

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
Міністерство оборони України
Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАМОТАЄВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.6:355]-051:005.336](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ KEYС-ТЕХНОЛОГІЇ**

13.00.04 – “Теорія і методика професійної освіти”

Галузь знань “Педагогічні науки”

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

*цей рукопис є ідентичним з тим, що
у мене секретарська копія.*

Дисертація містить результати
власних досліджень. Використання
чужих ідей, результатів і текстів
мають посилання на відповідне
джерело _____

Науковий керівник
Вітченко Андрій Олександрович,
доктор педагогічних наук, професор

Київ - 2017

АНОТАЦІЯ

Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»– Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

Дисертаційну роботу присвячено вирішенню наукового питання розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології. Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації виступають ідеї німецької класичної філософії про визначальну роль культури, мистецтва у самопізнанні, самовдосконаленні особистості; філософської герменевтики про інтенційний потенціал художнього твору для творчої самореалізації реципієнта (читача, глядача); філософії «діалогу культур» про діалогізм культури та міжособистісної культурної комунікації, діалогічний характер взаємодії людини і культури; соціології і філософії культури про амбівалентну природу людини як носія і творця культури, онтологічну і цивілізаційну сутність культуротворчої діяльності суб'єкта культури; синергетики щодо нелінійності професійної підготовки фахівця, її організації на засадах діалогізму, співробітництва та співтворчості; акмеології про творчу, імпровізаційну спрямованість педагогічної діяльності, її зорієнтованість на неперервне професійне зростання; гуманістичної психології, креативної педагогіки про самоцінність творчої людини та її безмежний потенціал, розвивальне значення культури, освіти і мистецтва для самореалізації особистості педагога, суб'єкта культуротворчої діяльності, носія креативних ідей, інноватора.

Визначено сутність культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів, сформульовано критерії, рівні, показники її розвитку. Обґрунтовано й розроблено модель розвитку культуротворчої компетентності, що складається з концептуального (мета, провідні ідеї, принципи, підходи), змістового (психолого-педагогічні, культурологічні, фахові знання та вміння, педагогічний та естетичний досвід, морально-етичні погляди і переконання, естетичні критерії) і технологічного компонентів (методи, прийоми, види і форми розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін). Доведено, що найбільш продуктивною з позицій інтерактивного, розвивального, компетентнісного підходів є кейс-технологія, що забезпечує ефективний розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищої військової школи завдяки поєднанню різних методів і прийомів навчання: бесіда (евристична, проблемна), аналіз (ситуаційний, проблемний, системний, казуальний, праксеологічний, прогностичний тощо), моделювання, проектування, порівняння, узагальнення, дискусія, мисленнєвий експеримент, гра (інсценування, драматизація, рольова гра, ділова гра) та ін. З'ясовано, що продуктивність розвитку культуротворчої компетентності забезпечується шляхом інтеграції аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвітньої і керованої навчально-пізнавальної діяльності, форм і видів освітньо-професійної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів у системі неперервної педагогічної освіти. Виокремлено психолого-педагогічні умови розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищої військової школи, основними з яких є пріоритетність особистісної і професійної самоактуалізації, сформованість сталих потреб у самоосвіті, саморозвитку та самореалізації; єдність і взаємозв'язок формальної, неформальної та інформальної педагогічної освіти; створення культуротворчого освітнього середовища, забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату в науково-педагогічному колективі;

актуалізація життєвого і професійного досвіду, сприяння його постійному теоретичному осмисленню та практичному збагаченню; підвищення мотивації та стимулювання культуротворчої діяльності; інтерактивний, діалогічний, співтворчий характер взаємодії суб'єктів військово-педагогічного процесу; технологічність розвитку культуротворчої компетентності.

Висвітлено логіку, особливості організації та хід педагогічного експерименту за авторською моделлю, проаналізовано в динаміці (від констатувального до контрольного етапів) результати виконання в ЕГ і КГ тестів креативності Е. П. Торренса; інтелекту та креативності, соціального інтелекту, Дж. Гілфорда; «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича, діагностування соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд, «Q-сортування» В. Стефансона, діагностики рівня емпативних здібностей В. Бойка, діагностування спрямованості особистості Б. Басса та інших зрізових завдань. Завдяки порівнянню отриманих під час контрольного експерименту даних встановлено наявність суттєвих розбіжностей у розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, які здійснювали самоосвітню підготовку, підвищували кваліфікацію за традиційною методикою (КГ) і спроектованою авторською моделлю (ЕГ). Крім набуття додаткових культурологічних знань в ЕГ виявлено високий рівень аналітизму, критичного мислення, гнучкості, ініціативності, креативності, здатності долати формалізм, стереотипні погляди і підходи, знаходити ефективні способи вирішення педагогічних проблем із застосуванням відповідних культурологічних матеріалів для реалізації освітньо-виховних цілей. Порівняно з роботами КГ, що відзначалися однобічністю і тенденційністю у розкритті сутності порушених проблемних питань, схематизмом у проектуванні можливих варіантів вирішення проблемних ситуацій, в ЕГ простежено здатність креативно мислити, давати цілісну характеристику подій, викладених у кейсі, розробляти й

обґрунтовувати палітру різноманітних способів і підходів до розв'язання педагогічних проблем на концептуальній творчій основі.

За допомогою статистичного критерію F^* – кутового перетворення Фішера підтверджено достовірність відмінностей між процентними частками двох вибірок (ЕГ і КГ), в яких відображено досліджуваний ефект (рівень розвитку складових елементів культуротворчої компетентності). Таким чином експериментально-дослідним шляхом доведено ефективність авторської моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології порівняно із традиційною методикою, її пріоритетне значення для вдосконалення професійної підготовки військових педагогів у системі неперервної педагогічної освіти.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 15 одноосібних публікаціях, у тому числі у навчальному посібнику-практикумі, 7 статтях у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 7 тезах і статтях у збірниках матеріалів конференцій і семінарів.

Ключові слова: культуротворча компетентність викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів, інтерактивне навчання, кейс, кейс-технологія, модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології, післядипломна педагогічна освіта.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Навчальні посібники

1. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.

Статті у фахових виданнях

1. Замотаєва Н. В. Активізація самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ. – 2017. – № 1. – С. 53–61.
2. Замотаєва Н. В. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів / Н. В. Замотаєва // Міжнародний науковий журнал «Science Rise: Pedagogical Education». – Харків : НВП ПП «Технологічний Центр». – 2017. – № 3(11). – С. 15–19.
3. Замотаєва Н. В. Місце і роль викладача в організації самостійної роботи з використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 33. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ, 2017. – С. 136–145.
4. Замотаєва Н. В. Наукові засади розвитку культуротворчої компетентності слухачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – № 6 (31). – С. 66–71.
5. Замотаєва Н. В. Особливості використання кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного авіаційного університету. – Вип. 1(8). – Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ : НАУ, 2016. – С. 36–42.
6. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: психолого-педагогічні умови. / Н. В. Замотаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Серія: Педагогічні науки. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – № 1–2 (50–51). – С. 50–56.

7. Замотаєва Н. В. Теоретико-методологічні засади культуротворчого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Наукові записки – Вип. 156. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. – С. 151–156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Замотаєва Н. В. Культуротворчі аспекти підготовки військових фахівців / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 березня 2013 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2013. – С. 42.

2. Замотаєва Н. В. Культуротворчий підхід до підготовки викладачів ВВНЗ (до постановки проблеми) / Н. В. Замотаєва // Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України : матеріали наук.-практ. конф., 24 квітня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2014. – С. 156–157.

3. Замотаєва Н. В. Практика використання технології ситуативного аналізу у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : матеріали міжвід. наук.-практ. конф., 16 грудня 2015 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2015. – С. 197–199.

4. Замотаєва Н. В. Практика розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 23 березня 2017 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2017. – С. 64–65.

5. Замотаєва Н. В. Практичне використання технології ситуативного аналізу на заняттях різних видів / Н. В. Замотаєва // Використання методів

активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу : матеріали наук.-практ. семінару 28 жовтня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2014. – С. 13–16.

6. Замотаєва Н. В. Розвиток професійної компетентності військових педагогів в умовах інтерактивного навчання / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2016 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2016. – С. 65–67.

7. Замотаєва Н. В. Філософські аспекти культуротворчої діяльності / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 77–79.

ABSTRACT

Zamotaieva N. V. The culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments using case-technology.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 «Theory and methods of professional education». – The Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to solving scientific questions of the culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments using case-technology. The thesis theoretical and methodological basis are: the ideas of the classical German philosophy about the crucial role of culture and art in self-knowledge and self-identity; philosophical hermeneutics about the intentional capacity of the work of art for creative self-fulfillment of the recipient (readers, viewers); philosophy of «the dialogue of cultures» about the dialogism of the culture and the cultural interpersonal communication, the dialogical nature of the human interaction and the culture;

sociology of the culture and philosophy about the ambivalent nature of man as the creator and maker of the culture, civilizational and ontological nature of the culture subject; synergy about the nonlinearity of the professional training and its organization based on the dialogue, collaboration and co-creation; acmeology about the creative, improvisational direction of the pedagogical activities, its orientation to the continuous professional development; humanistic psychology, creative pedagogy about the self-value of the human creativity and its everlasting potential, the importance of culture, education and art for lecturers' self-identity, the subject of the cultural and creative activities, the medium of the creative ideas and innovator.

The main points of the culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments are defined, the criteria of its development are formulated. The theoretical model of culture-competence development is grounded and developed. It consists of the conceptual (leading ideas, principles, approaches, aim), the content (psychological, pedagogical, cultural, professional knowledge and skills, pedagogical and aesthetic experience, ethical views and beliefs, aesthetic criteria) and technological components (methods, ways, types and forms of the culture-competence development of the lecturers in Humanities). It is proved that the most productive from the point of view of the interactive, developmental, competence approaches is case-technology, that provides an the culture-competence efficient development of the lecturers in Humanities of the higher military schools through the combination of different methods and ways of learning: conversation (heuristic, problematic), analysis (situational, problematic, systematic, cause-and-effect, praxeological, prognostic, etc.), modeling, planning, comparison, generalization, discussion, mental experiment, game (acting, dramatization, role play, business game) and others. It is found out that the productive development of the culture-competence is provided by the integration of classroom and extracurricular work, self-education and guided teaching and cognitive activities, forms and types of educational and vocational training the lecturers in Humanities of the higher military educational

establishments in the system of lifelong learning pedagogical education. The psychological and pedagogical conditions of the culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military schools are singled out, the main are: the priority of the personal and professional self-actualization, the formed need for the constant self-education, self-development and self-realization; unity and interconnection of the formal and informal pedagogical education; the creation of the culture-educational environment, providing the favorable psychological climate among the research and teaching staff; actualization of the life and professional experience, promoting its continuous theoretical understanding and practical enrichment; increasing motivation and promoting the cultural and creative activities; the interactive, dialogical, joint creative nature of the interaction in the military educational process; the adaptability and workability of the culture-competence development.

The logic, the peculiarities of organization and the course of the pedagogical experiment based on the author's model are covered, the dynamic results (from the ascertainment to control stages) in the EG and CG for the creativity tests by E.P. Torrance; the intelligence and creativity tests, social intelligence tests by J. Guilford; «Value orientations» tests by M. Rokeach, diagnostic of the social and psychological adaptation by C. Rogers and R. Diamond, «Q-sort» by W. Stefansson, diagnostic the capabilities of empathy by V. Boyko, diagnostic the orientation of the individual by B. Bass and other tasks are analyzed. Comparing the obtained data while conducting the control experiment, it is established the presence of the significant differences in the development of culture-competence development of the lecturers in Humanities of the HMEE who carried out self-education preparation, raised the qualifications by traditional methods (CG) and the created author's model (EG). In addition to the acquisition of the additional cultural knowledge, in EG we have found the high level of analysis, critical thinking, flexibility, initiative, creativity, ability to overcome the formalism, stereotypical views and approaches, capability to find an effective solutions to educational problems using the appropriate cultural materials for the

implementation of the training and education aims. Compared to the CG works that are typically traditional in the disclosure of the raised problematic questions, and schematical in designing the possible solutions to the problematic situations, in the EG traces the ability of creative thinking, to give a complete description of the events described in the case, to develop and justify a variety of different methods and approaches to solve the pedagogical problems based on the creative conceptual basis.

Using the statistical criterion φ^* – Fisher's angular transformation, we have confirmed the percentages differences between two samples (EG and CG), reflecting the effect of the study (the level of development of the culture-competence elements). Thus, based on the experimental and empirical approaches, it is proved the effectiveness of the author's model of the culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments using case-technology compared to the traditional methods, its prior significance to improve the military lecturers training in the system of lifelong learning pedagogical education.

The main results of the research reflected in the sole 15 publications, including training manual for the workshop, 7 scientific articles in professional journals, 7 abstracts and articles in the Proceedings of conferences and seminars.

Keywords: culture-competency of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments, case, case-technology, interactive training, model of the culture-competence development of the lecturers in Humanities of the higher military educational establishments using case-technology, lifelong learning pedagogical education.

Spysok publikacij zdobuvacha

Naukovi praci, v jakykh opublikovani osnovni naukovi rezul'taty dysertaciji

Navchaljni posibnyky

1. Zamotayeva N. V. Kul'turolohichne zabezpechennya viys'kovo-pedahohichnoho protsesu z vykorystanniam keys-tekhnolohiyi : navch. posib.-praktykum / N. V. Zamotayeva. – Kyyiv : Al'fa Reklama, 2016. – 180 s.

Statti u fakhovykh vydannjakh

1. Zamotayeva N. V. Aktyvizatsiya samoosvitn'oyi pidhotovky vykladachiv humanitarnykh dystsyplin VVNZ iz vykorystanniam keys-tekhnolohiyi / N. V. Zamotayeva // Viys'kova osvita : zb. nauk. prats' Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny imeni Ivana Chernyakhovs'koho. – Kyyiv : NUOU. – 2017. – № 1. – S. 53–61.

2. Zamotayeva N. V. Analiz rezul'tativ pedagogichnogo ekspery`mentu z rozvy`tku kul'turotvorchoyi kompetentnosti vy`kladachiv gumanitarny`x dy`scy`plin vy`shhy`x vijs`kovy`x navchal`ny`x zakladiv / N. V. Zamotayeva // Mizhnarodny`j naukovy`j zhurnal «Science Rise: Pedagogical Education». – Xarkiv : NVP PP «Texnologichny`j Centr». – 2017. – № 3(11). – S. 15–19.

3. Zamotayeva N. V. Misce i rol` vy`kladacha v organizaciji samostijnoyi roboty` z vy`kory`stanniam kejs-texnologiyi / N. V. Zamotayeva // Visny`k Gluxivs`kogo nacional`nogo pedagogichnogo universy`tetu imeni Oleksandra Dovzhenka. – Vy`p. 33. – Seriya: Pedagogichni nauky`. – Gluxiv : GNPU, 2017. – S. 136–145.

4. Zamotayeva N. V. Naukovi zasady` rozvy`tku kul'turotvorchoyi kompetentnosti sluxachiv VVNZ / N. V. Zamotayeva // Visny`k Nacional`nogo universy`tetu oborony` Ukrayiny`. – 2012. – Vyp. 6 (31). – S. 66–71.

5. Zamotayeva N. V. Osobly`vosti vy`kory`stannya kejsiv u procesi rozvy`tku kul`turotvorchoyi kompetentnosti vy`kladachiv VVNZ / N. V. Zamotayeva // Visny`k Nacional`nogo aviacijnogo universy`tetu. – Vy`p. 1(8). – Seriya: Pedagogika. Psy`xologiya. – Ky`yiv : NAU, 2016. – S. 36–42.

6. Zamotayeva N. V. Rozvy`tok kul`turotvorchoyi kompetentnosti vy`kladachiv humanitarny`x dy`scy`plin vy`shhy`x vijs`kovy`x navchal`ny`x zakladiv: psy`xologo-pedagogichni umovy`. / N. V. Zamotayeva // Neperervna profesijna osvita: teoriya i prakty`ka. – Seriya: Pedagogichni nauky`. – Ky`yiv : TOV «Vy`davny`che pidpry`yemstvo «Edel`vejs», 2017. – № 1–2 (50–51). – S. 50–56.

7. Zamotayeva N. V. Teoretyko-metodolohichni zasady kul'turotvorchoho pidkhodu do pidvyshchennya profesiynoyi kompetentnosti vykladachiv humanitarnykh dystsyplin VVNZ / N. V. Zamotayeva // Naukovi zapysky – Vyp. 156. – Seriya: Pedagogichni nauky. – Kropyvnyts'kyy : RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. 2017. – S. 151–156.

Naukovi pratsi, yaki zasvidchuyut' aprobatsiyu materialiv dysertatsiyi

1. Zamotayeva N. V. Kul'turotvorchy aspekty pidhotovky viys'kovykh fakhivtsiv / N. V. Zamotayeva // Aktual'ni problemy vyshchoyi profesiynoyi osvity : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21–22 bereznya 2013 r., m. Kyyiv. – Kyyiv : NAU, 2013. – S. 42.

2. Zamotayeva N. V. Kul'turotvorchyy pidkhid do pidhotovky vykladachiv VVNZ (do postanovky problemy) / N. V. Zamotayeva // Sotsial'no-humanitarni ta pravovi problemy diyal'nosti Zbroynykh Syl Ukrayiny : materialy nauk.-prakt. konf., 24 kvitnya 2014 r., m. Kyyiv. – Kyyiv : NUOU imeni Ivana Chernyakhovs'koho, 2014. – S. 156–157.

3. Zamotayeva N. V. Praktyka vykorystannya tekhnolohiyi sytuatyvnoho analizu u protsesi profesiynoyi pidhotovky vykladachiv VVNZ / N. V. Zamotayeva // Pidhotovka viys'kovykh fakhivtsiv u vyshchykh viys'kovykh

navchal'nykh zakladakh ta viys'kovykh navchal'nykh pidrozdilakh vyshchyykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny: stan, problemni pytannya ta perspektyvy vdoskonalennya : materialy mizhvid. nauk.-prakt. konf., 16 hrudnya 2015 r., m. Kyiv. – Kyiv : NUOU imeni Ivana Chernyakhovs'koho, 2015. – S. 197–199.

4. Zamotayeva N. V. Praktyka rozvytku kul'turotvorchoyi kompetentnosti vykladachiv humanitarnykh dystsyplin VVNZ / N. V. Zamotayeva // Aktual'ni problemy vyshchoyi profesiynoyi osvity : materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf., 23 bereznia 2017 r., m. Kyiv. – Kyiv : NAU, 2017. – S. 64–65.

5. Zamotayeva N. V. Praktychne vykorystannya tekhnolohiyi sytuatyvnoho analizu na zanyattyakh riznykh vydiv / N. V. Zamotayeva // Vykorystannya metodiv aktyvnoho navchannya u navchal'no-vykhovnomu protsesi pidhotovky ofitseriv zapasu : materialy nauk.-prakt. seminaru 28 zhovtnya 2014 r., m. Kyiv. – Kyiv : NUOU imeni Ivana Chernyakhovs'koho, 2014. – S. 13–16.

6. Zamotayeva N. V. Rozvytok profesiynoyi kompetentnosti viys'kovykh pedahohiv v umovakh interaktyvnoho navchannya / N. V. Zamotayeva // Aktual'ni problemy vyshchoyi profesiynoyi osvity : materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf., 17 bereznia 2016 r., m. Kyiv. – NAU, 2016. – S. 65–67.

7. Zamotayeva N. V. Filosofs'ki aspekty kul'turotvorchoyi diyal'nosti / N. V. Zamotayeva // Aktual'ni problemy sotsial'no-humanitarnykh nauk : materialy II Vseukr. nauk. konf., 29-30 lystopada 2013 r., m. Dnipropetrovs'k. – Dnipropetrovs'k : Royal Prynt, 2013. – S. 77–79.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ.....	26
1.1 Філософські, соціокультурні, мистецтвознавчі рецепції культуротворчості.....	26
1.2 Психолого-педагогічні проблеми розвитку культуротворчої компетентності фахівців в умовах інтерактивного навчання	42
1.3 Аналіз сучасної практики інтерактивного навчання та розвитку культуротворчої компетентності викладачів вищої школи	55
Висновки до першого розділу.....	65
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ KEYС-ТЕХНОЛОГІЇ	82
2.1 Обґрунтування моделі розвитку культуротворчої компетентності гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології... ..	82
2.2 Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у процесі їх самоосвітньої підготовки з використанням кейс-технології.....	100
2.3 Удосконалення культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ під час аудиторних занять.....	128
Висновки до другого розділу	152
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ	

ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ KEY-TECHNOLOGII.....	163
3.1 Програма експериментально-дослідного навчання та проведення констатувального експерименту	163
3.2 Хід формувального експерименту	178
3.3 Аналіз та інтерпретація результатів контрольного експерименту	192
Висновки до третього розділу.....	216
Загальні висновки.....	220
Список використаних джерел	222
Додатки.....	250

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасній соціально-політичній ситуації в Україні вища військова школа потребує самостійно мислячих, креативних, духовно багатих викладачів, здатних завдяки широкій ерудиції, інноваційному мисленню, творчому натхненню, культурі педагогічного спілкування, естетичному досвіду, національній гуманістичній свідомості виховувати висококваліфікованих офіцерів, захисників Вітчизни. Відповідно актуалізується проблема розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), що виявляється в усвідомленні військовими педагогами необхідності активної культуротворчої практики, оволодіння новими технологіями навчання, прагненні до налагодження діалогічної взаємодії з усіма суб'єктами військово-педагогічного процесу, залученні вихованців до співтворчої діяльності, самовдосконалення та саморозвитку під час опанування кращих культурних здобутків.

На необхідності переорієнтації вищої освіти із традиційної культурологічної на культуротворчу, компетентнісну освітню парадигму наголошується у Законах України «Про освіту» (1991; 2017), «Про вищу освіту» (2014), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013). У зазначених документах йдеться про оновлення цілей і змісту освіти, забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, вдосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Протягом останніх років проблема переорієнтації освіти на культуротворчу освітню парадигму змістилася в епіцентр сучасного філософсько-культурологічного дискурсу, на що вказують фундаментальні

праці В. Андрущенка, О. Вознюка, Л. Губерського, В. Ільїна, В. Кременя, С. Кримського, В. Огнев'юка та інших вітчизняних учених. Посилений інтерес до проблеми культуротворчості простежується у працях представників соціології культури М. Вебера, П. Веста, Т. Кандо, К. Манхейма, Д. Шварца.

Проблемі залучення педагогів до культуротворчості у процесі професійної діяльності присвячені наукові дослідження І. Беха, Г. Ващенко, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Огнев'юка, В. Оконя, С. Сисоєвої. Концептуальні підходи до розвитку культуротворчого потенціалу особистості обґрунтовано у психологічних теоріях Л. Виготського, Дж. Гілфорда, Дж. Гловера, В. Клименка, О. Леонтєва, Т. Любарта, С. Максименка, А. Маслоу, П. М'ясоїда, К. Роджерса, В. Роменця; у педагогічних теоріях креативності О. Антонової, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, В. Мадзігона, О. Матюшкіна, К. Негуса, А. Нісімчука, С. Сисоєвої, А. Фурмана та інших вчених.

Значну увагу у психолого-педагогічній літературі приділено питанням впровадження компетентнісного підходу (І. Зимня, А. Маркова, О. Пометун, Ю. Татур, Л. Хоружа та ін.); розкрито теоретичні і практичні проблеми розвитку професійної компетентності викладачів ВВНЗ (А. Вітченко, В. Осьодло, С. Салкуцан та ін.), визначено шляхи технологізації вищої освіти (А. Алексюк, О. Дубасенюк, В. Желанова, В. Мадзігон, А. Нісімчук та ін.); розкрито сутність інтерактивного навчання (Н. Баліцька, О. Біда, Г. Волошина, Н. Побірченко, О. Пометун, С. Сисоєва); обґрунтовано доцільність використання кейс-технології в освітньому процесі (Л. Барнс, А. Вітченко, Дж. Паркінсон, О. Сидоренко, С. Сисоєва, Ю. Сурмін, В. Чуб та ін.); досліджено процес самоосвітньої підготовки як провідної форми навчання у вищій школі (А. Алексюк, С. Вітвицька, А. Вітченко, А. Кучерявий, М. Фіцула та ін.); окреслено шляхи інформатизації і технологізації післядипломної освіти, впровадження новітніх інформаційних технологій та оновлення технологічного забезпечення післядипломної

професійної освіти дорослих (Л. Варченко-Троценко, Н. Морзе, І. Романюк, С. Сисоєва та інші).

Проблемі залучення особистості до культуротворчої діяльності присвячено дисертаційні дослідження О. Акімової, О. Жорнової, В. Леонтьєвої, В. Огнев'юка, С. Черепанової. Проведений аналіз наукових розвідок засвідчив, що на сьогодні розглянуто феномен культуротворчості з позицій філософсько-освітнього дискурсу та окреслено принципи творчого самовиявлення суб'єкта культури (С. Черепанова), створено концептуальну модель культуротворчого процесу (В. Леонтьєва), розроблено та обґрунтовано педагогічну систему формування культуротворчості студентів університетів (О. Жорнова).

Актуальність дослідження обраної проблеми у педагогічній теорії і практиці посилюється низкою суперечностей, які гальмують розвиток культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ, а саме, між:

- сучасними вимогами до підготовки компетентних військових викладачів, здатних цілісно підходити до організації гуманітарної підготовки військовослужбовців у ВВНЗ, успішно розв'язувати освітньо-виховні цілі, самостійно долати проблеми, вирішувати конфлікти та традиційною системою післядипломної освіти, що ґрунтується на сциєнтистському підході;
- потребою в інноваційній діяльності викладачів ВВНЗ і відсутністю у змісті їх фахової підготовки, підвищення кваліфікації необхідних компонентів, які б забезпечували розвиток інноваційного культуротворчого потенціалу;
- високим рівнем теоретичної підготовки викладачів вищої військової школи і недостатнім їх практичним досвідом вирішення освітньо-професійних завдань, пов'язаних із пошуком нових педагогічних ідей, способів міжособистісної взаємодії та комунікації, шляхів і прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ із гуманітарних дисциплін.

Таким чином, актуальність порушеного наукового питання, недостатня його розробленість та потреба у розв'язанні зазначених вище суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана згідно з планами наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, тематичним планом наукових досліджень кафедри суспільних наук і безпосередньо пов'язана з науково-дослідними роботами «Стандартизація вищої освіти військових фахівців оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів підготовки» (шифр «Держстандарт 4-М» Міністерство оборони України Національний університет оборони України, 2013, № 0101U001498), «Військові традиції у Збройних Силах України» (шифр «Традиції» Міністерство оборони України Національний університет оборони України, 2012, № 0111U005447), «Моніторинг в системі підготовки офіцерів запасу для Збройних Сил України» (шифр «Резерв» Міністерство оборони України Національний університет оборони України, 2015, № 0301U000629).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (протокол № 17 від 28 грудня 2015 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 2 від 23 лютого 2016 року).

Об'єкт дослідження – процес післядипломної педагогічної освіти викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ.

Предмет дослідження – модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології у системі післядипломної педагогічної освіти.

Мета дослідження – обґрунтувати, розробити та практично перевірити модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології у системі післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Дослідити теоретико-методологічні засади та сучасний стан розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ.
2. Обґрунтувати та розробити модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології.
3. Визначити критерії, рівні, показники розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, розкрити педагогічні умови її розвитку у системі післядипломної педагогічної освіти.
4. Перевірити ефективність розробленої моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у системі післядипломної педагогічної освіти.

Методологічну основу дослідження становлять філософські, соціокультурні, мистецтвознавчі вчення, у яких розкрито процес розуміння та інтерпретації культурних текстів, у тому числі теорії ігрової концепції культури; ідеї про діалогічне розуміння культури та онтологічну сутність мистецтва; психологічні дослідження, що відображають зміни у структурі поведінки людини як суб'єкта культуротворчої діяльності, педагогічні розвідки про сутність компетентнісного підходу та шляхи впровадження інтерактивних технологій навчання у системі післядипломної педагогічної освіти.

Теоретичну основу дослідження складають ідеї представників німецької класичної філософії (Г. В. Ф. Гегель, І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг)

про визначальну роль культури у самопізнанні, самовдосконаленні особистості, досягненні нею «абсолютного духу»; філософської герменевтики (М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, Г.-Г. Гадамер, В. Дільтей, Ф. Шляйєрмахер) про інтенційний потенціал художнього твору для творчої самореалізації реципієнта (читача, глядача); філософії «діалогу культур» (М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, Г. Сковорода) про діалогізм культури та міжособистісної культурної комунікації, діалогічний характер взаємодії людини і культури; соціології і філософії культури (Дж. Александер, М. Каган, Л. Коган) про амбівалентну природу людини як носія і творця культури, онтологічну і цивілізаційну сутність культуротворчої діяльності суб'єкта культури; синергетики (В. Буданов, В. Ільїн, В. Кремень, М. Левківський, С. Шевелева та ін.) щодо нелінійності професійної підготовки фахівця, її організації на засадах діалогізму, співробітництва та співтворчості; акмеології (О. Бодальов, А. Деркач, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, А. Маркова, М. Никандров та ін.) про творчу, імпровізаційну спрямованість педагогічної діяльності, її зорієнтованість на неперервне професійне зростання; гуманістичної психології і педагогіки (Г. Ващенко, Л. Виготський, С. Максименко, В. Осьодло, К. Роджерс, С. Рубінштейн, А. Фурман та ін.), професійної педагогіки (С. Батишев, О. Новиков, С. Сисоєва, Л. Хоружа, Д. Чернілевський та ін.) про самоцінність творчої людини та її безмежний потенціал, розвивальне значення культури, освіти і мистецтва для самореалізації особистості педагога.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано систему методів дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація для вивчення теоретико-методологічних засад наукового питання та обґрунтування критеріїв, рівнів, показників розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ; моделювання для розроблення моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології; *емпіричні* –

спостереження, бесіда, анкетування, опитування, педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у системі післядипломної педагогічної освіти; *статистичні* – для здійснення кількісної та якісної інтерпретації результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснено на базі Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів), Військової Академії (м. Одеса), Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (м. Житомир); Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ); Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків). На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 207 респондентів.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* введено поняття «культуротворча компетентність викладача гуманітарних дисциплін ВВНЗ», що відображає інноваційну сутність діяльності педагога на засадах культури; визначено сутність, критерії (культурологічні знання і вміння, рефлексивність, інноваційність, креативність, імпровізаційність, інтерактивність, діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії), рівні (високий, достатній, середній, низький), показники розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у системі післядипломної педагогічної освіти; обґрунтовано та розроблено модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології у системі післядипломної педагогічної освіти; розкрито педагогічні умови розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології у системі післядипломної педагогічної освіти; *уточнено* структуру професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ за рахунок введення культуротворчої компетентності, яка розкриває

інноваційний потенціал кожного військового педагога-гуманітарія; *подальшого розвитку* набули ідеї щодо технологічного забезпечення післядипломної педагогічної освіти, творчого розвитку особистості викладача вищої військової школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено у практику післядипломної педагогічної освіти навчальний посібник-практикум «Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології», дистанційний спецкурс «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу», методичні розробки для проведення навчальних занять на курсах підвищення кваліфікації і стажування.

Зміст і результати дисертації можуть бути використані науковцями, дослідниками означеної проблеми, викладачами у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати **впроваджено** у систему післядипломної педагогічної освіти викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт впровадження № 873 від 2 березня 2017 року), Військової Академії м. Одеса (акт впровадження № 28/4/320 від 28 грудня 2016 року), Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (акт впровадження від 24 квітня 2017 року), Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (акт впровадження від 5 квітня 2017 року), Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт впровадження № 350/176/51-7/280 від 13 квітня 2017 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження було викладено під час виступів на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2013; Київ, 2016; Київ, 2017), «Імплементація сучасних технологій навчання у навчальний процес» (Київ,

2015); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013), «Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (Дніпропетровськ, 2014); *міжвідомчих* – «Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015); «Соціально-правові проблеми діяльності Збройних Сил України» (Київ, 2014); *науково-практичних семінарах* – «Використання методів активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу» (Київ, 2014); «Актуальні проблеми якості професійного відбору та підготовки фахівців у вищій військовій школі» (Київ, 2015), «Обговорення рекомендацій щодо подальшого реформування системи підготовки офіцерів запасу для Збройних Сил України» (Київ, 2015) і звітно-наукових конференціях Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (Київ, 2012 – 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 15 одноосібних публікаціях, зокрема у навчальному посібнику-практикумі, 7 статтях у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, з яких 3 публікації – у наукометричних виданнях, опубліковано 7 тез і статей у збірниках матеріалів конференцій і семінарів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (269 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 315 сторінок, з них основного змісту – 190 аркушів. Роботу ілюстровано 4 рисунками і 20 таблицями.

РОЗДІЛ 1
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ПІДХОДУ
ДО ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ

**1.1 Філософські, соціокультурні, мистецтвознавчі реценції
культуротворчості**

Концептуалізація ідеї культуротворчості як універсальної категорії людського буття припадає на добу античності, коли у працях видатних давньогрецьких і давньоримських філософів, учених і педагогів (Аристотель, Платон, Протагор, Сократ, Цицерон та ін.) набуває обґрунтування гуманістична теорія виховання, складається система поглядів на культуру і культурну діяльність як форму творчої самореалізації людини, як дієвий спосіб особистісного самовдосконалення.

Головною умовою розвитку природних здібностей людини Сократ розглядав пробудження її власних духовних сил. У платонівській «Апології Сократа» видатний давньогрецький філософ постає як мудрий вихователь, який обґрунтовано доводить обумовленість життєвої успішності людини рівнем її морально-етичного й духовного розвитку. В інтерпретації свого учня Платона Сократ виявляється справжнім провидцем, який крізь тисячоліття зміг передбачити культурну революцію постіндустріальної доби і застерегти людство про небезпеку репродуктивного передавання, некритичного і нетворчого засвоєння набутих попередніми поколіннями культурного досвіду. У діалозі «Протагор» на запитання Гіппократа «Але чим же живиться душа, Сократе?» філософ відповідає таким чином:

«Знаннями, звісно. Тільки б, мій друже, не обдурив нас софіст, вихваляючи те, що продає, як ті купці й рознощики, що торгують тілесною їжею. Тому що і самі вони не знають, що в товарах, які вони розвозять, корисне, а що шкідливе для тіла... Так само і ті, що розвозять знання по містах і продають їх оптом і в роздріб усім бажаючим, хоча вони й вихваляють усе, чим торгують, але, може бути, друже мій, із них деякі й не знають достеменно, чи добрим є те, що вони продають, чи лихе для душі; і точно так не знають і ті, що купують у них... Так ось, якщо ти точно знаєш, що тут корисне, а що – ні, тоді тобі не небезпечно набувати знань і у Протагора, і у будь-кого іншого; якщо ж ні, то дивись, мій друже, як би не програти найдорожчого для тебе» [102, с. 202]. Отже, за Сократом людина повинна в першу чергу навчитись свідомо і зважено підходити до засвоєння культурного досвіду, який одночасно може приносити їй і користь, і шкоду. Тому основна мета навчання полягає згідно сократівської концепції в тому, щоб навчити людину відбирати потрібні знання, вільно й упевнено орієнтуватись в інформаційному просторі.

У діалозі «Федр» Сократ викладає цілісну програму виховання особистості як мистецтва, що ґрунтується на положенні про органічну єдність духовних і матеріальних досягнень людства у педагогічній справі [103, с. 216].

Концептуальні ідеї Сократа набули подальшого розроблення у працях його учня Платона, який у діалозі «Пір» першим порушив проблему творчої самореалізації людини в різноманітних видах культурної діяльності – як інтелектуальної, так і матеріальної. «...творчість, – стверджував автор «Піра», – поняття широке. Все, що викликає перехід із небуття в буття, – творчість, і, отже, створення будь-яких творів мистецтва та ремесла можна назвати творчістю, а всіх авторів – їх творцями» [103, с. 138].

У діалозі «Протагор» Платон виявив досить обережне ставлення до здобуття нових знань, яке не слід сприймати як свідчення недовіри філософа до якості культурного здобутку, визнаного у суспільстві обов'язковим для

засвоєння. Воно є швидше виявленням педагогічної концепції Платона, сутність якої полягає в тому, що навчати треба не всіх усьому, не за допомогою примусу залучати вихованців до наук, а виважено підходити до свідомого засвоєння ними особистісно важливих, осмислених знань [102, с. 207-208].

На противагу ідеалістичній теорії Платона Аристотель обґрунтував і розробив міметичну теорію мистецтва. На думку автора трактату «Поетика», нахил до наслідування властивий людям з дитинства, «вони наділені винятковим хистом наслідувати, завдяки якому набувають перші знання» [8, с. 34]. У праці «Про душу» давньогрецький філософ чітко наголосив на необхідності абстрактно-логічного та емпіричного осягнення навколишньої дійсності: «Коли споглядають розумом, необхідно, щоб у той же час споглядали і в уяві: адже уява – це немовби предмети відчуття, лише без матерії» [9, с. 440]. Саме чуттєве сприйняття, уява, мислення, за Аристотелем, спонукають душу до роздумів, а образи, за допомогою яких мисляться всі форми, приводять дії у рух, тобто роблять знання дієвими.

Належну увагу порушеній проблемі приділяв давньоримський філософ і державний діяч Марк Тулій Цицерон. Уже в перших філософських працях мислителя було вжито поняття «культура духу». У трактаті «Про природу богів» Цицерон висловив прогресивну для свого часу думку про те, що «сам світ створений заради богів і людей, і все, що в ньому існує, виготовлено й придумано на користь людям» [136, с. 153]. У процитованому фрагменті простежується гуманістична ідея про те, що всі культурні досягнення мають бути використані в інтересах людини, задоволення її духовних потреб.

На зміну антропоцентричній парадигмі доби античності прийшла теоцентрична середньовічна парадигма, згідно з якою всіма духовними й матеріальними здобутками людина зобов'язана Богові. Найвищий сенс людського життя філософи Середньовіччя вбачали у збагаченні душі, в набутті внутрішньої досконалості, у вихованні християнських чеснот. Завдання педагога полягало в тому, щоб допомогти душі пригадати

приховані в ній знання й Божественні настанови, спрямувати вихованця на шлях істинний для наближення до Бога, порятунку власної душі.

У працях середньовічних філософів Августина Аврелія, Тіта Флавія Климента Александрійського, Алкуїна, Іоанна Златоуста, Макарія Єгипетського, Кассіодора, Ісідора Севільського, Теофіла та ін. значна увага приділялась проблемам засвоєння людиною справжніх цінностей, опанування шляхів і способів здобуття істинних знань. Зокрема, Климент Александрійський, який увійшов в історію як фундатор філософії християнської освіти, висунув ідею про божественне походження наук і культури в цілому [106, с. 36].

Теоцентричне розуміння людської культури та підходів до її освоєння прийдешніми поколіннями виявляється у «Бесідах на книгу Буття» Іоанна Златоуста [114], «Нових духовних бесідах» Макарія Єгипетського [82], «Творі про різні мистецтва» Теофіла [106, с. 199-205], де стверджувалась думка про необхідність подолання людиною спокус матеріального світу і спрямування на духовне самовдосконалення. Як зазначав автор у «Нових духовних бесідах», людська душа повинна «пориватись до дослідження й пошуку цього добра та блага, зневажаючи красу будь-якої мирської премудрості та хитромудрих мов, і земне напучення, і славу, і розкіш, і насолоду, перевершуючи і перевищуючи все це вірою й любов'ю до єдиного та незрівняного блага...» [82, с. 147].

Значний внесок у філософське обґрунтування ідей про культуротворчу місію людини, провідну роль освіти і виховання в реалізації культуротворчих потенцій особистості зробили видатні гуманісти доби Відродження Л. Валла, М. Кузанський, Дж. Манетті, Дж. Піко делла Мірандола, Ф. Петрарка та ін.

Ф. Петрарка сприймав людину як ініціативну, дієву, творчу особистість, сенс життя якої полягає у самовдосконаленні та перетворенні навколишньої дійності за законами краси, любові і гармонії. Розмірковуючи над етичними питаннями людського життя, видатний гуманіст наголошував, що тільки в активній діяльності на благо всього суспільства людина досягає

свого призначення. «Хто проводить життя у військових таборах, хто – на кораблях, хто – у диспутах, хто – у гаях, хто – в полі, хто – у морі, хто – у палаці, хто – вдома, хто – у чужих краях: усі служать... Життя людини на землі – та ж сама військова служба (*militia una est vita hominis*)...», – стверджував автор трактату «Про засоби проти будь-якої долі» [101, с. 119]. Вельми важливим для розкриття гуманістичних поглядів Ф. Петрарки є той висновок, якого дійшов італійський гуманіст у своїх міркуваннях з приводу моральності, духовної зрілості людини, яка присвятила себе військовій справі: «З того часу, як ти обрав в якості заняття військову службу, ти завжди повинен тримати душу наготові, якщо не хочеш збезчестити твоє ремесло» [101, с. 119].

Запереченням середньовічного аскетизму, утвердженням перетворювального характеру культурної діяльності людини, що приносить користь і насолоду, відзначаються трактати Дж. Манетті «Про гідність і перевагу людини» та Л. Валли «Про істинне і хибне благо».

Дж. Манетті запропонував гуманістичне тлумачення культури як людського творення. «...Завдяки видатній і винятковій гостроті людського розуму після первинного та ще не завершеного (*rudem*) творення світу, мабуть, нами все було винайдено, виготовлено й доведено до досконалості, – наголошує автор трактату «Про гідність і перевагу людини». – Адже наше, тобто людське, оскільки зроблене людьми, те, що знаходиться навколо: всі будинки, всі укріплення, всі міста, нарешті, всі споруди на землі... Наш живопис, наша скульптура, наші мистецтва, наші науки, наша мудрість... Наші, нарешті, – щоб не говорити більше про окремі речі, оскільки вони майже незліченні, – всі відкриття, наші різні мови й різноманітні види писемності...» [84, с. 25]. Згідно вчення Дж. Манетті, людина є творцем, результатами творчої діяльності якого виступають «багаточисельні діяння розуму й рук (*multiplices intelligendi et agendi operationes*)...» [84, с. 60-61].

На думку Л. Валли, не тільки закони створено для загальної користі, що народжує насолоду, але й міста, держави, а також чисельні мистецтва, які

«або задовольняють необхідні потреби, або прикрашають життя, наприклад, агрікультуру..., архітектуру, ткацтво, живопис, корабельну справу, скульптуру, виробництво пурпуру» [17, с. 103]. Вельми показовим є те, що гедоністична теорія культури Л. Валли охоплювала і медицину, і юриспруденцію, і поезію, і так звані «вільні мистецтва», зокрема риторичу. Належне місце в ній було відведено мистецтву виховання: «Наставники не можуть ставитись до учнів із любов'ю, якщо не сподіваються завдяки їм здобути собі вигоди або примножити свою славу. Самі ж учні зазвичай не поважають наставників, якщо бачать хвальків замість учених, придири замість ввічливих; у першому випадку причина неповаги має на увазі користь, у другому – насолоду» [17, с. 104].

Заслуга італійського гуманіста Дж. Піко делла Мірандоли полягала не лише в тому, що він відродив античні погляди на людину як маленький Усесвіт, але й у сміливій спробі оновленої інтерпретації християнського догмату про створення Богом людини за власним образом і подобою. Автор славнозвісної «Промови про гідність людини» дійшов висновку, що за Божим задумом людина із самого початку постала вільною і незавершеною в акті свого творення істотою, наділеною правом самотворення і самовдосконалення на відміну від інших живих істот: «Але, закінчивши творіння, побажав майстер, щоб був хтось, хто оцінив би сенс такої великої роботи, любив би її красу, захоплювався її розмахом. <...> Тоді погодився бог із тим, що людина – творіння невизначеного образу, і, поставивши його у центрі світу, сказав: «Не даємо ми тобі, о Адаме, ані свого місця, ані певного образу, ані особливого обов'язку, щоб і місце, і обличчя, і обов'язки ти мав за власним побажанням, згідно своєї волі й власного рішення. Образ інших творінь визначений у межах встановлених нами законів. Ти ж, не обмежений жодними межами, визначиш свій образ за власним рішенням, під владу якого я тебе ввіряю. Я ставлю тебе у центрі світу, щоб звідти тобі було зручніше озирати все, що є у світі. Я не зробив тебе ані небесним, ані земним, ані

смертним, ані безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образі, якому ти віддаси перевагу...» [91, с. 249].

У теоретичній спадщині М. Кузанського філософська рецепція творчого процесу не втратила традиційного релігійного контексту, проте набула яскраво вираженого морально-етичного та естетичного забарвлення. Не випадково у своїй відомій бесіді з умовною назвою «Про красу» («Вся ти прекрасна, кохана моя...») німецький філософ стверджував: «...усе, що творить і воліє, і творить, і воліє силою потягу до прекрасного й доброго», «творець всього з величі своєї доброти все любить, усе робить, усе вдосконалює, все зберігає, все виправляє» [75, с. 119]. Отже на підставі процитованого уривка довели той факт, що М. Кузанський не розглядав творчий акт поза морально-етичними й естетичними категоріями. Творення, за М. Кузанським, відзначається прагненням того, хто здійснює творчий процес, до всього високого, гармонійного й піднесеного, а тому його діяльність є благою, довершеною й перетворювальною.

Новим етапом у поглибленому вивченні проблеми культуротворчості стає доба Просвітництва, представники якої (Ф. Вольтер [29], Д. Дідро [39], К. Гельвецій [32], Ш. Монтеск'є [92] та ін.) піддали нищівній критиці феодально-кріпосницький лад, католицьку церкву і схоластику за їх реакційність, вороже ставлення до людини та її інтересів, проголосили науки й мистецтва дієвим засобом пробудження людської свідомості, вагомим чинником суспільного прогресу. Так, зокрема, Д. Дідро культивував ідею кардинальної перебудови суспільства, в якій провідну роль відіграватиме свідомо, активна, творча особистість дослідника. Не випадково французький філософ у своїй праці «Думки про пояснення природи» висунув таку альтернативу традиційним формам культурно-історичного розвитку: «Коли я звертаю свій погляд на діяльність людей і всюди бачу засновані ними міста, елементи природи, втілені ними у справу, сформовані мови, долучені до культури народи, побудовані порти, покриті судами моря, виміряні землю й небеса, – світ мені здається дуже старим. Але коли я зустрічаю людей, які не

знайомі з початками медицини й агрікультури, із властивостями найпростіших речей, із хворобами, що заражають їх, з тим, який вигляд має плуг, як треба підрізати дерева, – земля мені здається населеною лише з учорашнього дня. І якщо б люди були мудрішими, вони приступили б, нарешті, до досліджень, корисних для їх благополуччя...» [39, с. 354]. Процитоване засвідчує, що за Д. Дідро важливою умовою суспільного прогресу виступає активна людина, діяльність якої спрямована на вивчення й подальше перетворення дійсності.

Спростувавши прийнятність середньовічного аскетичного ідеалу для Нового часу, К. Гельвецій протиставив йому ідею суспільного виховання, метою якого є досягнення «найбільшого задоволення й найбільшого щастя найбільшій кількості громадян» [32, с. 38]. Водночас видатний французький філософ піддав критиці думку Ж.-Ж. Руссо, висловлену у «Міркуваннях про науки та мистецтва», про негативний вплив сучасної цивілізації, науки і промисловості на людські звичаї. Як справедливо наголошував К. Гельвецій, розбещують людину не наука, ремесла і мистецтва, а погані закони, несправедливий соціальний устрій, схоластичне виховання, які, на його глибоке переконання, суперечать людській природі, спрямовують найкращі досягнення людського розуму проти самої людини. Не випадково, у своїй фундаментальній праці «Про людину» К. Гельвецій віддав перевагу античній системі виховання, метою якої було «виховати героїв і великих громадян». «Завдання вихователя тепер інакше, – із прикрістю констатував філософ. – Чи зацікавлений він у тому, щоб піднести душу й розум своїх учнів? Аніскільки. Чого ж бажає він? Послабити їхній характер, зробити з них забобонних людей, перебити, якщо можна так висловитись, крила їх генія, заглушити в їх розумі будь-яке істинне знання, а в їх серці будь-яку патріотичну добродішність» [32, с. 16]. Таким чином К. Гельвецій наполегливо відстоював думку про пріоритетність гуманістичного виховання, яке допомагає людині свідомо засвоїти кращі культурні здобутки і на цій основі творити нове.

Сутність культуротворчого буття людини була предметом осмислення у представників німецької класичної філософії. У працях І. Канта «Критика чистого розуму» [67], «Критика практичного розуму» [66], «Критика здатності судження» [68], набула обґрунтування ідея єдності та взаємообумовленості пізнавальних, практичних та естетичних властивостей людської діяльності, синтез яких дозволяє людині здобути об'єктивні знання. Німецький філософ стверджував, що у процесі естетичного сприйняття творів мистецтва людина не має ніяких раніше засвоєних понять для споглядання і тому зіставляє уяву з розумом, сприймає співвідношення обох пізнавальних здатностей, які складають суб'єктивне [68, с. 128]. Ці відчуття І. Кант порівнював з «гармонійною грою обох пізнавальних здатностей до судження – уяви та розуму» [68, с. 129].

Засадничими для нашого дослідження є ідеї І. Канта, у яких визначено сутність культуротворчої діяльності:

1. Головною категорією продуктивної здатності пізнання є уява, саме вона відіграє найважливішу роль у творчій діяльності.
2. Якщо під поняття підводиться таке розуміння уяви, яке необхідне для його зображення, але яке вже саме по собі дає привід так багато думати, що це ніколи не можна виразити певним поняттям, тим сам розширювати саме поняття до безкінечності, то уява при цьому діє творчо і приводить здатність [створювати] інтелектуальні ідеї (розум) [68, с. 331].

П. Г. Фітхе значно поглибив вчення про пізнавальні та практичні можливості людини. Намагаючись з'ясувати головне призначення людини і шляхи його практичної реалізації, автор праці «Декілька лекцій про призначення вченого» наголосив, що всі зусилля людини мають спрямовуватись на самовдосконалення [128, с. 12]. За Фітхе, для досягнення цієї мети людина повинна оволодіти здатністю подвійного роду, яка набувається й удосконалюється лише за допомогою культури: «здатності

давати чи діяти на інших як на вільних істот» і «сприйняття, тобто здатності брати чи знаходити найбільшу користь із впливу інших на нас» [128, с. 29].

У праці «Основні риси сучасної епохи» Фітхе розкрив сутність спілкування читача із художнім твором, справжня мета якого «полягає в оживленні, возвеличенні, культивуванні духу» [128, с. 452]. Визначаючи художній твір «відкритим джерелом естетичної насолоди», філософ наголошував, що він небагатьох кличе до творчості і зауважував, що «для того, щоб твір мистецтва був сприйнятий нами і зачепив нас, він повинен попередньо бути осмислений нами, тобто ми повинні повною мірою усвідомити мету художника та істинне завдання його твору, і бути у змозі конструювати цю мету як дух цілого з усіх частин твору, й у зворотньому напрямку – ці частини з духу цілого» [128, с. 452]. З плином часу це споглядання не зникає з людської уяви, викликає увагу, змушує сприймати твір у іншому ракурсі. Таким чином розвивається здатність людини до творення культури, або, як підсумовував Фітхе, здатність «перетворювати найдавніше у живе і нове» [128, с. 453].

Ф. Шеллінг поділяв думку щодо цінності та значущості того, що породжене суб'єктністю, яка виникає як звичайна видимість, коли поєднуються чуття мистецтва та науковий дух, коли співпадають один з одним і завершена філософія природи, і завершена філософія мистецтва [140, с. 24]. Визначаючи місце мистецтва в універсумі, автор «Філософії мистецтва» витлумачив його як завершення світового духу, в якому поєднуються суб'єктивне й об'єктивне, дух і природа, внутрішнє і зовнішнє, свідоме і несвідоме, необхідність і свобода [140, с. 319].

Концептуального значення для розуміння сутності культуротворчої діяльності набуває праця Г. В. Ф. Гегеля «Феноменологія духу», провідною тезою в якій є твердження, що лише у культурному просторі індивідуальність стає «тим, чим вона є в собі, і тільки тоді вона є в собі й має реальне існування; рівень її культури визначає ступінь її реальності та сили».

Становлення людини у культурі Г. В. Ф. Гегель розглядав на основі двох ключових понять: «буття-в-собі» і «буття-для-себе». Ототожнивши ці поняття з універсальними категоріями добра і зла (або їх уособлення з державною владою та багатством відповідно), філософ простежив шлях народження «чистої культури», що знаходить вираження в мові й мовленні. «У світі моралі мова – це закон і наказ, а у світі реальності – лише порада, – наголошував Г. В. Ф. Гегель, – за її зміст править сутність, і мова – форма цього змісту, а тут вона має за свій зміст саму форму, в якій вона існує, і має чинність як мова; це сила мовлення як такого, яке виконує те, що слід виконати. Адже мовлення – це існування чистого Я як Я; в мові для себе сутнісна одиничність самоусвідомлення входить в існування як така, що існує для іншого. Отже, Я як це чисте Я інакше не існує; в кожному іншому вияві воно занурене в реальність і постає у формі, з якої може вийти; воно відображується в собі, відвертаючись від своєї дії і свого фізіономічного вияву, й полишає позаду бездушним таке неповне існування, в якому завжди чогось і забагато, і замало» [31, с. 349]. Саме у такому протистоянні «постає дух цього реального світу культури та освіти, – дух, що усвідомлює себе у своїй істині та своєму понятті. Цей дух – абсолютне та універсальне перекручення і відчуження реальності й мислення, чиста культура» [31, с. 358]. За Г. В. Ф. Гегелем, справжнє самоусвідомлене існування духу виражається у мові та зберігається у художньому творі.

Значний вплив на розвиток теорії культуротворчості справили ідеї філософської герменевтики. Зокрема Ф. Шляйєрмахеру належить обґрунтування провідної культуротворчої настанови філософської герменевтики про те, що спочатку реципієнт прагне розкрити приховану в художньому творі авторську ідею, після чого йому відкриваються можливості для творчої діяльності: «Розуміти мовлення спочатку нарівні з автором, а потім перевершити його» [141, с. 64]. Врешті-решт філософ дійшов висновку, що новий образ зароджується лише у тих людей, які володіють багатою уявою та індивідуальною самотністю.

Висловлені Ф. Шляйєрмахером думки знайшли подальше розроблення у наступних його працях. Зокрема, у «Роздумах» він сформулював такі поради читачеві: «Приводь у рух усе у світі, і здійснюй усе, що можеш, віддавайся усвідомленню своїх природжених можливостей, користуйся усіма засобами духовного спілкування, знаходь своєрідне у собі та накладай свій відбиток на все, що тебе оточує, працюй над священним творінням людства, притягай до себе усі дружні душі, але завжди зазирає у самого себе, знай, що ти робиш, і досягай найвищої міри своєї діяльності» [142, с. 287].

Важливими для теоретичного обґрунтування культуротворчої діяльності є наукові розвідки німецького філософа Г.-Г. Гадамера, в яких підґрунтям пізнання людиною об'єктивного світу було визнано переживання, яке витлумачувалося як «момент нескінченного життя» [38, с. 73]. Сутність переживання видатний німецький філософ розкрив через естетичне переживання: «... той, хто переживає, одним поштовхом виривається, завдяки силі мистецтва, із послідовності свого життя, однак водночас йому відкривається зв'язок з усією сукупністю його буття» [38, с. 74]. Таким чином, було сформульовано висновок про те, що «власне буття твору мистецтва полягає у тому, що воно стає досвідом, здатним перетворювати суб'єкт» [38, с. 103].

Ігрову концепцію культуротворчості запропонував Й. Гейзінга, який у праці «Людина граюча» довів, що культура функціонує й передається у формі гри. «Зіграна одного разу, – зазначав Гейзінга, – вона (тобто гра – прим. Н.З.) закріплюється в пам'яті як деяке духовне творіння чи духовна цінність, передається від одних до інших і може бути повторена в будь-який час...» [134, с. 35].

Екзистенційні пошуки Ф. Ніцше [96], О. Шпенглера [143], К. Ясперса [146] були спрямовані на те, щоб повернути людину до самої себе, допомогти їй розумно мислити та діяти. Вирішення цієї проблеми філософи вбачали в актуалізації творчого потенціалу особистості на основі осягнення світової культури. Наприклад, К. Ясперс у праці «Психологія світоглядів» наголосив,

що «пізнавати світ – це для споглядача означає поставити його перед собою, а для того, хто активно діє, творити його, перетворювати його на власну діяльність» [146, с. 58]. Згідно з К. Ясперсом, «...безпосереднє бачення і знання дають чиста чуттєвість і розуміння. З нечітких і таких, що ні про що не мовлять, відчуттів чистої чуттєвості розуміння робить сприйняття. Розум те ж саме, що німецькі філософи зазвичай називають «розумінням», робить з інтуїтивного та окремого сприйняття певне і загальне знання» [146, с. 67].

Важливим поступом на шляху подальшого розроблення теорії культуротворчості стали праці мислителів, які заклали підґрунтя філософії «діалогу культур» (М. Бахтін [11], В. Біблер [13; 14; 15], М. Бубер [16], Г. Сковорода [118]). У «Розмові п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» Г. Сковорода зазначив, що вищих начал людина може досягти лише за умови поглиблення власного внутрішнього світу. У цьому ж творі видатний український філософ вказав на діалогічну сутність людини: «Два хліби, два доми, два одяги, два види всього є, всього по двоє, тому що є дві людини в одній людині...» [118, с. 248]. На думку мислителя, сама людина з її власними настановами є джерелом творчої наснаги. Зокрема, у відомому творі «Дружня розмова про мир душевний» Г. Сковорода стверджував: «Насіння всіх наук ховається всередині людини, тут приховане їхнє джерело, а хто бачить його? Це одне невичерпне джерело всього блага й блаженства нашого, вона сама є оте блаженство, безпричинний початок, безпочаткова причина, в якій і від якої все, а вона сама від себе самої і завжди з собою є і буде» [118, с. 248].

Грунтовний внесок у розвиток теорії діалогу культур зробив російський культуролог М. Бахтін, який розкрив існування культури у формі діалогу. На думку вченого, проникнути у внутрішній світ людини, допомогти їй розкрити власні сили можливо лише за допомогою діалогу. У праці «Естетика словесної творчості» М. Бахтін наголосив, що «три сфери людської культури – наука, мистецтво і життя – знаходять єдність лише в особистості, яка залучає їх до своєї єдності» [11, с. 7].

Серед різноманітних шляхів залучення людини до скарбів вітчизняної та світової культури В. Біблер розглядав «філософствування, мистецтво, теорію, мораль (а також тексти та твори, що втілюють в собі форми засвоєння світу)» [13]. На думку фундатора «школи діалогу культур», літературний твір сприймається як витвір культури лише тоді, коли в ньому втілено та індивідуалізовано цілісну культуру епохи. Саме з таких міркувань філософ подавав визначення культури як форми одночасного буття і спілкування різноманітних – минулих, теперішніх і майбутніх – культур, форми діалогу та взаємонародження цих культур, форми спілкування особистостей, представників різних культур.

Значний вплив на розвиток теорії культуротворчості справили наукові розвідки видатних культурологів, семіологів, соціологів, акмеологів К. Абульханової [2], Дж. Александера [4], А. Арнольдова [10], О. Бодальова [2; 3; 104], А. Деркача [2], М. Кагана [60-64], Л. Когана [71], Ю. Лотмана [79], М. Мамардашвілі [83] та ін. Розкриваючи сутність ключового поняття «культура», М. Каган наголосив на тому, що воно охоплює як внутрішні (психологічні, духовні) якості людини, так і різноманітні прояви цих якостей у способах діяльності та її результатах. Звідси автор нарисау «Про структуру сучасного антропологічного знання» дійшов висновку, що людина виступає одночасно «і творцем культури, і її творінням, і її носієм, представником, живим утіленням – культурною істотою...» [62, с. 128]. У каганівській моделі антропологічного філогенезу на культуру покладено реалізацію найвищої і найскладнішої функції: «Так виявлялось, що якщо індивідом людину робить природа, а особистістю – суспільство..., то неповторною, унікальною індивідуальністю її робить культура» [62, с. 129].

Головним чинником цивілізаційного руху М. Каган вважав діяльність людини, яка «забезпечує не тільки самозбереження виду *Homo sapiens*, але і стрімкий соціальний прогрес, у ході якого змінюється природа, суспільство, культура і сама людина...» [64, с. 32]. Звідси витікає обґрунтованість

уведення в науковий тезаурус і подальшого використання поняття «культуротворча діяльність» [63, с. 143].

Методологічно значущими для нашого дослідження є ідеї М. Кагана, у яких визначено умови, що забезпечують реалізацію культуротворчого процесу: спілкування як основа міжсуб'єктної взаємодії; свобода, що дає можливість вибору; наявність естетичної ситуації, спрямованої на те, щоб предметна форма стала носієм естетичної цінності.

Досліджуючи особливості соціокультурного буття людини у просторі її професійно-творчої освіти, становлення, саморозвитку і самореалізації, представники акмеологічної науки (К. Абульханова, О. Бодальов, А. Деркач, А. Маркова та ін.) наголошують на складній природі цього процесу, який недоцільно зводити лише до засвоєння культурних досягнень попередніх поколінь. Досягнення «акме», тобто вершини в особистісному і професійному розвитку, тісним чином пов'язується із здатністю особистості постійно вдосконалюватись, прагнути перейти на творчий рівень, щоб врешті-решт стати творцем культури [2, с. 25-32].

Протягом останніх років проблеми стрімкого падіння загальнокультурного рівня розвитку молоді, девальвації традиційних культурних цінностей, зниження культурної свідомості та ідентичності постмодерної людини, нагальності переорієнтації на культуротворчу освітню парадигму змістились в епіцентр сучасного філософсько-культурологічного дискурсу, на що вказують фундаментальні праці В. Андрущенка [6; 36; 125; 127], Л. Губерського [36], О. Вознюка [26, 27], В. Ільїна [72; 126], В. Кременя [72; 73; 126], С. Кримського [74], М. Михальченка [36], В. Огнев'юка [97], В. Федя [123; 124], А. Флієра [130] та ін.

Вітчизняні та зарубіжні вчені сходяться на думці, що втрата інтересу до класичної культурної спадщини та збільшення потреби в масовій культурі в сучасному постмодерному суспільстві зумовлені «культурною корозією», тобто втратою системного характеру «ціннісних орієнтацій», «соціальної адекватності й культурної компетентності» [72, с. 153]. Вихід із цієї

загрозливої ситуації вбачається в утвердженні «пріоритетної цінності креативної діяльності, активності суб'єкта, спрямованої на перетворення світу» [72, с. 239]. Окремо наголошується на необхідності залучення людини до культуротворчої діяльності, використання розвивального потенціалу мистецтва, що виступає «психосоціологічним регулятором», який, крім відомих пізнавальних і художньо-естетичних функцій, виконує гармонізуючі, стабілізуючі, впорядкувальні функції: «Не тільки художник, самовиражаючись у мистецтві, «звільняє» свою душу, свою психіку від тягара незадіяних емоцій, освоює досвід переживань і форми їх культурного вираження, вносить ясність у власне розуміння світу. Це так само притаманне і адресатові мистецтва, публіці, яка під впливом краси і гармонії, що відкриваються мистецтвом, переживає катарсис, приносячи порядок і гармонію до своєї душі» [73, с. 126-127].

Концептуального значення набуває теза сучасних методологів про недоцільність ставлення до людини як споживача готових знань, оскільки вона завжди постає як *«творець і творіння культури»* [72, с. 325].

Вітчизняні вчені В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко відправною точкою культуротворчої діяльності особистості вбачають її індивідуальний інтерес. Автори монографії «Культура. Ідеологія, Особистість» підкреслюють, що саме внутрішнє, індивідуальне постає як ідеальна спонукальна сила життєдіяльності людини, культуротворчого процесу [36, с. 120].

Посилений інтерес до проблеми культуротворчості виявляється у працях представників соціології культури М. Вебера [21], К. Мангейма [85], Дж. Пікока [150], Ч. Харінгтона [148], Д. Шварца [151] та ін. Так, наприклад, прибічники культурної стратифікації (П. Вест [152], Т. Кандо [149, с. 69]) встановили залежність активної культуротворчої діяльності від рівня освіти, престижу професії, заможності та владних повноважень людини. Опанування визначних досягнень світової культури, за Ч. Харінгтоном, повинне охоплювати як формальну, так і інформальну освіту [148, с. 328]. Девід

Шварц у своїй монографії наголосив на пріоритетності культури і соціальних зв'язків як форм капіталу, які за своєю ліквідністю вищі за фінансовий капітал [151, с. 80].

Проведений аналіз філософських, соціокультурних, мистецтвознавчих аспектів дозволяє стверджувати, що культуротворчість виступає визначальною ознакою активного ставлення людини до себе і навколишнього світу, яке передбачає особистісне творче опанування духовних і матеріальних надбань людства, збагачення й осучаснення існуючих культурних здобутків, надання їм нового й актуального сенсу. Культуротворча діяльність відзначається цілісним багатовекторним діалогічним характером, що охоплює всі сфери, види і форми активного ставлення людини до культурної спадщини, міжкультурного та міжособистісного діалогу з метою самоутвердження, самореалізації, налагодження взаєморозуміння між усіма суб'єктами творчої взаємодії і комунікації. Визначальними передумовами залучення людини до культуротворчої діяльності виступають сформована внутрішня свобода, наявність потреби в перетворенні навколишньої дійсності за законами краси і гармонії, постійне прагнення до самовдосконалення.

1.2 Психолого-педагогічні проблеми розвитку культуротворчої компетентності фахівців в умовах інтерактивного навчання

Пріоритетними завданнями розвитку вітчизняної вищої школи є «реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини; ...модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу» [108]. Впровадження компетентнісного підходу у вищій військовій школі передбачає переорієнтацію із знаннєцентричної (накопичувальної, депозитарної – термін П. Фрейре [131, с. 54]) моделі організації освітнього процесу на результативну, спрямовану на опанування майбутніми фахівцями динамічної

сукупності взаємопов'язаних особистісних якостей (компетентностей), які враховують «спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтації і т.п.), її здатність долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти проникливість, гнучкість мислення; характер – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості» [131, с. 60].

Ю. Татур під компетентністю розуміє «інтегральну якість особистості, що характеризує її прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної діяльності в певній галузі», виокремлює в ній як рівнозначні когнітивну, етичну і соціальну складові [119, с.6-7]. Такої думки дотримуються сучасні вітчизняні дослідники В. Ягупов і В. Свистун, які наполягають на діяльнісній основі професійної компетентності і визначають її як «складне інтегральне інтелектуальне, професійне і особистісне утворення, яке формується у процесі його (фахівця – прим. Н.З.) професійної підготовки у ВНЗ, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності...» [144, с. 6].

У праці Л. Хоружої «Етичний розвиток педагога» наголошується, що професійну компетентність вчителя слід розуміти як «володіння педагогом необхідною сукупністю знань, умінь і навичок, які засвідчують ефективність педагогічної діяльності, високий рівень спілкування з різними суб'єктами навчально-виховного процесу, сформованість професійно-особистісних якостей, цінностей, ідеалів...» [135, с. 7-8].

До останнього часу не вироблено єдиної класифікації компетентностей для вищої школи. Зокрема, А. Маркова розглядає спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну компетентності [86, с. 34]; І. Тонкович виокремлює академічні, соціально-особистісні та професійні компетентності [122, с. 37]; Т. Ісаєва пропонує розгорнуту класифікацію, що охоплює адаптаційно-цивілізаційні, соціально-організаційні, професійні, комунікативні, ціннісно-сміслові компетенції викладача вищої школи [59, с. 59]. Хоча в більшості класифікацій подаються професійні

компетентності, при цьому їхній кількісний склад не конкретизується, інколи професійна компетентність ототожнюється з окремими компонентами компетентності [122, с. 37]. Більш обґрунтованим вважаємо погляд на професійну компетентність викладача вищої школи як «інтегральний показник його готовності до розв'язання освітньо-наукових завдань на основі ґрунтовних фахових і психолого-педагогічних знань, умінь, досвіду, культури педагогічного спілкування, етики та естетики педагогічної діяльності», виокремлення таких її складових: теоретико-методологічної, предметно-діяльнісної, інформаційно-комунікативної, діагностично-прогностичної, організаторської, проектувально-корекційної, технологічної, науково-дослідницької, етичної, загальнокультурної, творчої [24, с. 35-36].

Науковим підґрунтям порушеного наукового питання виступають фундаментальні праці Б. Ананьєва [5], Г. Ващенко [19, 20], Л. Виготського [22], Н. Кузьміної [100], О. Леонтьєва [76], Т. Любарта [110], А. Маслоу [87], Я. Пономарьова [105], К. Роджерса [37], В. Роменця [112], С. Рубінштейна [113], В. Оконя [98, 99], А. Фурмана [132, 133] та ін., де обґрунтовано складові професіограми викладача вищої школи, розкрито гуманістичну спрямованість і творчий характер педагогічної діяльності.

Провідним положенням теорії Б. Ананьєва є твердження про перетворювальну спрямованість людської діяльності, в якій людина здатна виступати суб'єктом активної цілеспрямованої дії, виробляти нові знання у процесі спілкування. Серед головних джерел знань учений розглядав спілкування і життєвий досвід [5, с. 117].

Л. Виготський у фундаментальній праці «Проблеми розвитку психіки» довів, що здатність до культуротворчості забезпечують вищі психічні функції людини (словесне мислення, логічна пам'ять, утворення понять, довільна увага, воля). Він спростував доцільність вузькоаспектного тлумачення культури як сукупності матеріальних цінностей, дійшовши висновку, що її складають духовні прагнення й потреби людини, які виступають підґрунтям для подальшого творення матеріальних благ. Фундатор культурно-історичної

концепції розвитку психіки в основу свого вчення поклав думку про те, що «...кожна психічна функція у певний час виходить за межі органічної системи активності... і починає свій культурний розвиток у межах зовсім іншої системи активності, але обидві системи розвиваються спільно і з'єднано, утворюючи сплетіння двох різних по суті генетичних процесів» [22, с. 34]. Цей процес нерозривно пов'язаний зі спілкуванням та мисленням.

О. Леонтьєв повністю поділяв припущення про визначальну роль мислення та свідомості у процесі психічного розвитку людини, становлення її як активного носія культурних цінностей. Учений наголошував, що основу свідомості утворюють чуттєві образи, які допомагають суб'єкту діяльності усвідомити реальність навколишнього світу, виробити власні значення. Останні є «продуктом асоціювання і генералізації вражень у свідомості індивідуального суб'єкта, результати яких закріплюються за словами» [76, с. 176]. Водночас авторитетний психолог акцентував на тому, що досягнути реальність об'єктивного світу можливо лише за умови, якщо знання і пізнавальна діяльність набувають необхідного особистісного сенсу.

Спираючись на провідні положення про розвиток вищих психічних функцій, представники гуманістичної психології витлумачують культуротворчу діяльність як спрямовану на взаєморозуміння і взаємодію співтворчість суб'єктів навчання. Зокрема, французький психолог Т. Любарт особливо важливу роль у структурі психічних якостей людини відводить креативності, під якою розуміє здатність створювати новий продукт, який володіє новизною і при цьому відповідає контексту, у якому він знаходиться. Креативність, за Т. Любартом, залежить від низки чинників: когнітивних (інтелект, знання); конативних (когнітивний стиль, особистісні риси, мотивація), емоційних, середовищних чинників [110, с. 24]. З-поміж інтелектуальних здібностей, які забезпечують здатність особистості до креативності, вчений назвав уміння розпізнавати, визначати і перевизначити проблему чи завдання; здатність виокремлювати пов'язану з проблемою

інформацію (селективне кодування); уміння встановлювати паралелі, корисні для рішення проблеми аналогії, метафори тощо.

Фундатор гуманістичної психології К. Роджерс переконливо довів, що для сучасної освіти внутрішня свобода виступає провідним чинником успішної діяльності суб'єктів навчання, спрямованим на те, щоб «бути вільним» [37, с. 51]. Досягненню цієї мети сприятимуть такі умови: учіння повинне відбуватися за власною ініціативою; особистість перебуватиме в контакті з реальною проблемою; довіра до людини, надання їй можливості обирати власний шлях для вирішення проблеми; щирість педагога; цінування особистості кожного вихованця; розуміння реакції того, хто вчиться.

На підставі вищевикладеного дійшли висновку, що культуротворча діяльність педагога тісним чином пов'язана з розвитком творчої уяви, дивергентного мислення, гнучкості, толерантності, емпатійності, рефлексивності, імпровізаційності, комунікативності. Потужним чинником культуротворчого процесу є суб'єкт-суб'єктна взаємодія, яка реалізується у діалозі, співробітництві, взаємоповазі та взаємодопомозі, вільному виборі шляхів самореалізації.

У контексті нашого дослідження важливими є психологічні теорії культуротворчості С. Максименка, В. Клименка [48], П. М'ясоїда [93], В. Роменця [112], А. Фурмана [132, 133].

Ідея культуротворчості у науковому доробку В. Роменця ґрунтується на думці про те, що продуктивність людської діяльності зумовлена головним чином розвиток творчої уяви. Авторитетний вітчизняний психолог наполягав, що кожен учинок вимагає суб'єктивної готовності, яка формується перш за все в уявленні того, що треба здійснити. Таким чином, учинок потребує певного моделювання у свідомості особистості, що здійснюється завдяки розвиненій творчій уяві (фантазії) [112, с. 74].

Здатність людини до творення культури, на думку П. М'ясоїда, спрямована на «об'єктивування оригінального продукту для комунікаційної мети» [93, с. 67]. Цей процес вимагає здатності людини до спілкування з

іншими людьми, вбирає у себе духовні багатства людства, охоплює уяву, інтуїцію, емоції і почуття, мислення, евристичний пошук. Невичерпні можливості для особистісного розвитку містяться в культурі. «Потрібно зануритись у культурні надбання людства, – радить учений, – виокремити проблеми, над розв’язанням яких б’ється людська думка, дослідити способи розв’язку, показати людині, що шлях, котрий вона торує, – це шлях її до самої себе» [93, с. 72].

Творчість, за С. Максименком і В. Клименком, є процесом народження нового, що об’єктивно здійснюється у природі або в людині. У природі цей процес пов’язаний із зародженням, зростанням, визріванням; у людській роботі – із створенням нових думок, почуттів або образів. Продуктами творчості психологи розглядають відкриття, винаходи, оригінальні художні твори. При цьому відкриття визначається дослідниками як процес і результат виявлення того, що існує в природі; винахід тлумачиться як процес створення нових предметів, техніки і технологій; художній твір характеризується створенням образів, які допомагають пізнати душу іншої людини і таким чином вдосконалювати себе [48, с. 485].

У системі миследіяльності фахівця, обґрунтованій і змодельованій А. Фурманом у монографії «Ідея професійного методологування», найвищий рівень посідає культуротворення, під яким розуміється «складний драматичний процес спільного використання/продукування нових смислів, знаково-знаннєвих форм миследіяння – буденного, аматорського, професійного» [132, с. 37]. Концептуального значення для нашого дослідження набуває думка авторитетного вітчизняного вченого про те, що в сучасних умовах «епіцентром навчального процесу стає не зміст навчального предмету, а духовна взаємодія вчителя і учня. Звідси – вироблення нової педагогічної етики, яка передбачає зміну власної позицій вчителя і учня (із споживачів наукового знання вони стають виробниками соціально-культурного досвіду), збільшення питомої ваги особистісного спілкування (моделюється атмосфера психоемоційного єднання), спонукання до творчої

пошукової діяльності..., відтворення життєвих ситуацій культурного діяння (ситуації морального вибору, духовної рефлексії тощо)» [133, с. 90].

Проблемі залучення педагогів до культуротворчості у процесі професійної діяльності присвячені розвідки С. Батишева і О. Новикова [109], І. Бега [12], Г. Ващенко [19, 20], С. Вітвицької [23], Л. Волик [28], В. Гриньової [35], О. Дубасенюк [41; 42; 57; 120], В. Желанової [46], В. Загвязинського [49; 50], І. Зязюна [54-56], В. Кан-Калика [65], В. Оконя [98, 99], О. Піскунова [121], С. Сисоєвої [116; 117], Д. Чернілевського [139], та ін.

Засновники професійної педагогіки С. Батишев і О. Новиков наголошують на необхідності надання освітньому процесу у вищій школі інноваційного характеру і спрямування, забезпечення смислотворчості і співтворчості його суб'єктів. Виходячи з такої методологічної настанови, автори підручника «Професійна педагогіка» дійшли висновку, що «весь зміст педагогічного процесу, розкладений сучасною педагогічною доктриною на низку окремих навчальних дисциплін, стає не метою учіння та виховання, а засобом виявлення тими, хто навчається, і викладачем власних творчих унікальностей як суб'єктів розвитку культури» [109, с. 51].

Цілісного обґрунтування порушена проблема набула в науково-педагогічній спадщині видатного українського педагога Г. Ващенко. Провідним положенням теорії виховного ідеалу стала теза про необхідність сприйняття студентів як рівноправних, активних співучасників культурного діалогу, не лише носіїв культури, але і потенційних її творців. «Молоді покоління не лише засвоюють культурні здобутки поколінь попередніх, а й рухають культуру вперед, – стверджував Г. Ващенко у своїй книзі «Виховний ідеал» [19, с. 269]. Важливою умовою досягнення такої високої мети вітчизняний педагог убачав у наявності розвинених творчих здібностей, творчої уяви. «Людина без творчої фантазії може діяти лише за певними шаблонами (тут збережено орфографію автора книги «Виховний ідеал» – прим. Н.З.) і не здатна до винахідництва. Навіть у військовій справі багато

важить творча фантазія командира, бо перед боєм він має не тільки чітко уявляти собі розташування ворожих військ, а й будувати в своїй уяві різні комбінації наступу, розгортання бою і т. інш.» [19, с. 269].

Польський дидакт В. Оконь у визначенні змісту освіти спирався на тезу про культуротворчий характер навчання, оскільки, на його думку, «джерелом знань є не повідомлення про зовнішній світ, але сам світ по собі, тобто природа, суспільства, культура» [98, с. 32]. Вагомість культуротворчої діяльності В. Оконь безпосередньо пов'язував із професіоналізацією людини, здобуттям нею вищої освіти. У праці «Основи проблемного навчання» дослідник дійшов висновку, що творче мислення і дія найбільш інтенсивно розвиваються у вищій школі, де студентів знайомлять «із найціннішими творчими досягненнями всього людства і в найширшому масштабі привчають їх до виконання завдань творчого характеру» [98, с. 42-43].

У визначенні концептуальних підходів до розвитку творчого потенціалу педагога спираємось на дослідження В. Загвязинського [50], І. Зязюна [56], В. Кан-Каліка [65], Н. Кузьміної [100], Ю. Львової [80], М. Никандрова [65], О. Піскунова [121], М. Поташника [107] та ін. Провідного значення для нашого дослідження набуває думка академіка О. Піскунова, що «педагогіка повинна відшукати найефективніші шляхи формування в людині творчої трудової активності, ...здатності насолоджуватись прекрасним у мистецтві, у природі, в людях, творити це прекрасне...» [121, с. 5]. Повністю поділяємо позицію В. Кан-Каліка і М. Никандрова, які наголошують, що «тільки творчий учитель виховує творчу людину» [65, с. 3]. Особливої уваги заслуговує цілісне сприйняття специфіки педагогічної творчості: «Професійна своєрідність діяльності педагога полягає в тому, що повна алгоритмізація її практично неможлива, хоча у педагогічній праці існує певна сукупність прийомів і навичок, яким педагог навчений. Але застосовуються ці прийоми й навички у постійно змінних, нестандартних ситуаціях, що потребує корекції, модифікації їх. У цьому і полягає специфіка педагогічної творчості» [65, с. 24].

Більшість дослідників розглядають творчість як провідну ознаку педагогічного процесу, об'єктивну професійну характеристику діяльності педагога, яка відзначається оперативністю, систематичністю, співтворчістю, керованістю психічних станів, легкістю виникнення творчого самопочуття, публічністю [50, с.15-16; 65, с. 27; 100, с. 22]. Провідного значення набуває теза про те, що «*діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до творчих сторін особистості, за складністю психічного напруження в якійсь мірі споріднена з діяльністю вченого, письменника, артиста* (курсив автора – прим. Н.З.)» [100, с. 84].

Педагогічна концепція культуротворчості І. Зязюна позначена яскраво вираженим гуманістичним характером. У своїй статті «Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії» видатний український учений чітко окреслив відмінності традиційної та гуманістичної освітньої парадигм: «Якщо перша парадигма освіти ґрунтується на універсальності навчальних програм, фронтальному спілкуванні, стандартних оцінках знань, умінь і навичок, примусовості, трансляційній формі передачі інформації вчителем і пасивності учнів, то гуманістичний підхід в освіті апелює до індивідуалізації і диференціації навчання, ...до радості учіння, до процесу творчості. Найважливіше в даному підході – не формування в учнів якихось нормативних знань, а механізмів самонавчання і самовиховання...» [56, с. 12]. Серед провідних ознак сучасної освіти І. Зязюн визначив дослідницьке спрямування, яке передбачає постановку проблем, висування і перевірку гіпотез, генерування ідей, проведення чи моделювання експерименту тощо; дискусійний характер освоєння знань (вияв і зіставлення різних поглядів, думок, позицій, підбір і пред'явлення аргументації тощо); моделювання та рефлексію у процесі навчання [56, с. 13].

Творча діяльність педагога розглядається М. Поташником у тісному зв'язку із здатністю бачити проблеми, знаходити оптимальні шляхи і підходи до їх розв'язання. Наявність проблем вважається потенційним джерелом

педагогічної творчості, що потребує сформованості у викладача «вміння шукати, виявляти проблеми, фіксувати їх» [107, с. 19].

Серед провідних тенденцій розвитку сучасної науки дослідники вказують на кардинальну переорієнтацію з авторитарно-маніпулятивної педагогіки на педагогіку співробітництва і співтворчості. Орієнтиром сучасних перетворень у системі професійної підготовки педагогів О. Дубасенюк називає інноваційну особистість, здатну творчо і результативно працювати «у напрямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення і збільшення самостійної роботи студентів» [57, с. 78].

Вагомим внеском у дослідження сутності культуротворчої діяльності стала праця С. Сисоевої «Основи педагогічної творчості», в якій зроблено спробу обґрунтувати закони творчої діяльності педагога. Серед основних ознак педагогічної творчості дослідниця акцентує увагу на здатностях розробляти нові підходи до навчання; виявляти творчі здібності вихованців; бачити проблеми та знаходити різні шляхи їх розв'язання; проводити самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідницьку роботу, узагальнювати власний досвід та досвід своїх колег; володіти формами і методами управління навчально-пізнавальною діяльністю; проявляти гнучкість тощо [117, с. 100].

Таким чином знаходимо підтвердження власного припущення про нагальність перегляду традиційних підходів до професійної підготовки викладача у вищій військовій школі, перенесення акценту із знаннєвої на культуротворчу модель післядипломної педагогічної освіти у ВВНЗ [51, с. 54].

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження виступають праці представників педагогіки і психології креативності О. Антонової [7], Дж. Гілфорда [33], Дж. Гловера [147], В. Дружиніна [40], В. Мадзігона, А. Нісімчука [81], О. Матюшкіна [88, 89], К. Негуса [95], Я. Пономарьова [105], В. Семиченко [115], С. Сисоевої [116, 117], Д. Чернілевського [139] та

ін.). Засновник психології творчості, Дж. Гілфорд не тільки розкрив сутність дивергентності як одного із типів мислення, основи креативності, але й виокремив основні його компоненти: 1) здатність до аналізу, синтезу, порівняння та встановлення причинно-наслідкових зв'язків; 2) критичність мислення; 3) здатність знаходити протиріччя; 4) прогностичність; 5) багатоекранне бачення будь-якої системи або об'єкту; 6) логічність, алгоритмічність дій; 7) здатність генерувати нові ідеї, знаходити образно-графічні форми їх вирішення [33].

Спираючись на психологічну теорію креативності, вітчизняні педагоги поглибили наукове розуміння цього складного багатоаспектного явища. Зокрема, О. Антонова витлумачила педагогічну креативність як здатність викладача до «творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач...», що характеризується швидкістю (продуктивністю) і гнучкістю думки, оригінальністю, допитливістю, точністю і сміливістю [7, с. 16].

Автори навчального посібника «Креативна педагогіка і психологія» вбачають основну мету післядипломної педагогічної освіти у підвищенні професійної компетентного фахівця, підготовці творчої особистості, а тому «процес навчання повинен включати у себе мислення, пошук, відкриття, критичні роздуми і творче рішення» [139, с. 18]. Не випадково провідною професіографічною рисою педагога Д. Чернілевський і О. Морозов називають креативність, що витлумачується ними як особлива стійка індивідуальна властивість, яка зумовлює здатність виявляти соціально значущу творчу активність [139, с. 21]. Для розвитку креативності, що здійснюється за логікою цілеспрямованого руху від наслідування до власної творчості, необхідно створити відповідні умови: нерегламентоване середовище, демократичні відносини, мотивацію, належний рівень культурного розвитку викладача [139, с. 23-24]. Таким чином знаходимо підтвердження власного припущення про нагальність перегляду традиційних підходів до професійної підготовки викладача у вищій школі, перенесення

акценту із знаннєвої на культуротворчу модель післядипломної педагогічної освіти.

Окремі аспекти порушеного наукового питання розглядаються у дисертаційних дослідженнях О. Акімової [1], І. Гриненка [34], О. Дунаєвої [43], Н. Єсіної [45], О. Жорнової [47], А. Зубрик [53], В. Леонтєвої [77], С. Черепанової [137; 138] та ін. Зокрема в докторській дисертації О. Жорнової «Теоретико-методологічні засади формування культуротворчості студентів університетів» вживається поняття «культуротворення», яке тлумачиться як діяльність, пов'язана із збереження і примноженням культури, тоді як «культуротворчість» розглядається як розкриття творчого потенціалу особистості. Дисертантка вживає поняття «культуротворчість» з метою характеристики майбутнього фахівця і визначення його здатності «...творити, звершувати себе як носія та володаря величної культуротворчої сили» [47, с. 343]. Окремої уваги заслуговує твердження О. Жорнової, що формування культуротворчості у вищій професійній освіті передбачає набуття майбутніми фахівцями досвіду оновлення культурних смислів.

Результативність військово-педагогічного процесу сучасні дослідники ставлять у пряму залежність від «характеру пізнавальної діяльності майбутнього фахівця, що має позначатись активністю, ініціативністю, спрямованістю на відпрацювання комунікативних умінь, формування культури професійного спілкування, набуття здатності працювати в команді (групі, колективі), досягати при цьому як особистісного, так і колективного успіху» [25, с. 191]. Звідси пояснюється посилений інтерес до інтерактивного навчання і технологій, які його забезпечують.

Інтерактивна модель навчання ґрунтується на діалоговій взаємодії та взаємонавчанні, за якої і педагог, і вихованці виступають рівноправними суб'єктами, добре усвідомлюють власні дії, рефлексують з приводу того, що знають, вміють і здійснюють [58, с. 4-5]. Інтерактивне навчання створює умови для якнайповнішої реалізації особистісного потенціалу в

різноманітних способах взаємопов'язаної навчальної діяльності: моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо.

Інтерактивне навчання розглядається в педагогіці вищої школи як провідна ознака сучасного освітнього процесу, зорієнтованого на набуття фахової компетентності через активну взаємодію, комунікацію, співпрацю всіх його суб'єктів. Інтерактивна взаємодія «виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншими» [58, с. 5; 44, с. 357]. Останнє зумовлює основні принципи і підходи до організації інтерактивного навчання, пріоритетність застосування інтерактивних технологій на етапі критичного осмислення знань і відпрацювання на їх основі необхідних умінь, способів діяльності й досвіду.

Практична реалізація інтерактивного навчання в системі неперервної професійної освіти дорослих має здійснюватись, на думку андрогогів, за такими принципами: принцип діалогічної взаємодії, принцип кооперації та співробітництва, принцип активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання [116, с. 37].

Серед основних методичних настанов, на які спиратимемося у процесі теоретичного обґрунтування і технологічного розроблення моделі розвитку культуротворчої компетентності, концептуального значення набувають такі:

- уникнення будь-якої жорсткої регламентації, утвердження ідей толерантності, плюралізму як найважливіших академічних цінностей і принципів професійного навчання;
- неприйнятність неконструктивних форм ведення дискусії;
- партнерський характер відносин;
- налаштування всіх учасників на діалог, взаєморозуміння, взаємодію, співпрацю, досягнення спільного успіху як основну мету освітньої діяльності;
- прозорість, відкритість, колективність в обговоренні навчальних питань, демократизм у виробленні загальних рішень;

- врахування цільової аудиторії, рівня готовності учасників до інтерактивної взаємодії.

Неперервна професійна освіта дорослої людини відзначається цілою низкою особливостей, пов'язаних із самосприйняттям і самооцінкою, мотивацією навчально-пізнавальної діяльності, системою цінностей, наявністю життєвого і професійного досвіду тощо. Саме тому в сучасній андрогонічній моделі інтерактивного навчання відображено п'ять основних ознак фахівця, що навчається: усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; накопичує життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід, який стає важливим джерелом навчання її самої та її колег; прагне за допомогою освіти вирішити свої життєво важливі проблеми й досягти конкретної мети; прагне до швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей; самостійно керує власною навчальною діяльністю, яка значною мірою обмежена у часі [116, с. 47].

Звернення до інтерактивних технологій у системі післядипломної педагогічної освіти має бути спрямоване на розвиток критичного і дивергентного (креативного) мислення викладачів ВВНЗ, умінь самостійно вирішувати різноманітні проблеми, досвіду міжособистісної взаємодії та комунікації, культури ділового спілкування [52, с. 154]. Одним із першочергових завдань викладача у процесі організації інтерактивного навчання розглядають «створення творчої атмосфери» [116, с. 69]. Налаштування на творчу діяльність і співтворчість доцільно розглядати як визначальну умову розвитку культуротворчої компетентності військових педагогів з використанням інтерактивних технологій навчання.

1.3 Аналіз сучасної практики інтерактивного навчання та розвитку культуротворчої компетентності викладачів вищої школи

На основі проведеного аналізу стану порушеного наукового питання у сучасній вузівській практиці встановили поширеність поверхового розуміння

сутності інтерактивного навчання, брак системного підходу до проектування професіограми викладача ВВНЗ на компетентнісній основі, використання інтерактивних технологій у вищій школі.

У статті Я. Катюк «Зміст соціокультурної підготовки методичних працівників у світлі андрагогічних ідей» наводяться приклади використання окремих інтерактивних технологій на заняттях з методистами позашкільної роботи: «Під час вивчення теми «Актуальні проблеми розвитку професійних цінностей освітян в умовах інтеграційних процесів» використовується метод «мозкового штурму». Для цього пропонуються такі питання до аудиторії:

1. Проаналізуйте функції і завдання педагогічної аксіології.
2. Поясніть, яким чином кардинальна переоцінка цінностей у пострадянських країнах впливає на ціннісні орієнтації освітян.
3. Назвіть основні цілі інтеграції освітніх систем та тенденції міжнародного співробітництва.
4. Які цінності Європейського Союзу були історично співзвучні українцям на шляху боротьби за незалежність, свободу і демократію?
5. Проаналізуйте головні ціннісні орієнтації розбудови європейського освітнього простору.

<...> Під час вивчення теми «Соціокультурна компетентність методиста РМК» використовується метод «тематичної дискусії», викладач пропонує для обговорення такі проблемні питання:

1. Розкрийте сутність поняття «зв'язки з громадськістю у системі методичної служби» (PR).
2. На які сфери життєдіяльності РМК покликаний впливати PR, з якою метою?
3. Які Ви знаєте комунікації реалізації зв'язків з громадськістю? Визначте найефективніші.
4. Сформулюйте концептуальну різницю між PR та рекламою, пропагандою, маркетингом» [69, с. 44-45].

З наведеного стає очевидним, що автор розвідки, на жаль, не розуміє сутності інтерактивного навчання, підміняє інтерактивні технології колективно-групового навчання («мозковий штурм») і комунікативно-діалогові технології (дискусія) звичайною бесідою за запитаннями і завданнями.

У Тернопільському державному медичному університеті ім. І.Я. Горбачевського (м. Тернопіль) і Хмельницькому національному університеті (м. Хмельницький) було впроваджено інноваційну модель інтерактивного навчання, побудовану на діалогічній міжсуб'єктній взаємодії. Її реалізація «під час занять на рівні «викладач – студент» і «студент – студент» передбачає участь студентів у діалогах, обговоренні наукових і професійних проблем на семінарських заняттях або за умови використання викладачем у традиційному навчанні таких активних методів, як евристична бесіда, дискусії, полілоги, що є основою інтерактивних технологій» [90, с. 99]. Пропонована І. Мельничук і Л. Романишиною модель інтерактивного навчання є, на нашу думку, умовною, оскільки спрямовує викладача на поєднання інтерактивних технологій із традиційною технологією, що заслуговує схвалення за умов продуманого підходу до такої інтеграції.

У розробленні професіограми викладача вищої військової школи науковці Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький) спираються на загальноєвропейську модель, що складається із ключових (базових) і професійних компетентностей. Повністю поділяємо думку В. Гапонової, начальник кафедри перекладу цього військового вишу, про те, що «військово-педагогічна діяльність – це інтелектуальна, творча праця, що вимагає від її суб'єктів глибоких знань і переконань, відповідального відношення до цієї діяльності, високої загальної, психолого- педагогічної та військово-професійної культури, різнобічних умінь і навичок, розвинених особистих якостей» [30, с. 44]. Остання теза підтверджує необхідність конкретизації складових професійної компетентності викладача ВВНЗ, виокремлення в її структурі культуротворчої компетентності.

До інтерактивних технологій колективно-групового навчання звертаються викладачі НУБіП України у процесі викладання фахових дисциплін для майбутніх соціальних педагогів. Так, наприклад, у статті доцента кафедри педагогіки цього університету О. Васюк висвітлюється досвід використання технології ситуативного аналізу під час вивчення дисципліни «Теорія і історія соціального виховання», опрацювання програмних творів видатних педагогів. У якості зразка наводиться система роботи із книгою А. Макаренка «Педагогічна поема», в якій, як зазначає автор статті «Тренінгова форма навчання в методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів» порушуються «гострі питання виховання безпритульних дітей у колонії та описані конкретні виховні ситуації» [18, с. 17]. Серед можливих запитань до кейсів, які розробляються за «Педагогічною поемою» і які «могли б стимулювати студентів до активного засвоєння соціально-педагогічних знань» [18, с. 17], О. Васюк пропонує такі: «Охарактеризуйте радянську виховну систему», «Як А. Макаренко розглядав тілесті покарання?», «Чиї ідеї вплинули на педагогічні погляди видатного педагога?», «Як повинне бути організоване виховання у колективі?», «Чи можна педагогічні ідеї А. Макаренка використовувати нині у вихованні сільських підлітків?», «Дайте своє вирішення конкретної ситуації, що описана у творі з позиції сільського соціального педагога»тощо» [18, с. 18].

Пропозиція О. Васюк щодо використання кейсів у процесі викладання історії педагогіки є оригінальною, але технологічні підходи до її реалізації видаються нам недостатньо продуманими. Перш за все в основу будь-якого кейсу має бути покладена актуальна для тих, хто навчається, гостра і конкретна проблемна ситуація, безпосередньо пов'язана з їхньою професійною діяльністю. По-друге, запитання і завдання до кейсу треба добирати таким чином, щоб майбутній педагог отримав змогу досягти сутність викладеної проблемної ситуації, розкрити причини, які її викликали, нарешті, відпрацювати різні варіанти вирішення проблеми. Наведені О. Васюк приклади,

на нашу думку, не дозволяють викладачу в необхідній логічності й послідовності досягти визначених цілей.

Дещо інший підхід до використання кейсів на заняттях з практики мовлення демонструє С. Климчук, аспірант кафедри педагогіки НУБіП України (м. Київ). Автор статті «Можливості використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійного мовлення майбутніх соціальних педагогів» пропонує студентам для поглибленого вивчення кейс «Моя сім'я», мета якого полягає у формуванні вмінь встановлювати педагогічну взаємодію із батьками як суб'єктами освітнього процесу [70, с. 68-69]. С. Климчук звертається до доволі поширеного в педагогічній практиці факту розходжень у поглядах учителів і батьків на виховний процес, порушує надзвичайно актуальну проблему відсутності взаєморозуміння і взаємодії між вихователями. При цьому досліднику не вдалося побудувати таку систему запитань і завдань до кейсу, що дає змогу зосередити увагу майбутніх педагогів на пошуках оптимальних шляхів і способів розв'язання проблеми, а не на виявленні правих чи винних («Так хто ж правий?»), формуванні катеоричних оціночних суджень («Запропонуйте способи зміни позиції батька в питаннях виховання сина»), переключенні уваги на другорядні питання («А у вас є які-небудь риси, які передалися вам?»).

Вищевикладене засвідчує наявність серйозних недоліків в організації інтерактивного навчання, у технологічному забезпеченні інтерактивного освітнього середовища, в активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів (слухачів) з використанням інтерактивних технологій навчання.

З метою визначення сучасних підходів до розвитку культуротворчої компетентності майбутніх викладачів провели опитування суб'єктів військово-педагогічного процесу Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів), Військової Академії (м. Одеса), Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (м. Житомир), Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ), Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

(м. Харків). Для проведення цього етапу дослідження було розроблено анкети для експертів, науково-педагогічних працівників та слухачів ВВНЗ.

До складу експертної групи (15 осіб) увійшли науково-педагогічні працівники, які мають науковий ступінь доктора (кандидата) наук, вчене звання професора (доцента), а також тривалий досвід роботи у вищій військовій школі.

На підставі розробленої анкети «Експертна оцінка розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ» провели дослідження сучасного стану розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ. Анкетування дало змогу з'ясувати, що більшість респондентів убачають головне завдання культуротворчого підходу у розвитку готовності викладачів ВВНЗ відстояти державницьку позицію в освіті, залучити вихованців до найвизначніших досягнень вітчизняної і зарубіжної культури, сформувати потребу у самонавчанні протягом життя.

Опитування експертів дозволило розкрити сутність культуротворчої діяльності викладачів вищої військової школи. Так, на запитання «Якого значення для викладача набуває культуротворча діяльність? У чому полягає її сутність?» отримали такі відповіді:

- культуротворча діяльність у ВВНЗ дозволяє подолати суперечність між духовним і матеріальним, що існує в освіті. Сутність її полягає у переході від репродуктивної системи освіти до гуманістичної, метою якої є цілісний розвиток особистості (40%);
- культуротворча діяльність розширює світогляд викладачів, формує їхню здатність до творення нових культурних цінностей (26, 7%);
- культуротворча діяльність полягає у формуванні життєвого та професійного досвіду, сприяє соціальній адаптації та професійному самовизначенню військових педагогів (20%);
- культуротворча діяльність сприяє налагодженню міждисциплінарної взаємодії між учасниками військово-педагогічного процесу (13,3%);

Зазначимо, що більшість опитаних педагогів (80%) на запитання «Чи готовий сучасний викладач вищої військової школи до реалізації культуротворчого підходу в системі фахової підготовки військових педагогів?» відзначили часткову готовність викладачів ВВНЗ.

З метою вивчення масового досвіду організації культуротворчої діяльності провели анкетування серед викладачів ВВНЗ, у якому взяло участь 136 осіб.

Відповіді на запитання «Якого значення набуває культуротворча діяльність викладача вищої військової школи для модернізації системи вищої військової освіти? У чому полягає її сутність?» класифікували за спільними ознаками у групи:

- спрямованість особистості на професійно-педагогічне самовдосконалення (18,4%);
- вироблення у процесі професійної діяльності особистісних поглядів, переконань, ідеалів (16,2%);
- залучення слухачів до творчої діяльності (15,4%);
- цілеспрямоване формування культурних орієнтацій та установок слухачів, їх духовного потенціалу (14%);
- налагодження педагогічної взаємодії (12,5%);
- володіння інноваційними технологіями навчання (7,4%);
- генерування нових ідей та вміння приймати креативні рішення – (9,5%);
- самоаналіз, самооцінка особистісних та професійних досягнень викладачів (7,7%).

Зауважимо, що певна частка опитаних викладачів не бачать різниці між культурологічним та культуротворчим підходом у підготовці викладачів, тлумачать останню як обізнаність з видатними пам'ятками світової культури.

Певні утруднення викликало запитання «У чому полягає специфіка організації культуротворчої діяльності слухачів ВВНЗ на заняттях різних видів?». Серед відповідей отримали такі:

- зосередження основної уваги слухачів на розкритті суті гуманізму, етики спілкування українського народу, краси людської праці, повазі до військової дисципліни та ритуалів;
- створенні відповідних комунікативних ситуацій.

Більшість опитаних зійшлися на думці, що у змісті професійної підготовки слухачів недостатньо навчальних дисциплін з вивчення світової та української культури, навчальними планами передбачено обмаль часу на вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Як результат, більшість педагогів під час проведення занять обмежуються наведенням готових хрестоматійних прикладів, задовільняються репродуктивною діяльністю. Такий результат підтверджує відповіді експертів стосовно того, що сучасний викладач вищої військової школи лише частково готовий до культуротворчої діяльності.

Відповіді респондентів на запитання «Яким методам організації культуротворчої діяльності слухачів Ви надаєте перевагу? Чому?» свідчать про те, що сьогодні у військових вишах перевага надається традиційним методам навчання. Аналізуючи відповіді, зазначимо, що серед традиційних методів навчання (54% респондентів) викладачі найчастіше використовують бесіду (18%), переконання (12%), розповідь (24%); з-поміж активних методів (18%) викладачі виокремлюють рольові ігри (12%), проекти (4%), моделювання (2%). Певна частина опитаних (4%) не розкрили зміст запитання, що свідчить про недостатню їх методичну підготовленість.

Значна частина опитаних звертаються до творів світового письменства (36 %). Так, на запитання «У чому полягає виховний вплив творів художньої літератури на сучасних студентів (курсантів, слухачів)?» більшість відзначила, що використання творів красномистецтва відіграє позитивний вплив на вихованців. На думку викладачів, використання творів світової літератури: підвищує культурний рівень слухачів; формує у них моральні цінності,

толерантне ставлення до представників інших культур; допомагає засвоїти загальнолюдські цінності, розширює світогляд слухачів; збагачує духовний світ особистості, сприяє адаптації в багатокультурному середовищі, естетичному вихованню; забезпечує здатність слухачів до сприйняття краси навколишньої діяльності, вироблення особистісних поглядів і ідеалів; розвиває риторичні здібності педагогів, творче мислення; збагачує життєвий досвід тощо. Значна кількість опитуваних визначила, що у процесі вирішення освітньо-виховних завдань вони використовують твори як класичної, так і сучасної світової літератури. Під час констатувального експерименту встановили, що найчастіше педагоги звертаються до творчості Т. Шевченка, Л. Толстого, О. Купріна, Е. Хемінгуей, Е. Ремарка, О. Твардовського, М. Шолохова, К. Симонова.

Досить часто викладачі ВВНЗ використовують мемуари видатних полководців і флотоводців, біографічну літературу, педагогічну публіцистику. Зокрема, військові викладачі посилаються на праці відомих радянських педагогів і публіцистів, які активно пропагували технологію ситуаційного аналізу, досліджували шляхи і підходи до використання педагогічних ситуацій у практиці навчання і виховання. Серед найбільш авторитетних теоретиків і практиків ситуативної педагогіки опитувані назвали імена А. Ліханова [78], І. Назарова [94], Є. Ямбурга [145].

Порушене питання не набуло належного відображення у навчально-методичній літературі, що використовується у системі фахової підготовки та підвищення кваліфікації викладачів ВВНЗ. У підручниках, посібниках з військової педагогіки недостатньо уваги приділяється аналізу педагогічних ситуацій, використанню культурологічного контексту у військово-педагогічному процесі. Винятком є посібник «Психолого-педагогічний практикум ротного політпрацівника», укладачі якого розробили систему ситуаційних запитань і завдань, побудованих на аналітичному вивченні різноманітних проблемних ситуацій із життя військового колективу.

Прикладом ґрунтовного розроблення проблемної ситуації, пов'язаної з дидактичними питаннями підготовки і проведення лекції, може слугувати

використані у посібнику спогади офіцера, лектора-початківця, який після виголошення лекції на власне звернення до аудиторії з приводу наявності запитань до нього отримав таку відповідь «Які можуть бути запитання. Все це ми вже чули...». Після аналізу проведеного заняття офіцер дійшов висновку про низький рівень емоційного забарвлення, інформаційного забезпечення, інтелектуального напруження лекції, що спричинило подальшу рефлексію військового педагога і відповідні дії: «Звісно, нелегко підготувати цікавий, змістовний виступ, щоб лекція дійшла до розуму і серця кожного слухача. Вирішив використати приклади з книг. І от що вийшло.

Група вивчала тему про значення міцної дисципліни та виконавства. Лекцію я почав з монолога Б. Момиш-Ули – героя повісті О. Бека «Волоколамське шосе».

«Мне показалось унизительным подходить к командиру бегом, стоятъ перед ним смиренно, выслушивать повелительное и краткое: «Без разговоров! Кругом!». Внутри всё бунтовало: «Почему без разговоров? Что, я не такой, не человек, как он?» І тільки згодом, говорить далі Момиш-Ули, він зрозумів абсолютну необхідність безперечної покори волі командира, що на цьому заснована і будується армія і що без цього неможлива перемога у бою.

Уривок з художнього твору справив глибоке враження на слухачів. Вони... порівнювали свої вчинки і своє ставлення до служби з думкою героя повісті та переконувались у правдивості висловленого ним» [111, с. 156-157].

Пропоновані укладачами вищезгаданого посібника історії не можна характеризувати як кейси. Разом з тим вони дозволяють належним чином обґрунтувати актуальну дидактичну або виховну проблему, проаналізувати проблемні питання, визначити можливі шляхи і підходи до їх розв'язання. Останнє засвідчує необхідність оновлення навчально-методичної літератури для вищої військової школи, включення до підручників, посібників відповідних матеріалів, запитань і завдань, які забезпечуватимуть опанування викладачами ВВНЗ основами ситуативної педагогіки, розвиток у них культуротворчої компетентності.

Висновки до першого розділу

1. Аналіз теоретико-методологічних засад порушеного питання засвідчив переваги культуротворчого підходу, сутність якого полягає у підготовці викладача ВВНЗ до активної професійної діяльності, продуктивної педагогічної комунікації, міжособистісної взаємодії, творчості з метою ефективного вирішення освітньо-виховних завдань, подолання проблем, розв'язання конфліктів на основі актуального культурологічного контенту, інтерактивних технологій навчання.

2. Самоосвітня підготовка, підвищення кваліфікації військових педагогів на основі компетентнісного підходу передбачають оволодіння сучасними інноваційними технологіями, набуття спеціальних компетентностей. Таким чином особливої актуальності набуває розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у системі неперервної педагогічної освіти.

3. Серед психолого-педагогічних умов формування культуротворчої компетентності розглядають створення сприятливого мікроклімату у навчальному середовищі, спрямованого на задоволення освітніх потреб особистості; налагодження діалогічної взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу; використання активних технологій навчання. Їх реалізація забезпечить необхідне підґрунтя для опанування сучасних педагогічних знань, умінь, навичок, збагачення практичного досвіду, набуття важливих особистісних і професійних якостей (креативність, творча уява, творче мислення, здатність до генерування нових ідей на основі, вироблення індивідуального стилю діяльності, перетворення педагогічної дійсності за принципами краси і гармонії).

4. Сформованість культуротворчої компетентності залежить від характеру і спрямованості військово-педагогічного процесу, вибору актуального змісту, ефективних методів, видів і форм організації освітньо-

професійної підготовки і підвищення кваліфікації викладачів ВВНЗ. Останнє, у свою чергу, зумовлює необхідність обґрунтування й розроблення моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ із використанням кейс-технології.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації за розділом I

1. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: психолого-педагогічні умови. / Н. В. Замотаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Серія: Педагогічні науки. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – № 1–2 (50–51). – С. 50–56.

2. Замотаєва Н. В. Наукові засади розвитку культуротворчої компетентності слухачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – № 6 (31). – С. 66–71.

3. Замотаєва Н. В. Теоретико-методологічні засади культуротворчого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Наукові записки – Вип. 156. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. – С. 151–156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації за розділом I

1. Замотаєва Н. В. Культуротворчі аспекти підготовки військових фахівців / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 березня 2013 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2013. – С. 42.

2. Замотаєва Н. В. Культуротворчий підхід до підготовки викладачів ВВНЗ (до постановки проблеми) / Н. В. Замотаєва // Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України : матеріали наук.-практ. конф., 24 квітня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2014. – С. 156–157.

3. Замотаєва Н. В. Філософські аспекти культуротворчої діяльності / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 77–79.

Перелік посилань за розділом 1

1. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Акімова. – Тернопіль, 2010. – 41 с.

2. Акмеология : учебник / [под общ. ред. А.А. Деркача]. – М. : РАГС, 2004. – 688 с.

3. Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизации : сб. науч. тр. / [под ред. А. А. Бодалева, Г. А. Ковалева]. – М. : Изд. АПН ССР, 1983. – 98 с.

4. Александер Дж. Аналитические дебаты: Понимание относительной автономии культуры / Дж. Александер ; пер. с англ. М. Шуровой // Социологическое обозрение. – 2007. – Т. 6. – № 1. – С. 17–37.

5. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

6. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ : Генеза, 1996. – 368 с.

7. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя / О. Є. Антонова // Нові технології

навчання : наук.-метод. зб. : у 2-х ч. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. , Ч. 2. – С. 11–17.

8. Арістотель. Поетика / Арістотель ; перек. Б. Тен. Київ : Мистецтво, 1967. – 133 с.

9. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; [ред. В. Ф. Асмус]. Т. 1. – М. : Мысль, 1976. – 550 с.

10. Арнольдов А. Человек и мир культуры : введение в культурологию / А. Арнольдов. – М. : МГИК, 1992. – 240 с.

11. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин / [сост. С. Бочаров]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

12. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с.

13. Библер В. С. Диалоговая концепция культуры М. М. Бахтина [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/rusidea/ribb.htm>

14. Библер В. С. Мышление как творчество. (Введ. в логику мысл. диалога) / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1975. – 325 с.

15. Библер В. С. Цивилизация и культура / В. С. Библер. – М. : РГГУ, 1993. – 48 с.

16. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер ; пер. с нем. / [под ред. П. Гуревича, С. Левит, С. Лезова]. – М. : Республика, 1995. – 464 с. – («Мыслители XX века»).

17. Валла Л. Об истинном и ложном благе // Эстетика Ренессанса : антология : в 2 т. / Л. Валла ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, 1981. – С. 77–107.

18. Васюк О. В. Тренінгова форма навчання в методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. / О. В. Васюк // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 1 (38). – С. 14–19.

19. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – 4-е вид., допов. Т. 1. – Львів. : Камула, 2006. – 278 с. – («Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенка).
20. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник / Г. Ващенко. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
21. Вебер М. Работы М. Вебера по социологии, религии и культуре / М. Вебер. – М. : ИНИОН, 1991. – 301 с.
22. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Лев Семенович Выготский ; [глав. ред. А. В. Запорожец]. Т. 3 : Проблемы развития психики. – М. : Педагогика, 1983. – 367 с.
23. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання / С. С. Вітвицька. – 2-е вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
24. Вітченко А. О. Компетентнісний підхід до підготовки викладача ВВНЗ / А. О. Вітченко, А. Ю. Вітченко // Вісник національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 5 (30). – С. 33–38.
25. Вітченко А. О. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло, С. М. Салкуцан ; [за заг. ред. проф. В.М. Телелима]. – К. : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2016. – 250 с.
26. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика : монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.
27. Вознюк О. В. Синергетика освіти / О. В. Вознюк, М. В. Левківський, П. Ю. Саух ; [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. – К., 2004. – 300 с.
28. Волик Л. Полікультурність особистості майбутнього вчителя : монографія / Л. Волик. – Київ-Полтава, 2005. – 176 с.

29. Вольтер Кандід : філософські повісті : / Вольтер ; пер. з фр. ; [передм. та прим. Я. І. Кравця]. – Харків : Фоліо, 2011 – 410 с.
30. Гапонова В. М. Ключові компетенції викладача вищого навчального закладу / В. М. Гапонова // Вісник національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 1 (32). – С. 42–46.
31. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / Г. В. Ф. Гегель ; пер. з нім. – Київ : Основи, 2004. – 548 с.
32. Гельвеций К. Сочинения : в 2 т. / К. Гельвеций ; [сост. и общ. ред. Х. Н. Момджяна]. Т. 2. – М. : Мысль, 1974. – 687 с.
33. Гилфорд Д. Три стороны интеллекта. Психология мышления / Д. Гилфорд. – М. : Прогресс, 1965. – 525 с.
34. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Гриненко. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
35. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В. М. Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.
36. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ : Знання України, 2002. – 580 с.
37. Гуманістична психологія: антологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] : у 3 т. / упорядники й наукові редактори Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). Том 1 : Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2001. – 252 с.
38. Гадамер Г.-Г. Істина і метод / Г.-Г. Гадамер ; пер. з нім. О. Мокровольського. Т. 1 : Герменевтика I : Основи філософ. герменевтики. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.

39. Дидро Д. Мысли об объяснении природы. Собр. соч. : в 10 т. / Д. Дидро ; [под общ. ред. И. К. Луппола]. Т. 1 : Философия. – М.-Л. : Academia, 1935. – С. 298–356.
40. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2007. – 368 с.
41. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки / О. А. Дубасенюк // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія ; [за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14–47.
42. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. – 192 с.
43. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Дунаєва. – Вінниця, 2008. – 20 с.
44. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [головний ред. В. Кремень]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
45. Єсіна Н. О. Формування творчих умінь майбутнього вчителя в інтелектуально-ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. О. Єсіна. – Харків, 2009. – 22 с.
46. Желанова В. В. Культуротворчі аспекти професійної компетентності майбутнього педагога / В. В. Желанова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 7 (312). – Ч.ІІ. – С. 48–55.
47. Жорнова О. І. Теоретико-методологічні засади формування культуротворчості студентів університетів: дис. ... д-ра пед. наук: 13. 00. 04 / Ольга Іллівна Жорнова. – Тернопіль, 2007. – 395 с.

48. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл / С. Максименко та інші / за заг. редакцією акад. С. Максименка. Київ: Форум, 2000. 543 с.

49. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособ. / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 208 с.

50. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 159 с.

51. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: психолого-педагогічні умови. / Н. В. Замотаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Серія: Педагогічні науки. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – № 1–2 (50–51). – С. 50–56.

52. Замотаєва Н. В. Теоретико-методологічні засади культуротворчого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Наукові записки – Вип. 156. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. – С. 151–156.

53. Зубрик А. Р. Формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. Р. Зубрик. – Хмельницький, 2010. – 20 с.

54. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 11–24.

55. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти / І. А. Зязюн // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Випуск 1.33. Серія : Педагогічні науки. – Розділ 1 Педагогічна освіта України європейський вимір. – С. 22–26.

56. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. А. Зязюн // Постметодика. – 1996. – № 4 (14). – С. 11–13.
57. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / [за ред. П. Ю. Сауха]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
58. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник [та ін]. – Київ : Наук. світ, 2004. – 85 с.
59. Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя / Т. Е. Исаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 55–60.
60. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Каган. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.
61. Каган М. С. Методологические проблемы современной философии. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. С. 227–239.
62. Каган М. С. О структуре современного антропологического знания. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – С. 124–132.
63. Каган М. С. Наследие Л. фон Бергаланфи и проблема применения системного подхода в сфере гуманитарного знания. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – С. 140–151
64. Каган М. С. Человеческая деятельность как предмет системного исследования. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. II : Теоретические проблемы философии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – 660 с.
65. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
66. Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім., прим. та післям. І. Бурковського ; [наук. ред. А. Єрмоленко]. – Київ : Юніверс, 2004. 240 с.

67. Кант И. Сочинения в шести томах / под об. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана. Москва: Мысль, 1964. Том 3. – 756 с.
68. Кант И. Сочинения в шести томах / И. Кант ; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. Т. 5. – Москва : Мысль, 1966. – 528 с.
69. Катюк Я. Л. Зміст соціокультурної підготовки методичних працівників у світлі андрагогічних ідей / Я. Л. Катюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 42–45.
70. Климчук С. В. Можливості використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійного мовлення майбутніх соціальних педагогів / С. В. Климчук // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 4 (35). – С. 66–69.
71. Коган Л. Н. Социология культуры : учеб. пособие / Л. Коган. – Екатеринбург : УрГУ, 1992. – 120 с.
72. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Пед. думка, 2012. – 368 с.
73. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Кремень. – Київ : Знання України, 2011. – 520 с.
74. Кримський С. Ранкові роздуми : зб. ст. / С. Кримський. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
75. Кузанский Н. «Вся ты прекрасна, возлюбленная моя...» // Эстетика Ренессанса : антология: в 2 т. Н. Кузанский ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, – 1981. – С. 116–122.
76. Леонтьев А. Н. Избранные психологический произведения : в 2 т. / А. Н. Леонтьев. Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.
77. Леонтьева В. Н. Культуротворчество: природа, системы, процессы: дис. ... д-ра философ. наук: 09.00.04. / Вероника Николаевна Леонтьева. – Харьков, 2004. – 413 с.
78. Лиханов А. Драматическая педагогика : Очерки конфликтных ситуаций / А. Лиханов. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1990. – 480 с.

79. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. Лотман. – М. : «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
80. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя: из опыта работы / Ю. Л. Львова. – 2 –е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – 458 с.
81. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти : монографія / В. М. Мадзігон, А. С. Нісімчук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 512 с.
82. Макарий Египетский. Новые духовные беседы / Макарий Египетский ; пер. с греч. В. Вениаминова. – М. : Интербук, 1990. – 172с. – (Серия «Богословские труды и проповеди»).
83. Мамардашвили М. К. Эстетика мышления : из книги «Философские чтения» / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Азбука – классика, 2002. – 832 с.
84. Манетти Дж. О достоинстве и превосходстве человека / Дж. Манетти // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения : сборник ; пер. с латин. ; [вступ. статья и ред. С. М. Стама]. Ч. II. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1988. – С. 8–68.
85. Манхейм К. О специфике культурно-социологического познания / К. Манхейм // Избранное. Социология культуры ; пер. с нем. [под ред. Е. О. Тучкова]. – М.-СПб. : Университетская книга, 2000. – 501 с.
86. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
87. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу.; пер. с англ. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).
88. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.
89. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество / А. М. Матюшкин. – М. : Изд-во МПСИ, 2003. – 720 с.

90. Мельничук І. М. Діалогічність інтерактивного навчання майбутніх фахівців у вищій школі / І. М. Мельничук, Л. М. Романишина // Вісник національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 2 (33). – С. 95–100.
91. Мирандола Пико делла Дж. Речь о достоинстве человека // Эстетика Ренессанса : антология: в 2 т. / Дж. Пико делла Мирандола ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, 1981. – С. 248–265.
92. Монтескье Ш. Л. Избранные произведения / Ш. Л. Монтескье ; [общ. ред., вступ. ст. М. П. Баскин]. – М. : Госполитиздат. – 1955. – 800 с.
93. М'ясоїд П. Володимир Роменець: від психології творчості до творчості у психології / П. М'ясоїд // Психологія і суспільство. – 2011. – №2 (44). – С. 64–91.
94. Назаров И. Ф. Стать воспитателем : заметки о педагогическом мастерстве и путях овладения им / И. Ф. Назаров. – Алма-Ата : МЕКТЕП, 1980. – 120 с.
95. Негус К. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / К. Негус, М. Пикеринг ; пер. с англ. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, – 2011. – 300 с.
96. Ніцше Ф. Людське, надто людське: Книга для вільних умів / Ф. Ніцше ; пер. з нім. – Львів : Астролябія, 2012. – 408 с.
97. Огнев'юк В. О. Людина – культура – історія / В. О. Огнев'юк, П. А. Кравченко. – Київ : «Генеза», 1999. – 157 с.
98. Оконь В. Основы проблемного обучения / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.
99. Оконь В. Процесс обучения / В. Оконь ; пер. с польск. ; [под ред. М. А. Данилова]. – М. : Учпедгиз, 1962. – 172 с.
100. Основы вузовской педагогики : учеб. пособ. / [ред. кол. : Н. В. Кузьмина (отв. ред.) и И. А. Уркин]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 311 с.

101. Петрарка Ф. О средствах против всякой судьбы / Ф. Петрарка // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения : сборник ; пер. с латин. ; [вступ. статья и ред. С. М. Стама]. Ч. I. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1984. – С. 98–137.

102. Платон. Сочинения в четырех томах / Платон ; пер. с древнегреч ; [под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса]. Т. 1. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; Изд-во Олега Абышко, – 2006. – 632 с.

103. Платон. Сочинения в четырех томах / Платон ; пер. с древнегреч ; [под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса]. Т. 2. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; Изд-во Олега Абышко, – 2007. – 626 с.

104. Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) / [под ред. А. А. Бодалева, Н. В. Васиной]. – СПб. : Речь, 2005. – 324 с.

105. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика : монография / Я. А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.

106. Послушник и школяр, наставник и магистр. Средневековая педагогика в лицах и текстах / [сост. П. Уваров, Т. Матулис, В. Безгоров]. – М. : РОУЖ, 1996. – 414 с.

107. Поташник М. М. Педагогическое творчество : проблемы развития и опыт : пособ. для учителя / М. М. Поташник. – Киев : Рад. шк., 1988. – 187 с. – (Пед. б-ка).

108. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25. 06. 2013 р. № 344/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

109. Профессиональная педагогика : учебник / [под ред. С. Я. Батышева, А. М. Новикова]. – 3-е изд., перераб. – М. : Из-во ЭГВЕС, 2009. – 456 с.

110. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни [и др.] ; пер. с фр. – М. : Когито-центр, 2009. – 215 с.

111. Психолого-педагогический практикум ротного политработника : в 2-х ч. Ч. II : военная педагогика : учеб.-метод. пособ. – Донецк, 1989. – 366 с.
112. Роменець В. Історія психології XX століття : навч. посібник / В. Роменець, І. Маноха ; [вст. ст. В. Татенка, Т. Титаренко]. – Київ : Либідь, 1998. – 992 с.
113. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии»).
114. Святитель Иоанн Златоуст. Творения : в 12-ти т. Т. 4. Кн. 2-я : Беседы на книгу Бытия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krotov.info/library/08_z/zlatoust/00_zlatou.html
115. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – Київ : Вища школа, 2004. – 336 с.
116. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч. метод. посіб. / С. О. Сисоєва. – Київ : ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.
117. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – Київ : Міленіум, 2006. – 344 с.
118. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода ; пер. М. Кашуба ; пер. поезії В. Войтович. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.
119. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия / Ю. Г. Татур. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 18 с.
120. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / [за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 284 с.
121. Теория и практика педагогического эксперимента : монография / [под ред. А. И. Пискунова, Г. В. Воробьёва]. – М. : Педагогика, 1979. – 208 с.

122. Тонкович И. Н. Компетентностный подход в высшем образовании : содержательно-логический анализ / И. Н. Тонкович // Инновационные образовательные технологии. – 2011. – № 3. – С. 33–38.

123. Федь В. А. Культуротворче буття: функції та загальні принципи розвитку / В. А. Федь // Схід. – 2012. – № 1 (115). – С. 170–173.

124. Федь В. А. Методологічні підходи до аналізу категорій «культуротворчість» та «культуротворче буття» / В.А. Федь // Мультиверсум. Філософський альманах – 2008. – Вип. 67. – С. 89–98.

125. Феномен університету в контексті «суспільства знань» : монографія (рукопис) / [В. П. Андрущенко, І. М. Предборська, Є. А. Пінчук, І. В. Степаненко [та ін.]. – Київ, 2014. – 256 с.

126. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г.Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Книга, 2005. – 528 с.

127. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір / авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. Київ: Педагогічна думка, 2012. 220 с.

128. Фитхе И. Г. Сочинение в двух томах / И. Г. Фитхе ; [сост. и прим. В. Волжского]. Т. II. – СПб. : Мифрил, 1993. – 798 с.

129. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с. – (Серія «Альма-матер»).

130. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. / А. Я. Флиер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : МГУКИ, 2009. – 705 с.

131. Фрейре П. Педагогіка душі / П. Фрейре ; пер. з анг. І. Корунця ; [дод. А. М. Араужо Фрейре]. – Київ : Веселка, 2003. – 103 с.

132. Фурман А. В. Ідея професійного методологування : монографія / А. В. Фурман. – Ялта-Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 208 с.

133. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання : принципи, умови, забезпечення : монографія / А. В. Фурман. – Київ : Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.

134. Хёйзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / Й. Хёйзинга / [сост., предисл. и пер. с нидерл. Д. В. Сильвестрова ; коммент., указатель Д. Э. Харитоновича]. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
135. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. / Л. Л. Хоружа. – Київ : «Академвидав», 2012. – 208 с.
136. Цицерон. Философские трактаты / Цицерон ; [ответств. ред., сост. и автор вступ. статьи доктор философ. наук Г. Г. Майоров] ; перевод з латин. М. И. Рижского. – М. : Наука, 1985. – 384 с.
137. Черепанова С. О. Культуротворчий потенціал філософії освіти: особистість – наука – мистецтво : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / С. О. Черепанова. – Київ, 2012. – 39 с.
138. Черепанова С. О. Філософія освіти і феномен культуротворчості: методологічні основи дослідження / С. О. Черепанова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського : науковий журнал. Серія «Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія». – Сімферополь : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. – 2013. – Том 24 (65). – №1-2. – С. 213–220.
139. Чернилевский Д. В. Креативная педагогика и психология : учеб. пособ. / Д. В. Чернилевский, А. В. Морозов. – М. : МГТА, 2001. – 301 с.
140. Шеллинг Ф. Философия искусства / Ф. Шеллинг. – М. : Мысль, 1966 – 496 с.
141. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер ; пер. с нем. А. Л. Вольского / [науч. ред. Н. О. Гучинская]. – СПб. : «Европейский Дом», 2004. – 242 с.
142. Шлейермахер Ф. Д. Речи о религии к образованным людям её презиращим. Монологи / Ф. Д. Шлейермахер ; пер. с нем. С. Л. Франк. – СПб. : Алетейя, 1994 – 334 с.
143. Шпенглер О. Падіння Заходу / О. Шпенглер // Основа. – 1995. – № 6 (28). – С. 57–150.

144. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6871>
145. Ямбург Е. А. Педагогический декамерон / Е. А. Ямбург. – М. : Дрофа, 2008. – 367 с.
146. Ясперс К. Психологія світоглядів / К. Ясперс ; пер. з нім. О. Кислюк, Р. Осадчук. – Київ : Юніверс, 2009. – 464 с. – («Філософська думка»).
147. Glover, G., Ronning, R., & Reynolds, C. (Eds.). (1989). Handbook of creativity: Perspectives on individual differences. –New York: Plenum, – 447 pp.
148. Harrington Ch. Anthropology and education: Issues from the issues / Ch. Harrington // Anthropology & Education Quarterly. – 1982. – № 13(4). – P. 323–335.
149. Kando Th. M. Leasure and Popular Culture in Transition / Th. M. Kando. – 2nd ed. – St. Louis : The C.V.Mosby Co., 1980.– 343 p.
150. Peacock J. L. Durkheim and the Social Anthropology of Culture / J. L. Peacock // Social Forces. – 1981. – Т. 59, № 4. – P. 996–1008.
151. Swartz D. Culture and Power : The Sociology of Pierre Bourdieu / D. Swartz. – Chicago : University of Chicago Press, 1997. – 333 p.
152. West P. C. Status Group Processes, Leisure Behavior and Regional Recreation Demand Projections : A Sociological Approach / P. C. West. – New York : American Sociological Association, 1976. – 258 p.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ KEY- ТЕХНОЛОГІЙ

2.1 Обґрунтування моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології

Професійна підготовка викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ в умовах модернізації вищої військової освіти, переходу на компетентнісну освітню парадигму потребує посилення технологічності, інтерактивності, інтерсуб'єктності, креативності освітнього процесу, переорієнтації із змістоцентричного на розвивальний, творчий компонент у формуванні освітньо-професійних програм. Не викликає сумнівів той факт, що сучасний викладач повинен «відрізнитися готовністю і здатністю до засвоєння культури, творчими здібностями, навичками діяльності у якому-небудь виді мистецтва, культурою мовлення, здатністю до творення культурних цінностей, знанням закладів культури, готовністю і здатністю до взаємодії з представниками інших культур, гуманітарним стилем мислення, інтелігентністю» [36, с. 93-94]. Суттєвим чинником результативності культуротворчої діяльності виступає практичний досвід, у якому «здійснюється суб'єктивізація (внутрішнє присвоєння) об'єктивного світу та його концептуалізація (авторське витлумачування)» [36, с. 24].

Здатність до культуротворчості у першу чергу виявляється в усвідомленні військовими педагогами необхідності активної культуротворчої практики, оволодіння новими технологіями навчання, прагненні до налагодження діалогічної взаємодії з усіма суб'єктами військово-

педагогічного процесу, залученні вихованців до співтворчої діяльності, самовдосконалення та саморозвитку під час опанування кращих культурних здобутків.

У визначенні ключового поняття «культуротворча компетентність» спирались на праці сучасних методологів, які наголошують на пріоритетності компетентнісного підходу у вищій військовій школі, цілісно підходять до проектування результатів професійної освіти офіцерів, інтегруючи наукові знання про об'єкти і процеси навколишнього світу з основними видами та способами професійної діяльності, цінностями, способами професійного і наукового мислення [37, с. 406]. За основу власного розуміння цілей професійної підготовки і самоосвіти викладача ВВНЗ обрали тезу В. Осьодла про те, що «...основним результатом процесу навчання є не тільки знання й уміння, а способи мислення і діяльності ціннісно-сміслової орієнтації, які утворюють суб'єктний базис професійної компетентності та особистісного зростання офіцера» [37, с. 411]. Звідси витлумачили культуротворчу компетентність викладача гуманітарних дисциплін ВВНЗ як складову професійної компетентності, інтегральний показник готовності до продуктивної педагогічної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії із студентами (курсантами, слухачами) на основі динамічної сукупності культурологічних знань, умінь, естетичного досвіду, гуманістичних ідеалів і цінностей, творчих здібностей і здатності до співтворчої діяльності. Професійну і культуротворчу компетентності розмежовуємо за рівнями їх функціонування: професійна є метакомпетентністю, тоді як культуротворча компетентність є міждисциплінарною, інтегративною.

Особливість культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін військових вишів полягає у тому, що вона забезпечує готовність ефективно організовувати освітньо-професійну підготовку студентів (курсантів, слухачів) на основі національних і загальнолюдських цінностей, формувати у них гуманістичний світогляд, гуманітарне мислення,

демократичні ідеали, виховувати патріотичні почуття, прагнення до творчої самореалізації.

З метою побудови дієвого механізму розвитку культуротворчої компетентності викладача гуманітарних дисциплін ВВНЗ у системі післядипломної освіти (формальної – курси підвищення кваліфікації, стажування; неформальної – самопідготовка) розробили технологічну схему культуротворчої компетентності, до якої входять такі складові:

1. *Культурологічні знання* (грунтовні знання основних етапів розвитку української і зарубіжної культури, цілісне уявлення про найвищі досягнення людства в духовній та матеріальній сферах).
2. *Культурологічні вміння* (вміння аналізувати явища культури і мистецтва, порівнювати їх між собою, давати культурним і мистецьким явищам, артефактам обґрунтовану власну оцінку).
3. *Естетичний досвід* (сформованість сталої потреби у спілкуванні з прекрасним, тривала практика читацької, глядацької, виконавської діяльності).
4. *Гуманістичні ідеали і цінності* (любов та повага до людини, шанобливе ставлення до культурної спадщини власного народу і культурних здобутків інших народів світу; сповідування та пропагування найвищих духовних цінностей світової цивілізації).
5. *Творчі здібності* (креативність; гнучкість і нестереотипність мислення; легкість виникнення творчого стану; спроможність створювати оригінальні образи, сюжети, рішення; заражальність).
6. *Здатність до співтворчої діяльності* (здатність захоплювати інших власними творчими ідеями і рішеннями; спрямованість на міжособистісну взаємодію, співпрацю, розроблення та втілення спільного задуму; комунікабельність).

На підставі спроектованої технологічної схеми дійшли проміжного висновку про те, що розвиток культуротворчої компетентності повинен актуалізовувати цілий комплекс особистісних якостей викладача

гуманітарних дисциплін ВВНЗ, що охоплює його цінності і переконання, емоції і почуття, вольові якості, креативність та ініціативність, комунікабельність, прагнення до активної перетворювальної діяльності.

Розвиток культуротворчої компетентності викладача гуманітарних дисциплін ВВНЗ реалізується на основі таких чинників: мотиваційно-ціннісний, емоційно-естетичний, комунікативний, креативний, рецептивно-когнітивний, рефлексивний, інтерпретаційний.

Основу мотиваційно-ціннісного чинника складає мотивованість викладача до здійснення культуротворчої діяльності на засадах загальнолюдських і національних гуманістичних цінностей. У першу чергу цей компонент сприяє усвідомленню цінностей педагогічної праці, виробленню стійких внутрішніх мотивів до професійного зростання, відкритості до змін і гнучкості. Мотиваційно-ціннісний чинник забезпечує розвиток у викладачів ВВНЗ внутрішньої мотивації, здатності до цілеспрямованої соціально значущої діяльності, самореалізації в нових умовах. Результатом розвитку мотиваційно-ціннісного чинника є усвідомлення викладачами ВВНЗ особистісних цілей; збагачення духовного світу, вироблення поведінки у постійно змінних ситуаціях.

Емоційно-естетичний чинник забезпечує емоційну готовність до встановлення міжособистісної взаємодії у процесі виконання професійних завдань, здатність до емпатії, співучасті, завзятість і цілеспрямованість, уміння відстояти свою позицію і погляди, налагодити сприятливий психологічний мікроклімат у колективі. Він спрямований на розвиток етичної культури поведінки, здатності ухвалювати відповідальні рішення в умовах невизначеності. Результатом розвитку емоційно-естетичного чинника є вміння військових викладачів надавати позитивного забарвлення процесу педагогічної взаємодії, збагачувати спектр почуттів, накопичувати естетичний досвід, готовність до налагодження ділових взаєностосунків, дотримання етичних норм і правил у процесі взаємодії зі слухачами.

Комунікативний чинник спрямований на розвиток здатності налагоджувати міжособистісну культуротворчу взаємодію у процесі професійної діяльності. Показником комунікативної компетентності є оволодіння засобами вербального і невербального спілкування, здатністю налагоджувати педагогічну взаємодію і вирішувати складні проблеми з використанням культурологічних матеріалів.

Креативний чинник передбачає розвиток прогностичного мислення, здатності до конструктивної технологічної діяльності. Цей чинник забезпечує здатність викладачів виявляти проблеми, з'ясовувати їх причини, прогнозувати можливий розвиток подій (реалізації рішень), виробляти різні варіанти вирішення проблеми, проектувати власну діяльність, конструювати шляхи реалізації ухвалених рішень. Креативність викладача ВВНЗ виявляється у гнучкості та відсутності стереотипних підходів до розв'язання військово-професійних завдань, здатності генерувати нові ідеї, нестандартно мислити, вміннях залучати вихованців до творчої діяльності.

Рецептивно-когнітивний чинник спрямований на розвиток у слухачів здатності до навчання, уміння працювати з інформацією, практичної спрямованості власної діяльності. Реалізація когнітивного чинника забезпечить готовність викладачів ВВНЗ до постійного пошуку нової інформації у процесі аналізу ситуації, особливо у процесі її розвитку, здатність до виділення, класифікації, групування, аналізу і представлення інформації, уміння здійснювати прагматичний підхід до вирішення проблемних ситуацій.

Рефлексивний чинник спрямований на розвиток у викладачів здатності до самоаналізу, самооцінки своїх особистісних і професійних досягнень. Основою цього чинника є рефлексивне мислення, яке забезпечує усвідомлення цілей, критичний аналіз власної педагогічної діяльності. Рефлексивний чинник забезпечує самостійність та ініціативність при ухваленні рішень, здатність військових педагогів до прогнозування, корегування власної діяльності.

Інтерпретаційний чинник передбачає готовність викладачів ВВНЗ до вироблення власного індивідуального розуміння і тлумачення навчального матеріалу, використання нової інформації під час вирішення проблемних ситуацій. Цей чинник забезпечує набуття військовими педагогами системного мислення, здатності відпрацьовувати різноманітні варіанти рішення педагогічних проблем відповідно до ситуації. Розвиток інтерпретаційного чинника забезпечує поглиблення вмінь ґрунтовно осмислювати ситуацію, здійснювати її системний аналіз, розробляти алгоритм конкретних педагогічних дій, точно висловлювати власні думки і погляди перед цільовою аудиторією.

Визначення рівнів розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ має здійснюватися на основі такої системи критеріїв:

1. Культурологічні знання і вміння (начитанність, ерудованість, допитливість, прагнення до постійного збагачення та поглиблення власних культурологічних знань).
2. Рефлексивність (схильність до критичного осмислення фактів педагогічної дійсності).
3. Інноваційність, креативність (здатність генерувати продуктивні педагогічні ідеї та рішення).
4. Імпровізаційність (здатність урахувувати об'єктивні і суб'єктивні чинники, зовнішні обставини під час реалізації педагогічних рішень, виявляти оригінальність, невимушеність, творчість у процесі педагогічної імпровізації).
5. Інтерактивність (здатність до налагодження інтерактивної педагогічної комунікації, спільне розв'язання складних педагогічних ситуацій і проблем).
6. Діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії.

Ефективність розвитку культуротворчої компетентності викладача вищої військової школи залежить від дотримання низки психолого-педагогічних умов:

1. Пріоритетність особистісної і професійної самоактуалізації військового педагога, сформованість сталих потреб у самоосвіті, саморозвитку та самореалізації.
2. Єдність і взаємозв'язок формальної, неформальної освіти.
3. Створення культуротворчого освітнього середовища, забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату в науково-педагогічному колективі.
4. Актуалізація життєвого і професійного досвіду викладача ВВНЗ, сприяння його постійному теоретичному осмисленню та практичному збагаченню.
5. Підвищення мотивації та стимулювання культуротворчої діяльності військового педагога.
6. Інтерактивний, діалогічний, співтворчий характер взаємодії суб'єктів військово-педагогічного процесу.
7. Технологічність розвитку культуротворчої компетентності викладача ВВНЗ.

Ефективність розвитку культуротворчої компетентності викладача гуманітарних дисциплін вищої військової школи відповідно до визначених умов забезпечуватиме кейс-технологія (або кейс-стаді).

Концептуальні засади впровадження кейс-технології у систему вищої професійної освіти обґрунтовано у працях П. Байова [2], Н. Баліцької [6], Л. Барнса [3], О. Ваганової [5], М. Варданян [40], А. Вітченка [9; 10; 11], М. Голубчикової [12], О. Долгорукова [16], В. Желанової [18, 19], С. Іванова [7], С. Ковальової [28], Дж. Паркінсона [54], Н. Побірченко [26], О. Пометун [27], М. Савельєвої [44], Л. Савенкової [24], О. Сидоренка, В. Чуба [46], С. Сисоєвої [45], Ю. Сурміна [47], Э. Хансена [3], Ф. Херейда [53] та ін. Більшість науковців наголошує на значних перевагах кейс-стаді

порівняно з технологією традиційного навчання, оскільки використання кейсів сприяє якісному відпрацюванню аналітичних, прогностичних, проектувальних, креативних умінь, поглибленню практичного досвіду вирішення проблемних педагогічних ситуацій, набуттю культури педагогічного спілкування. Дж. Паркінсон вказує, що у процесі аналізу конкретних випадків досягаються найвищі освітні цілі: від репродуктивного рівня (набуття знань) до найвищого рівня (синтез і оцінка). Вчений пропонує алгоритм застосування кейсів на основі аналітичного підходу, що складається з таких дій: ознайомлення з викладеною ситуацією; визначення проблеми (проблем), підведення підсумків; аналіз необхідної інформації; уточнення проблеми (проблем); розроблення альтернативних рішень проблеми (проблем); оцінка переваг та недоліків кожного альтернативного рішення; рекомендації щодо стратегії реалізації обраної альтернативи; створення презентації усього процесу [54].

Поділяємо позицію тих науковців, які витлумачують кейс-стаді як одну із технологій колективно-групового навчання [2; 3; 9; 10; 11; 12; 16; 19; 45; 54]. Дійсно, кейс-технологія становить собою системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання, що охоплює «моделювання, системний аналіз, проблемний метод, мисленнєвий експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи» [9, с. 21]. Сутність кейс-технології відносно викладання гуманітарних дисциплін у ВВНЗ полягає у використанні проблемних педагогічних ситуацій з життя курсантів (слухачів) для спільного аналізу, обговорення та вироблення рішень під час навчання. До основних функцій кейс-технології належать такі: навчальна, розвивальна, аналітична, дослідницька, систематизуюча, прогностична, тренувальна (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Функціональні можливості кейс-технології

Функції кейсу	Тип кейсу	Зміст навчання
Тренінг	Тренувальний	Тренування тих, хто навчається, з метою формування (закріплення) навичок діяльності у змінних ситуаціях
Навчання	Навчальний	Володіння знаннями відносно динамічних стохастичних об'єктів
Аналіз	Аналітичний	Відпрацювання аналітичних умінь
Дослідження	Дослідницький	Пошук нових знань відносно стохастичних об'єктів, що розвиваються
Систематизація	Систематизуючий	Систематизація набутих знань, поглиблення досвіду розв'язання складних педагогічних завдань
Прогнозування	Прогностичний	Відпрацювання вмінь передбачати на основі наукового прогнозування розвиток педагогічних процесів, явищ, відносин

Під *кейс-технологією* у власному дослідженні розглядаємо системний метод (за С. Гончаренком) вивчення проблемних педагогічних ситуацій (кейсів) для розв'язання освітньо-виховних проблем і набуття на їх основі культуротворчої компетентності у процесі активної педагогічної взаємодії [13]. Сутність кейс-технології вбачаємо у залученні викладачів ВВНЗ до аналізу проблемних ситуацій, моделювання різноманітних варіантів їх вирішення, вибору оптимальних шляхів і способів розв'язання порушених проблем.

Концептуальна ідея нашого дисертаційного дослідження полягає у тому, що робота над складеними на основі педагогічних ситуацій і

культурологічних матеріалів кейсами забезпечує набуття викладачами гуманітарних дисциплін ВВНЗ культуротворчої компетентності, яка дозволяє їм оперативно, цілісно і гнучко розв'язувати професійні проблеми, досягати таким чином ефективних результатів у процесі підготовки військових фахівців.

У ході дослідження було розроблено модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології (рис. 2.1.1). Ця модель складається із таких логічно обумовлених і пов'язаних між собою компонентів:

1. Концептуальний (провідні ідеї, принципи, підходи, мета).
2. Змістовий (психолого-педагогічні, культурологічні, фахові знання та вміння, педагогічний, естетичний досвід, морально-етичні погляди (переконання), естетичні критерії).
3. Технологічний (методи, прийоми, види і форми розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ).

Концептуальний компонент запропонованої моделі містить теоретичні ідеї, що зумовлюють основні підходи до розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології:

- культуротворча діяльність педагога визначається перетворювальним характером, набуттям особистісно і професійно значущих якостей військового фахівця (гнучкість, креативність мислення, комунікативність, діалогічність тощо) у процесі інтерактивної взаємодії;
- інтерактивне навчання збагачує досвід педагогічного спілкування, сприяє формуванню демократичного стилю керування військово-педагогічним процесом, підвищує рівень самостійності, ініціативності, гнучкості, креативності, оптимальності підходів викладача ВВНЗ до розв'язання проблемних ситуацій;

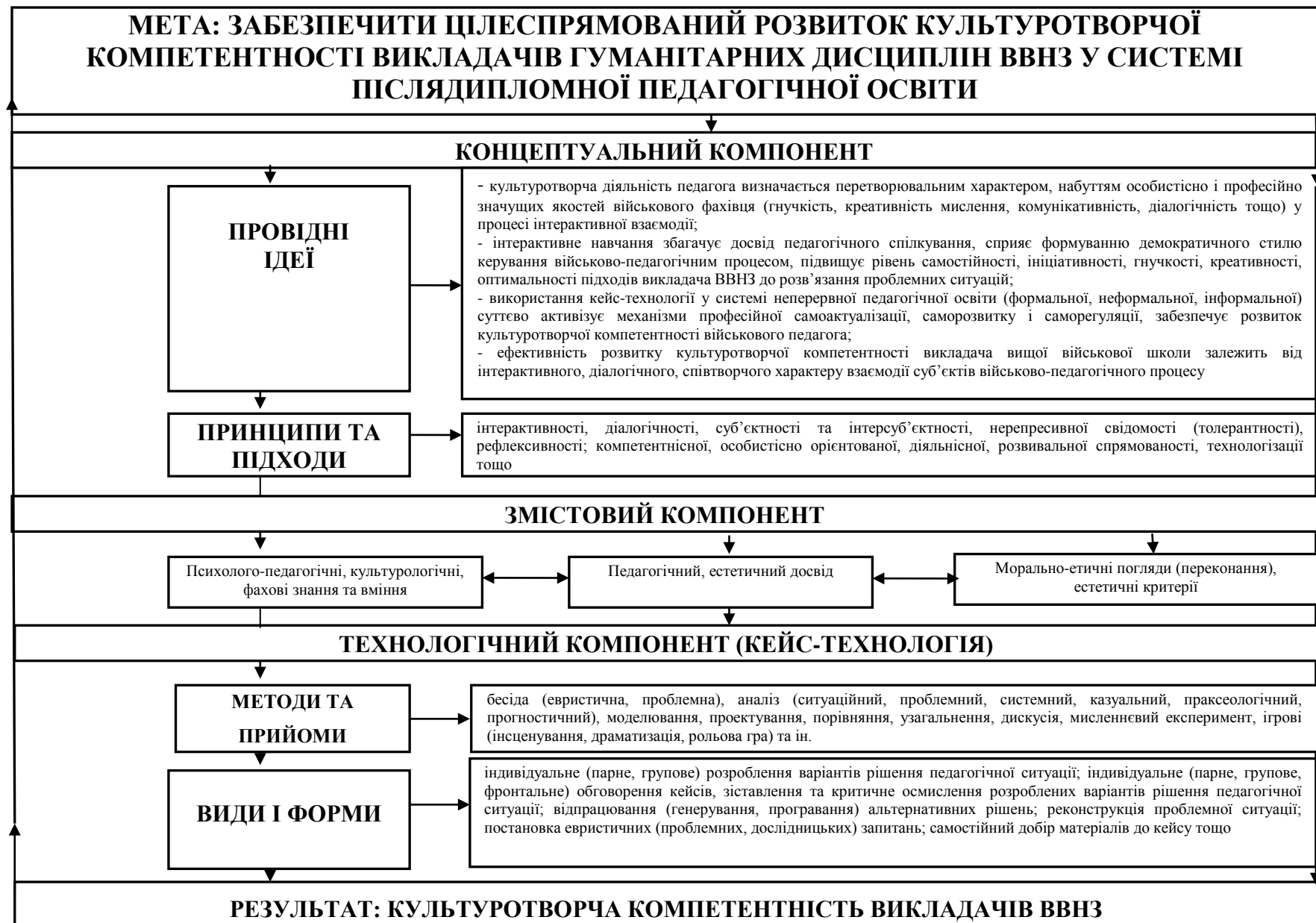

Рис. 2.1.1. Модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології

- використання кейс-технології у системі неперервної педагогічної освіти (формальної, неформальної, інформальної) суттєво активізує механізми професійної самоактуалізації, саморозвитку і саморегуляції, забезпечує розвиток культуротворчої компетентності військового педагога;
- ефективність розвитку культуротворчої компетентності викладача вищої військової школи залежить від інтерактивного, діалогічного, співтворчого характеру взаємодії суб'єктів військово-педагогічного процесу.

У розробленні моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ ураховували провідні закономірності цього процесу:

- професійна підготовка викладачів ВВНЗ має здійснюватись цілісно, охоплювати теоретичну і практичну підготовку;
- процес навчання має бути спрямований на розвиток особистості у процесі сприйняття та витлумачування культурних цінностей;
- розвиток культуротворчої компетентності у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ залежить від наявності низки психолого-педагогічних умов.

Визначені закономірності реалізуються у системі таких дидактичних принципів та підходів:

- інтерактивності, що передбачає налагодження активної взаємодії усіх учасників освітньої діяльності, безпосередню участь кожного учасника навчального процесу у спільному обговоренні ситуацій, обміні думками, моделюванні шляхів вирішення порушеної проблеми;
- суб'єктності та інтерсуб'єктності, які передбачають визнання слухачів рівноправними суб'єктами освітнього процесу, здатними використовувати набуті знання, вміння, досвід для налагодження міжособистісної комунікації, педагогічної взаємодії, співробітництва та

співтворчості;

- діалогічності, що зумовлює взаємний обмін думками між суб'єктами навчання у процесі аналізу кейсів;
- нерепресивної свідомості (толерантності), що спрямовує на забезпечення свободи учасників навчання у висловлюваннях, мисленні, творчій діяльності, толерантне ставлення до особистості, повагу до його поглядів і переконань;
- рефлексивності, що визначає необхідність осмислення суб'єктами навчання своїх досягнень і проблем, вироблення у викладачів ВВНЗ здатності до самоспостереження, аналізу результатів власної культуротворчої діяльності.

Реалізація визначених принципів здійснюється на основі низки методологічних підходів: компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, розвивального, технологізованого тощо.

Компетентнісний підхід орієнтований на вироблення у викладачів ВВНЗ готовності на основі знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних якостей здійснювати культуротворчу діяльність. Реалізація компетентнісного підходу у запропонованій моделі спрямована на залучення військових педагогів до виконання тих завдань, які можуть виникнути у педагогічній діяльності, пов'язані з набуттям практичного досвіду щодо розв'язання різноманітних проблемних ситуацій. Разом з цим викладачі опановують сучасні шляхи, способи і засоби залучення вихованців до культуротворчої діяльності.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на створення оптимальних умов для особистісного зростання викладачів ВВНЗ у системі професійної підготовки. Його реалізація потребує врахування індивідуальних особливостей кожного педагога. Важливою перевагою особистісно орієнтованого підходу у запропонованій теоретичній моделі полягає у тому, що дискусійне обговорення ситуації, описаної у кейсі та спільне вирішення

завдань створює умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості.

Сутність діяльнісного підходу розкривається через активізацію практичної діяльності викладача ВВНЗ, залучення його до цілеспрямованого перетворення педагогічної дійсності у процесі міжособистісної взаємодії, спілкування, співтворчості.

Розвивальний підхід забезпечує спрямованість навчання на «зону найближчого розвитку» військового педагога, набуття ним як загальних, так і спеціальних навичок. Практична реалізація цього підходу відзначається інтегральним характером, а тому передбачає його інтеграцію з іншими підходами (компетентнісним, особистісно орієнтованим, діяльнісним тощо) з метою гарантованого розвитку у викладачів вищої військової школи таких особистісно і професійно важливих якостей, як дивергентне мислення, гнучкість, креативність та ін.

Технологічний підхід дозволяє алгоритмізувати процес розвитку культуротворчої компетентності, визначити найбільш ефективні методи, прийоми, види, форми і засоби організації культуротворчої діяльності викладачів ВВНЗ.

Основу змістового компоненту розробленої моделі складають психолого-педагогічні, культурологічні, фахові знання та вміння, авторські кейси різної структури, які передбачають залучення педагогів до культуротворчої діяльності у процесі неперервної професійної освіти, практичну перевірку їх готовності застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, досвід у процесі вирішення проблемних педагогічних ситуацій.

У кейсах порушуються актуальні проблеми військової освіти, розвитку лідерських якостей офіцерів, взаємовідносин у військовому колективі, педагогічної етики, духовного розвитку майбутніх військових педагогів.

Технологічний компонент утворюють різні методи, прийоми, види і форми навчання. Зокрема, до основних методів і прийомів навчання, що входять до кейс-технології, належать такі:

- бесіда (евристична, проблемна);
- аналіз (ситуаційний, проблемний, системний, казуальний, праксеологічний, прогностичний тощо);
- моделювання;
- проектування;
- порівняння;
- узагальнення;
- дискусія;
- мисленнєвий експеримент;
- гра (інсценування, драматизація, рольова гра, ділова гра) та ін.

Метод бесіди використовується під час роботи над кейсом для постановки й обговорення навчальних питань, виявлення їх особистісного розуміння слухачами, обміну думками, проблематизації навчального матеріалу. Реалізується метод бесіди у різноманітних прийомах: репродуктивна, евристична, проблемна, бесіда-дискусія; вільна, за здалегідь визначеними запитаннями і завданнями; індивідуальна, групова, фронтальна; вступна, основна, заключна; постановочна, орієнтувальна, навчальна тощо).

Метод аналізу передбачає поглиблене аналітичне вивчення матеріалів кейсу (ситуація або «тіло» кейсу, коментарі, додаткові ілюстративні матеріали) на основі пропонованих запитань і завдань або за самостійно складеним планом. Спираючись на класифікацію О. Сидоренка і В. Чуба [46, с. 32], виокремили такі види аналізу:

- ситуаційний – передбачає характеристику ситуації, що відзначається чітко вираженими протиріччями і високим ступенем нестабільності;

- проблемний – спрямований на визначення викладеної в кейсі проблеми, встановлення її причин, пошук можливих шляхів її вирішення;
- системний – забезпечує цілісне вивчення досліджуваної ситуації, розгляд її в єдності об'єктивного і суб'єктивного, зовнішнього і внутрішнього, загального та індивідуального;
- казуальний – передбачає з'ясування причин, що призвели до виникнення проблеми, викладеної у кейсі, встановлення можливих наслідків її розгортання;
- праксеологічний – дозволяє діагностувати зміст діяльності у ситуації, змодельовати шляхи досягнення нею оптимальних параметрів реалізації;
- прогностичний – забезпечує наукове передбачення можливих шляхів розвитку викладеної педагогічної ситуації.

Метод моделювання становить собою спосіб взаємопов'язаної діяльності, спрямований на розвиток умінь створювати теоретичні моделі педагогічних процесів (відносин, спілкування, взаємодії тощо) відповідно до вихідних умов, з урахуванням спроектованої в кейсі проблемної ситуації.

Зіставлення різних моделей (варіантів розвитку проблемної ситуації), виявлення різних поглядів і підходів до розв'язання порушеної проблеми досягається завдяки використанню методу проектування. Цей метод сприяє глибшому розумінню ситуації за допомогою проведення аналогії між викладеною ситуацією та власним досвідом.

Метод узагальнення забезпечує набуття вмінь визначати у викладеній ситуації найсуттєвіше, зосереджувати увагу на ключових фактах, подіях, деталях. Таким чином викладачі ВВНЗ навчаються розкривати сутність порушеної у кейсі проблеми, формулювати аргументовані характеристики, оціночні судження, висновки та пропозиції.

Дискусія як метод навчання використовується для зіставлення протилежних поглядів, думок, суджень і підходів до вирішення складних

педагогічних ситуацій, викладених у кейсах, їх прилюдного обговорення з обов'язковою аргументацією опонентами своїх позицій, обміном аргументами і контраргументами. Дискусія дає змогу долати стереотипи при ухваленні спільних рішень. Завдяки дискусії у викладачів розвиваються та поглиблюються комунікативні навички, вміння прилюдно відстоювати власні погляди, виробляти компромісні рішення.

Використання методу мисленнєвого експерименту під час підготовки слухачів до аналізу ситуації дозволяє оперувати не реальними фактами, а їх певними мисленнєвими конструктами. Перевага мисленнєвого експерименту полягає у тому, що він дозволяє майбутнім учасникам дискусії встановити причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати шляхи розгортання ситуації та ймовірні шляхи її вирішення.

Розвитку умінь педагогічної імпровізації, перевтілення, рольового програвання проблемних ситуацій сприяють ігрові методи. Серед визначальних переваг ігрових методів слід указати на такі: гра позбавляє монотонності, знімає напруження під час навчання, завдяки виробленню певних правил гра дисциплінує і регламентує міжособистісні відносини, створює умови для особистісної самореалізації та самовдосконалення, сприяє згуртуванню членів навчальної групи (колективу). Водночас гра активізує мислення та уяву, розвиває творчі здібності людини. Під час аналізу ситуації доцільно використовувати методи інсценування, драматизації, рольової та ділової гри. Використання цих методів передбачає «розігрування» проблемної ситуації за ролями, які учасники обговорення обирають за власним бажанням. Для успішного використання методу важливо, щоб пропоновані для розігрування проблемні ситуації були актуальними для виконавців і глядачів, мали тісний зв'язок з військово-професійною діяльністю викладачів ВВНЗ.

Включені до авторської технології методи забезпечуватимуть органічний перехід від традиційного повідомлювального навчання до

проблемного, розвивального, інтерактивного, від культурологічної до культуротворчої професійно-педагогічної діяльності.

Ефективність упровадження кейс-технології забезпечують різноманітні прийоми:

- евристична, проблемна, бесіда-дискусія, вільна бесіда за змістом кейсу;
- варіативне моделювання педагогічних ситуацій;
- навчальний диспут;
- інтерактивне обговорення альтернативних рішень;
- експрес-добір матеріалів для аналізу кейсу;
- реконструкція проблемної ситуації за ролями;
- презентація варіантів рішення проблемної ситуації;
- інтернет-дискусія, чат за результатами обговорення кейсу;
- онлайн-голосування за варіанти рішення проблемної ситуації тощо.

Важливим чинником, що дозволяє ефективно реалізувати запропоновану модель, є різноманітнення методів і прийомів навчання шляхом використання індивідуального (парного, групового) розроблення варіантів рішення педагогічної ситуації; індивідуального (парного, групового, фронтального) обговорення кейсів, зіставлення та критичного осмислення розроблених варіантів рішення педагогічної ситуації; відпрацювання (генерування, програвання) альтернативних рішень; реконструкції проблемної ситуації; постановки евристичних (проблемних, дослідницьких) запитань і завдань; індивідуального (парного, групового) добору матеріалів до кейсу тощо.

Самостійна робота спрямована на активізацію навчально-пізнавальної та дослідницької роботи над кейсами, відпрацювання самоосвітніх умінь військового педагога без стороннього втручання в цей процес начальників, наставників, досвідчених колег. Цю роботу необхідно проводити на різних

етапах аналізу ситуації залежно від тих актуальних завдань, які вирішуються викладачем ВВНЗ на кожному конкретному етапі його післядипломної освіти (підвищення кваліфікації).

Провідного значення для розвитку культуротворчої компетентності викладача гуманітарних дисциплін набуває його здатність до інтерактивної взаємодії у процесі самостійного опрацювання матеріалів кейсу, виконання індивідуальних завдань, колективного обговорення проблемної ситуації у колі експертів, колег. Звернення до культурологічного контенту, що є провідним змістовим компонентом спроектованої технології, надаватиме аналітичній роботі необхідної образності та емоційності, сприятиме проблематизації навчального матеріалу. На заключному етапі пропонуються творчі завдання: написання есе, сценаріїв, розроблення презентацій до використаних творів, присвячених порушеній проблемі. Основними чинниками, що забезпечують продуктивність самостійної роботи з кейсами, є різнорівневі завдання, гнучкість підходів до вибору форм їх виконання, спрямованість на інтеракцію, практичні види діяльності викладачів, співтворчість усіх суб'єктів освітнього процесу.

2.2 Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у процесі їх самоосвітньої підготовки з використанням кейс-технології

Самостійна робота розглядається у працях сучасних дослідників (А. Алексюк [1, с. 433], С. Вітвицька [8, с. 184], Вітченко [10, с. 66], Ю. Зіньковський [17, с. 805], О. Кривильова [29, с. 94], А. Кучерявий [30, с. 195], Н. Мачинська [32, с. 325], О. Сидоренко і В. Чуб [46, с. 195], М. Фіцула [50, с. 148-149], В. Ягупов [52, с. 161] та ін.) як провідна форма навчання у вищій школі, системна організація якої забезпечує набуття майбутніми фахівцями загальної і професійної компетентності. Неабиякої актуальності порушена проблема набуває в контексті інформатизації і

технологізації післядипломної освіти, впровадження новітніх інформаційних технологій (В. Биков, В. Кухаренко, Н. Сиротинко, О. Рибалко, Ю. Богачков [49, с. 14], Є. Полат, М. Бухаркіна [39]), оновлення технологічного забезпечення неперервної професійної освіти дорослих (Л. Горбунова [14], С. Змейов [25], Н. Морзе, Л. Варченко-Троценко [33-35], І. Романюк [42], С. Сисоєва [45]) та ін.

Самостійній роботі належить провідна роль у підвищенні якості військово-педагогічної освіти, у налагодженні неперервної самоосвіти викладачів ВВНЗ. Таким чином виникає гостра потреба у розробленні окремої методики розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін у процесі їх самоосвітньої підготовки на основі кейс-технології.

Спираючись на розуміння методики як прикладної системи викладання, що охоплює цільовий, змістовий, технологічний компоненти (М. Бершадський і В. Гузеєв [4, с. 21], А. Вітченко [10, с. 25], І. Дичківська [15, с. 71], М. Чошанов [51, с. 5] та ін.), визначили принципи, мету, зміст, технологічний інструментарій, що забезпечуватиме системний розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ у процесі їх самоосвітньої підготовки.

Відповідно до методологічних настанов сучасної андрогогіки [36, с. 191] визначили такі основні принципи, на яких ґрунтуватиметься методика розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ в умовах самостійного навчання:

1. Принципи системності, наступності та неперервності.
2. Принцип інтерактивності самоосвітньої підготовки.
3. Принципи свідомості, самоорганізації та самоуправління власною навчально-пізнавальною діяльністю.
4. Принцип опори на практичний досвід викладача.
5. Принцип елективності навчання.
6. Принципи партнерства та співробітництва.

7. Принцип взаємозв'язку формальної та неформальної освіти, аудиторної та самоосвітньої професійної підготовки викладача.

Мета авторської методики полягає у забезпеченні цілеспрямованого набуття викладачами гуманітарних дисциплін ВВНЗ культуротворчої компетентності під час самостійного оволодіння кейс-технологією. Для її практичної реалізації потребують вирішення такі *завдання*:

1. Сформувати у викладачів уміння встановлювати та класифікувати педагогічну проблему, давати їй власну цілісну характеристику (сутність, причини, наслідки).
2. Визначити методичні підходи до відбору культурологічного матеріалу, необхідного для вирішення педагогічної проблеми.
3. Скласти алгоритм самостійного відпрацювання кейсів за педагогічною проблематикою з використанням відібраного культурологічного контексту.
4. Відпрацювати механізми інтерактивної взаємодії тих, хто навчається.

Зміст авторської методики складають проблемні педагогічні ситуації, викладені в кейсах, а також необхідні для їх вирішення культурологічні матеріали (твори світової літератури, суміжних видів мистецтва).

Технологічний інструментарій методики складають методи, прийоми, форми і засоби навчання, які добираються відповідно до освітньо-виховної мети та особливостей освітнього змісту. Практична реалізація технологічного інструментарію передбачає проектування алгоритму опрацювання кейсів на підготовчому етапі, що реалізується в послідовності дій (операцій), використаних методів, прийомів, форм і засобів викладання (учіння). Для цього розробили орієнтовну схему організації інтерактивного навчання під час самостійного пропедевтичного опрацювання кейсів (таблиця 2.2.1).

Оскільки керівник (начальник, викладач) лише організовує і забезпечує самостійну роботу слухачів, але безпосередньої участі в ній не бере, то всі його дії набувають опосередкованого, допоміжно-консультативного

характеру. Основне завдання керівника (начальника, викладача) полягає в тому, щоб забезпечити належну мотивацію самостійній пізнавальній діяльності тих, хто навчається. Саме для цього він повинен створити проблемну ситуацію, сформулювати проблему і запропонувати її таким чином у готовому вигляді. У контексті розвивального підходу доцільніше ускладнити роботу слухачів та організувати визначення проблеми евристичним шляхом або самостійно.

Для органічного переходу від підготовчого до основному етапу керівник (начальник, викладач) встановлює зв'язки між попередньо визначеною проблемою та розробленим кейсом, презентує його, дає йому певну характеристику. Остання залежить від етапу навчання і може набувати розгорнутого, анотованого або стислого характеру. На цьому ж етапі відбувається конкретизація запитань і завдань для самостійного опрацювання кейсу, інформування про очікувані результати самоосвітньої підготовки та форми представлення слухачами власних здобутків.

Важливим завданням керівника (начальника, викладача) є консультування слухачів з питань організації самостійної роботи над кейсом, виконання передбачених за ним завдань, що з урахуванням специфіки цієї форми навчання набуває переважно віддаленого інтерактивного характеру.

Провідним суб'єктом самоосвітньої підготовки у системі неперервної педагогічної освіти ВВНЗ виступає той, хто підвищує власний професійний рівень, – слухач курсів підвищення кваліфікації, а за основним місцем діяльності та з урахуванням предмету нашого дослідження – викладач гуманітарних дисциплін військового вишу. Таким чином саме на нього покладаються завдання, пов'язані з формулюванням власного розуміння сутності порушеної проблеми, розкриттям її причин, особливостей відображення в кейсі. Вивчаючи структуру кейсу, з'ясовуючи логіку його опрацювання, слухач наближається до розкриття причинно-наслідкових зв'язків і вирішення проблемної ситуації.

Таблиця 2.2.1

**Орієнтовна схема організації інтерактивного навчання під час
самостійного пропедевтичного опрацювання кейсів**

Дії викладача (керівника заняття)	Дії слухачів
<ol style="list-style-type: none"> 1. Створює проблемну ситуацію, формулює проблему або допомагає її визначити. 2. Встановлює зв'язки між сформульованою проблемою та пропонуваним кейсом. 3. Презентує кейс, дає йому певну характеристику (розгорнуту, анотовану, стислу – залежно від етапу навчання). 4. Визначає (конкретизує) перелік запитань і завдань для самостійного опрацювання кейсу, інформує про очікуванні результати цієї роботи. 5. Консультує з питань організації самостійної роботи над кейсом, виконання передбачених за ним завдань. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формують власне розуміння сутності визначеної проблеми, розкривають її причини, прогнозують відповідні наслідки. 2. Розкривають зв'язки між порушеною проблемою і пропонуваним кейсом. 3. Вивчають структуру кейсу, з'ясовують логіку його опрацювання. 4. Осмислюють коло питань, які потребують вирішення у процесі самостійної роботи з кейсом. 5. Уточнюють перелік та обсяг завдань за кейсом, вивчають рекомендовану джерельну основу, планують подальшу самостійну роботу.

Досягнення слухачем позитивних результатів залежить від того, в якій мірі він усвідомив коло питань, що потребують вирішення у процесі самостійної роботи з кейсом, виявив готовність до опрацювання

рекомендованої джерельної бази, планування та організації власної пошукової діяльності.

Для успішного виконання завдань у процесі самостійної роботи над кейсами слухачі курсів підвищення кваліфікації повинні виявити вміння планувати власну діяльність, поєднувати пасивні способи навчання (читання, опрацювання джерел, виконання репродуктивних завдань тощо) з активними методами пізнання (постановка проблем, пошук шляхів і прийомів їх вирішення, генерування ідей тощо).

Джерелом ефективної самостійної роботи під час роботи над кейсами виступає навчально-пізнавальна активність усіх суб'єктів навчання, що забезпечується особистісними (мотиви, прагнення, цінності) та соціально-педагогічними чинниками (характер взаємовідносин у колективі, творча спрямованість навчання та професійної діяльності тощо).

Серед показників ефективності самостійної роботи слухачів із кейсами визначили такі:

- здатність планувати власну самостійну діяльність, прогнозувати її результати відповідно до поставленої мети;
- володіння належною організаційною культурою, готовність організаційно забезпечити успішне виконання визначених у кейсі завдань без безпосередньої участі викладача;
- сформованість умінь здійснювати систематичний самоконтроль та корегування результатів власної діяльності у процесі опрацювання кейсу.

До найбільш сприятливих умов, що забезпечують активну пізнавальну діяльність слухачів у процесі самостійної роботи над кейсами, відносимо наступні:

1. Налаштування на продуктивну, творчу, самоорганізовану навчально-пізнавальну діяльність.
2. Налагодження дієвої системи консультування слухачів, забезпечення неперервної інтерактивної комунікації між ними.

3. Урізноманітнення видів і форм завдань для самостійної роботи, які мають спонукати слухачів до самостійного набуття знань та забезпечувати творчий рівень опрацювання кейсів.

Управління самостійною роботою в умовах інтерактивного навчання ставить нові вимоги перед викладачем, який організовує роботу над кейсами. Він має виконувати роль помічника (тьютора), який створює умови для реалізації творчих здібностей слухачів, налагоджує взаємодію та комунікацію у колективі, створює умови для підвищення самостійності та продуктивності їх навчально-пізнавальної діяльності. Завдяки такому підходу, як слушно зазначає С. Сисоєва, викладач «від транслятора знань і способів діяльності ...стає проектувальником індивідуальної траєкторії інтелектуального і особистісного розвитку тих, кого навчає» [45, с. 34].

Використання кейс-технології змінює акцент в управлінні самостійною роботою. Слухачі курсів підвищення кваліфікації стають активними суб'єктами власної пізнавальної діяльності та експертами своїх колег, вони отримують можливість вибору стратегії навчання, несуть особисту відповідальність за ухвалені рішення. Як наслідок у них відпрацьовуються вміння чітко формулювати цілі самостійної роботи, конкретизувати їх у завданнях, структурувати власну пізнавальну діяльність; поглиблюється досвід самоорганізації та самоконтролю.

Особливо важливого значення для розвитку культуротворчої компетентності викладача вищої військової школи набувають такі особистісні якості, які вдосконалюються під час систематичної самостійної роботи: вольова саморегуляція, відповідальність, здатність до напруженої інтелектуальної праці, висока культура інтерактивної взаємодії та спілкування; налаштування на співробітництво та взаємодопомогу; здатність до наукової організації самоосвіти; конструктивність і раціоналізм мислення, креативність тощо.

Цілеспрямоване набуття вищевизначених якостей забезпечують різноманітні методи, прийоми, форми і види самостійної роботи, які

використовуються під час виконання завдань за кейсами. Зокрема, репродуктивний, евристичний, проблемний і дослідницький методи організації самостійної пізнавальної діяльності слухачів реалізуються при послідовному виконанні таких завдань:

- читання кейсу (коментоване, вибіркове, аналітичне, сканувальне тощо);
- вивчення рекомендованих джерел, їх конспектування, складання тез, різних видів планів (простого, складного, цитатного);
- постановка запитань за текстом кейсу (опрацьованих додаткових джерел);
- формулювання проблеми, визначення причин її виникнення;
- аналіз проблемної ситуації, викладеної у кейсі;
- моделювання розвитку проблемної ситуації за змінних умов;
- розроблення різних варіантів розвитку проблемної ситуації, добір відповідного культурологічного контенту (тексти художніх творів, репродукції, фрагменти відеозаписів кінофільмів або вистав, аудіозаписи музичних творів);
- порівняння розроблених варіантів розвитку проблемної ситуації, визначення їх «сильних» і «слабких» сторін;
- вибір оптимального варіанту розвитку проблемної ситуації та його обґрунтування;
- звіт (усний і письмовий, індивідуальний і груповий, формалізований і творчий) за результатами самостійної роботи над кейсом.

З урахуванням методологічних настанов щодо комп'ютеризації та інформатизації освітнього процесу у вищій школі, «реалізації сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти» [41], особливу увагу

приділили використанню нових інформаційних (НІТ), інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) під час самостійної роботи над кейсами і розвитком культуротворчої компетентності у системі самоосвітньої підготовки слухачів.

Використання НІТ, ІКТ під час самостійної роботи над кейсами дозволяє слухачам не лише швидко знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, створювати власний інтелектуальний продукт (презентація, колаж, відеоролик тощо). У першу чергу звернення до сучасних технологій дозволяє реалізувати одну з головних умов інтерактивного навчання – мобільність, відкритість, гнучкість налагодження міжособистісної взаємодії та комунікації. Ті, що навчаються, отримують можливість висловити власні погляди на порушену проблему, обмінятися думками, ознайомитись з альтернативними позиціями і підходами до розв'язання проблеми за прийнятним режимом і за сприятливих для навчання умов.

За визначенням сучасних дослідників, електронна співпраця (англ. e-collaboration) становить собою комплекс заходів, спрямованих на підтримку взаємодії між комунікантами в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет, які працюють над розв'язанням спільних завдань [35, с. 94]. До основних складових, які визначають електронну співпрацю, відносять спільні завдання, визначені ролі для кожного учасника, технології і сервіси електронної співпраці, компетентності, якими володіють особи, що залучаються до співпраці, фізичне (матеріальне), соціальне навколишнє середовище, що оточує залучених осіб [35, с. 97].

Значущість електронної комунікації для розвитку культуротворчої компетентності у процесі самоосвіти для нашого дослідження пояснюється тим, що за її допомогою до спільного виконання завдань залучались викладачі ВВНЗ з різних регіонів. Це дозволило значно розширити освітні можливості тих, хто брав участь в опрацюванні кейсів і доборі культурологічних матеріалів, активізувати їх навчально-пізнавальну діяльність, налагодити кооперацію та міжособистісну взаємодію у процесі

виконання творчих завдань, забезпечити раціональну організацію навчання, оптимальні умови для розвитку культуротворчої компетентності.

Для виконання розроблених за кожним кейсом завдань слухачам пропонувались для використання НІТ та ІКТ, які забезпечували:

1. Вироблення навичок пошуку та представлення інформації у мережі Інтернет (створення списку посилань на інформаційні ресурси Інтернету, оцінювання ресурсів Інтернету, розроблення мультимедійної презентації у програмі MS Power Point, створення публікації за допомогою програми MS Publisher).
2. Організацію обговорення кейсів у мережі (використання електронної пошти, створення тематичних web-сторінок, обмін повідомленнями у чаті, створення та розміщення інформації у блозі, онлайн-дискусії).

Для відображення результатів самостійної роботи над кейсом, узагальнення індивідуальних досягнень у культуротворчій діяльності слухачі отримали завдання створити персональну папку Портфоліо для архівування напрацьованих матеріалів, їх подальшого збереження та використання у процесі освітньо-професійної діяльності.

У широкому розумінні Портфоліо – це «візитівка» викладача, що містить дані про різні аспекти його освітньої діяльності, відомості про наукову роботу, професійний розвиток, навчальну діяльність та персональні дані» [34, с. 66].

Мету ведення слухачами персонального Портфоліо визначили в тому, щоб удосконалювати вміння працювати з інформацією, представленою у мережі Інтернет, аналізувати та відбирати матеріали, необхідні для аналізу проблеми, створювати власні продукти за допомогою НІТ та ІКТ.

У структурі Портфоліо виокремили такі елементи, які потребують розроблення кожним слухачем під час організації самостійної роботи над кейсами:

1. Презентація педагогічного Портфоліо (резюме із викладенням необхідної інформації про себе як особистість і професіонала, викладача ВВНЗ).
2. Творчі роботи (мультимедійні презентації, публікації, есе, тощо).
3. Методична література (інформаційні джерела, дидактичні та методичні матеріали, форми і критерії оцінювання виконаних робіт).
4. Допоміжні джерела (література, Інтернет ресурси, фото- та відеоматеріали).
5. Відгуки, рецензії на виконані роботи, звіти, аналітичні матеріали тощо.

Організаційна структура самостійної роботи слухачів над кейсами, як слушно зазначається у працях сучасних науковців, зумовлена різновидом кейсу, що вивчається [10, с. 221]. Зокрема, поглиблене вивчення проблемної ситуації, викладеної у «мертвому» кейсі, передбачає опрацювання рекомендованих джерел, осмислення авторського контексту, перегляд допоміжних та вміщених у додатках ілюстративних матеріалів (таблиці, графіки, діаграми, карти, фотознімки, аудіо- та відеофайли). Самостійна робота над «живим» кейсом, що характеризується браком окремих структурних частин (заключної частини, контексту ситуації, авторського коментарю до ситуації, переліку рекомендованих джерел тощо), створює сприятливі умови для самореалізації тих, хто навчається, в різноманітних видах навчальної діяльності: аналітичній, інтерпретаційній, прогностичній, проєктувальній, творчій. При цьому забезпечується не тільки поглиблення самоосвітньої компетентності слухачів, але і цілеспрямований розвиток у них культуротворчої компетентності, що передбачає вдосконалення таких особистісних якостей, як асоціативність і продуктивність мислення, імпровізаційність, гнучкість і креативність у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій.

Цілеспрямований розвиток культуротворчої компетентності у процесі самоосвітньої підготовки забезпечують такі групи завдань до кейсів:

1. Завдання, спрямовані на пошук та аналіз інформації, необхідної для аналізу кейсу, визначення сутності проблеми. Наприклад, проаналізувати результативність виховної роботи, підготувати методичні поради щодо посилення виховного впливу на курсантів (кейс «В офіцера все має бути прекрасним...»); визначити шляхи реалізації досвіду видатного педагога-новатора у сучасній освіті (кейс «За покликом серця»).
2. Завдання, пов'язані з вибором способу діяльності у різноманітних ситуаціях. Наприклад, поставити себе на місце викладача і з'ясувати причини проблемної ситуації, що виникла (кейс «Честь офіцера»); схарактеризувати особистісні дії та вчинки, дати їм власну оцінку (кейс «Честь офіцера»).
3. Завдання, які забезпечують розвиток творчих здібностей. Наприклад, написати есе на тему «Любов врятує світ...» (кейс: «Любов врятує світ...»); підготувати письмовий коментар наукових або художніх текстів, у яких висвітлюються педагогічні ідеї А.С. Макаренка (кейс «Безцінний досвід»); знайти у текстах педагогічні ситуації, які можуть стати джерелом для створення педагогічних кейсів; провести заочну екскурсію на педагогічну тему тощо.
4. Завдання, спрямовані на створення власних культурних продуктів. Наприклад, підготувати мультимедійну презентацію (кейс «Честь офіцера»); створити буклет до улюблених творів світової літератури, у яких висвітлюється порушена проблема (кейс «Поспішай творити добро...») та ін.

Увесь спектр видів самостійної роботи, які виконують слухачі у процесі позааудиторного опрацювання кейсів, узагальнено і представлено у таблиці 2.2.2.

**Види самостійної роботи слухачів, що виконуються у процесі
позааудиторного опрацювання кейсів**

Завдання до самостійної роботи над кейсами	Види самостійної роботи слухачів
1. Завдання, спрямовані на пошук та аналіз інформації, визначення сутності проблеми	<ul style="list-style-type: none"> – Пошук та представлення інформації у мережі Інтернет – Оформлення посилань на інформаційні ресурси – Оцінювання ресурсів Інтернет – Аналіз та оцінювання проблеми – Обговорення проблеми – Постановка евристичних запитань та ін.
2. Завдання, пов'язані з вибором способу діяльності у різноманітних ситуаціях.	<ul style="list-style-type: none"> – Аналіз і оцінювання ситуації, викладеної у кейсі – Обговорення у мережі або через електронну пошту можливих варіантів вирішення проблеми – Онлайн-дискусії за порушеною проблемою тощо.
3. Завдання, які забезпечують розвиток творчих здібностей	<ul style="list-style-type: none"> – Написання есе за порушеною проблемою – Написання сценарію заочної екскурсії
4. Завдання, спрямовані на створення власних культурних продуктів	<ul style="list-style-type: none"> – Створення мультимедійної презентації – Створення web-сторінок і web-квестів

Проілюструємо методичні підходи до розвитку культуротворчої компетентності на матеріалі кейсу «Честь офіцера» [21, с. 95-104].

Після проведення вступного інструктажу або консультації за кейсом слухачі приступають до планування власної самостійної роботи: визначають загальний обсяг завдань, уточнюють терміни виконання кожного окремого виду завдання в межах відведеного часу, складають перелік необхідного інформаційного, матеріально-технічного забезпечення, формують очікувані результати, встановлюють форми звітності за кейсом.

На організаційному етапі проводиться самостійне вивчення кейсу, налагоджується інтерактивна комунікація між усіма слухачами з метою обговорення проблемної ситуації, відпрацьовується система запитань і завдань за кейсом. Під час аналітичного розгляду кейсу «Честь офіцера» застосовуються такі запитання і завдання:

1. Поставте себе на місце викладача і з'ясуйте причини проблемної ситуації, що виникла.
2. Проаналізуйте проблему, порушену у запропонованому уривку з повісті Юрія Сороки «Майдан. Кохання. Вічність».
3. Як ви вважаєте, наскільки обґрунтованим і адекватним ситуації виявився вибір підполковника СБУ Бориса Кричевського?
4. Прочитайте заключну частину пропонованого уривку та поміркуйте над тим, чи міг би головний герой врятувати життя Артема. Як би ви вчинили у подібній ситуації? Чому?

Виконання вищеперелічених завдань залежить перш за все від сформованості пошукових умінь, пов'язаних із накопиченням, відбором, узагальненням інформації у мережі Інтернет. З цією метою до кейсу включено завдання розвивального характеру, які передбачають пошук у мережі Інтернет інформаційних ресурсів, необхідних для формування баз даних та орієнтування у порушеній проблематиці, аналізу окресленої проблеми. Для знаходження необхідних ресурсів пропонується скористатися різноманітними інформаційно-пошуковими системами, а саме:

www.google.com, www.altavista.com, www.lycos.com, www.meta.ua, www.bigmir.net, www.atlasua.net та ін. Успішність пошукової діяльності забезпечує метод контент-аналізу, який дозволяє раціонально й оперативно опрацьовувати необхідну інформацію, оцінювати ресурси Інтернет.

Обговорення завдань, пов'язаних з вибором способу діяльності у проблемних ситуаціях, здійснюється у різноманітних формах:

1. Синхронного спілкування.
2. Асинхронного спілкування.

Асинхронне спілкування реалізується у вільно обраний кожним учасником час за допомогою електронної пошти, шляхом розсилки електронних повідомлень та участі у форумах.

Для організації асинхронного спілкування під час самостійного опрацювання кейсів доцільно використовувати різновиди електронної пошти – списки розсилки та списки групи. Це полегшує процес передавання додаткової інформації, адже адресати можуть досить швидко отримувати повідомлення та обмінюватися навчальними матеріалами. Наприклад, за допомогою електронної пошти слухачі курсів підвищення кваліфікації у діалоговому режимі обмірковують поведінку головного героя повісті Ю. Сороки «Майдан. Кохання. Вічність...», висловлюють власні думки з приводу увічнення пам'яті про героїв Революції Гідності.

На заключному етапі роботи над кейсом «Честь офіцера» слухачам пропонується виконати творче завдання, а саме: підготувати мультимедійну презентацію про подвиги героїв Небесної Сотні та АТО «Герої не вмирають!».

Під час підготовки власної презентації слухачам рекомендовано дотримуватися таких правил:

1. Чітко сформулювати мету презентації.
2. Визначити характерологічні параметри цільової аудиторії, на яку орієнтована презентація.
3. Розробити структуру презентації.

4. Дібрати необхідний зміст, культурологічне забезпечення, керуючись при цьому критеріями лаконізму, точності, ясності, зрозумілості тверджень, розумності увиразнення словесного тексту наочними матеріалами.
5. Розподілити дібраний матеріал на слайдах у програмі MS Power Point.
6. Провести репетицію власного повідомлення (виступу, доповіді) на основі підготовленої презентації, скласти хронометраж її відображення та коментарі до слайдів.

Синхронне спілкування передбачає обговорення проблемної ситуації, викладеної у кейсі, в онлайн-режимі за допомогою локальної або глобальної мережі та засобів телекомунікації. При підготовці до проведення синхронного обговорення окремих проблемних питань кейсу необхідно дотримуватись визначеного порядку дій, що знайшов відображення в розробленій пам'ятці.

Пам'ятка для обговорення кейсу в онлайн-режимі

1. Чітко сформулюйте перелік проблемних питань для обговорення, попередньо узгодьте їх з усіма учасниками майбутнього онлайн-спілкування за допомогою електронної пошти.
2. Визначте регламент заходу, складіть орієнтовний хронометраж онлайн-спілкування.
3. Підготуйте матеріали для власного онлайн-повідомлення (виступу) згідно встановленого часу, сформулюйте можливі запитання і власні відповіді на них у стислій формі.

Синхронне спілкування реалізується як за допомогою відеозв'язку (програми Skype, WhatsApp), так і чату в режимі реального часу. Спілкування відрізняється від звичайного інформаційного обміну (пересилання даних), оскільки воно передбачає виникнення емоційних

реакцій і відношень, висловлення особистої думки тих, хто спілкується [33, с. 120].

Перевагою чату як текстового діалогу у мережі Інтернет, що використовується з метою обговорення кейсів у режимі реального часу, є можливість перегляду попередніх повідомлень («протоколи бесід»), їх копіювання і цитування, оформлення посилань на них. На відміну від електронної пошти чат дозволяє обмінюватись оперативною інформацією, залучати до обговорення широке коло комунікантів, що сприяє активізації самостійної роботи, поглибленню вмінь інтерактивного спілкування тощо.

Ефективним системним способом обговорення проблемної ситуації, викладеної у кейсі, є дискусія, під якою розуміють одну із комунікативно-діалогових технологій, що передбачає «широке публічне обговорення актуальних проблем з метою набуття досвіду обміну думками, критичної рефлексії та ведення конструктивної полеміки» [10, с. 252]. Досить поширеною формою цієї інтерактивної технології є онлайн-дискусія, яка відрізняється від свого традиційного аналога вищим рівнем динамізму, масштабністю охоплення основних учасників, відкритістю, відтворюваністю та ін. Виокремлені ознаки онлайн-дискусії мають яскраво виражене розвивальне спрямування, забезпечують формування у слухачів таких важливих особистісних якостей, як комунікабельність, розкутість, впевненість у собі, легкість виникнення творчого задуму, здатність до співпраці та кооперації тощо.

Проведення онлайн-дискусії зумовлює пошук відповідної організаційної моделі. За основу власного підходу до проектування дискусії в режимі онлайн-зв'язку обрали модель, розроблену авторами навчально-методичного посібника «Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика» [10, с. 252-253]. Технологічна карта проведення онлайн-дискусії передбачає дотримання таких основних етапів:

1. *Планування онлайн-дискусії.* На цьому етапі визначаються проблемні питання для дискусійного обговорення, окреслюються

позиції і сторони, представники яких братимуть участь у дискусії, обирається технічна платформа для її організації. На обраній технічній платформі розміщуються реквізити майбутньої онлайн-дискусії: тема, мета, орієнтовний перелік питань, час, регламент. Крім цього здійснюється розсилка електронних запрошень із посиланням на відповідну електронну адресу, формулюються пропозиції розмістити на електронній дошці власні відпрацьовані матеріали, зокрема культурологічного спрямування.

2. *Організація та проведення онлайн-дискусії.*

3. *Підсумковий етап.*

Проілюструємо підходи до реалізації пропонованої технологічної карти на прикладі онлайн-дискусії за кейсом «Культура. Шлях до перемоги» [21, с. 104-120], в якому порушується актуальна для Збройних Сил України проблема національної свідомості та культурної ідентичності особистості.

Онлайн-захід розпочинається колективним обговоренням загальних правил ведення дискусії, попередньо розміщених для ознайомлення на сайті. Підґрунтям для їх розроблення було обрано «Кодекс честі сучасного військового диспутанта (полеміста)» [10, с. 253]. Таким чином сформулювали такі правила ведення онлайн-дискусії:

1. Кожен учасник онлайн-дискусії повинен демонструвати повагу до інших учасників, витримку, терпіння, ввічливість і тактовність, строго дотримуватись встановленого регламенту.

2. Онлайн-спілкування вимагає динамізму, лаконічності, точності та конкретики у висловлюваннях, знання правил і норм сучасної літературної мови.

3. Онлайн-дискусія передбачає конструктивний діалог, критику ідей, а не їхніх носіїв.

4. Онлайн-дискусії не властивий дидактизм, категоричність позицій і суджень.

5. Онлайн-дискусія ґрунтується на толерантному, відкритому, доброзичливому спілкуванні, спрямованому на обміні думками та визначенні різноманітних позицій.

Освітньо-виховна мета онлайн-дискусії за кейсом «Культура. Шлях до перемоги» полягає в тому, щоб сприяти зміцненню національної свідомості слухачів, розвивати в них асоціативне мислення, креативність, виховувати повагу до рідної мови та культури.

Перед проведенням онлайн-дискусії слухачі вивчили та проаналізували пропонований кейс, відповіли на запитання і виконали подані за ним завдання, серед яких були наступні:

1. Переглянути документальний фільм «Ціна демократії», визначити головні культурні події, які відбувалися впродовж Революції Гідності.
2. Прочитати та проаналізувати оповідання Галини Кирпи «Мій тато став зіркою?». З'ясувати символічний сенс назви твору.
3. Якими ідеями пройнята література Майдану? Як за допомогою мистецтва в учасників Революції Гідності утверджується віра в перемогу?
4. Опрацювати рекомендовану літературу та інтернет-ресурси, підготувати презентацію «Революційна хвиля креативу та творчості».

Обговорення відповідей на поставлені завдання провели у тематичних блогах. Особливістю цієї технології є те, що у процесі електронної комунікації будь-хто має можливість не лише опублікувати власні думки, а й розмістити на сторінках онлайн-щоденника фотографії, аудіо і відеоматеріали, необхідні для вирішення проблеми. При цьому слухачі досить швидко можуть прокоментувати розміщені матеріали, посилання на інтернет-ресурси, новинки літератури та інші мистецькі твори, отримати підтримку своїх ідей або слушні поради, пропозиції, зауваження.

З метою підведення підсумків самостійної роботи над кейсом «Культура. Шлях до перемоги» та проблематизації матеріалу, що виноситься

в подальшому на аудиторне обговорення, проводиться онлайн-дискусія на тему «Євромайдан – революція в культурі чи культурна революція?».

Проведення онлайн-дискусії відбувається між учасниками груп, які відстоюють протилежні позиції: перша група захищає тезу «Євромайдан є революцією в культурі», тоді як представники другої дотримуються іншої тези – «Євромайдан є культурною революцією». У встановлений регламентований час представники кожної групи повинні висловити власні погляди, навести аргументи, вислухати контраргументи протилежної сторони, відповісти на них, запропонувати можливі варіанти вирішення порушеної проблеми. Наприкінці обговорення сторони прагнуть відпрацювати та ухвалити компромісне рішення.

Під час онлайн-дискусії у слухачів поглиблюються вміння цілісно осмислювати проблему, аналізувати причини виникнення, прогнозувати можливі варіанти її вирішення, удосконалюються навички колективного обговорення дискусійних питань, поглиблюються досвід злагоджено діяти разом із колегами та підлеглими задля досягнення спільної мети.

Важливою складовою культуротворчої компетентності викладача вищої військової школи, інтенсивний розвиток якої відбувається під час самоосвітньої підготовки, є начитаність, сформованість культурологічного досвіду (глядацького, слухацького, виконавського), здатність долати схематизм і надмірний раціоналізм у розв'язанні педагогічних проблем шляхом звернення до образів, сюжетів, крилатих висловлювань із художньої літератури, науково-публіцистичних творів, театральних постановок, кінофільмів тощо.

Ефективним прийомом залучення слухачів до педагогічної спадщини, використання передового досвіду навчання і виховання молодого покоління вважаємо побудову кейсу на основі уривків із праць видатних педагогів минулого, що містять складні педагогічні ситуації. Яскравим прикладом цього може слугувати «Педагогічна поема» А. С. Макаренка, в одному із розділів якої – «Характер і культура» – викладено сповнену драматизму

історію становлення педагогічного стилю видатного педагога, засновника системи колективного виховання. Саме цю історію було використано як основу для кейсу «Чому віддати перевагу: педагогічній дії чи педагогічній рефлексії?».

Як відомо, із самого початку своєї педагогічної діяльності в колонії імені Максима Горького А. С. Макаренко зіштовхнувся із проявами насильства з боку колоністів, які не визнавали ніяких інших аргументів, крім сили. Про ці прикрі обставини йдеться в кейсі, що пропонується для самостійного вивчення.

Ситуація

Одного вечора до кімнати завідуючого колонією імені Максима Горького, де обговорювались результати роботи за день, увірвався один із колоністів і вигукнув: « – У спальні хлопці ріжуться!

Я – бігом з кімнати. У спальні содом і крик. У кутку дві групи, які по-звірячому визвірилися. Загрозливі жести і наскоки перемішуються із запаморочливою лайкою... <...>

На ліжку, оточеному натовпом співчуваючих, сидить поранений і мовчки перев'язує шматком простирадла порізану руку.

Я ніколи не розбороняв тих, що билися, не намагався їх перекричати.

За моєю спиною Калина Іванович перелякано шепоче:

– Ой, швидше, швидше, голубчику, бо вони ж, паразити, поріжуть один одного...

Але я стою мовчки на дверях і спостерігаю. Поволі хлопці помічають мою присутність й замовкають.

Тиша, що швидко настає, змушує отямитись і найрозлюченіших. Ховаються фінки, і опускаються кулаки, гнівні ...монологи перериваються на півслові. Однак я продовжую мовчати: всередині у мене самого закипає гнів і ненависть до всього цього дикого світу. Це – ненависть безсилля, бо я дуже добре знаю: сьогодні не останній день.

Нарешті у спальні встановлюється моторошна, важка тиша, вщухають навіть глухі звуки напруженого дихання.

Тоді раптом вибухаю я сам, вибухаю і в нападі справжньої злости і в абсолютно свідомій впевненості, що так треба:

– Ножі на стіл! <...> Обушки! <...> Спати!..

Я не йду із спальні, поки всі не вкладаються» [31, с. 203-204].

Поглиблене вивчення вищевикладеної проблемної ситуації передбачає абстрагування від конкретних подій і фактів, зосередження уваги на тій складній внутрішній боротьбі, що відбувається всередині автора «Педагогічної поеми». З одного боку, А. С. Макаренко усвідомлює весь драматизм ситуації, пов'язаної з виникненням загрози здоров'ю та життю вихованців. З іншого він добре усвідомлює, що не має права виявити легкодухість, втратити контроль над собою і обставинами, що склалися, знизитись до рівня «темної маси». Саме тому педагог не піддається спокусі негайно втрутитися в конфлікт, знайти і покарати винуватців, а через рефлексію шукає способи впливу на свідомість колоністів. Розуміючи неспроможність одразу вирішити проблемну ситуацію, А. С. Макаренко доходить висновку про необхідність пробудження у вихованців саморефлексії, щоб кожен з них замислився над своїми вчинками, дав їм об'єктивну оцінку, зрозумів усю пагубність насильницьких підходів до вирішення наявних проблем.

З метою належного спрямування аналітичної роботи над текстом запропонованого кейсу організовується самостійна робота над системою запитань і завдань:

1. Уважно перечитайте пропонування уривок із «Педагогічної поеми» А. С. Макаренка, знайдіть у ньому ті фрагменти, які відображають його складний емоційний стан.
2. Визначте і схарактеризуйте ті емоції, що охоплюють педагога після повідомлення про бійку та різанину серед колоністів.

3. Відтворіть плин думок А. С. Макаренка на шляху до кімнати, де відбувалась бійка.
4. Чому А. С. Макаренко віддав перевагу не дії, а педагогічній рефлексії, навіюванню?
5. Чи можна кваліфікувати рішення А. С. Макаренком складної педагогічної ситуації як таке, що властиве прихильнику гуманістичного виховання, як педагогу-майстру? Якщо так або ні, то чому, за якими ознаками? Прокоментуйте поведінку відомого педагога, використовуючи окремі цитати з його «Педагогічної поеми».

На матеріалі педагогічної спадщини А. С. Макаренка відпрацювали прийом «ланцюгового кейс-стаді», сутність якого полягає у проектуванні тематично пов'язаних між собою кейсів, тобто своєрідного ланцюжка кейсів, з яких наступний актуалізує зміст попереднього, поглиблює і розширює раніше набуті знання та вміння, надає поштовх для подальшого розроблення проблемних питань на творчому рівні. Наприклад, опрацьовуючи кейс «Безцінний досвід» [21, с. 158-169], присвячений аналізу наявних розроджень в оцінюванні актуальності педагогічної спадщини А. С. Макаренка для сучасної системи освіти, слухачі отримали завдання проаналізувати увесь спектр поглядів на порушену проблему, порівняти протилежні оціночні судження (С. Максимюк, Ю. Руденко, М. Сметанський) та наукову аргументацію. Крім того, було запропоновано завдання дослідницького характеру:

1. Опрацюйте науково-методичну літературу, запропоновану до кейсу, та зясуйте наявні тенденції щодо використання науково-педагогічної спадщини засновника системи колективного виховання у сучасній освіті.
2. Підготуйте письмовий розбір окремих фрагментів наукових чи художніх текстів, у яких висвітлюються педагогічні ідеї А. С. Макаренка.

3. Прокоментуйте такі оціночні судження сучасних вітчизняних дослідників про науково-педагогічну спадщину А. С. Макаренка: «А. Макаренко нерідко реалізує «педагогіку з револьвером», «командирську педагогіку», педагогіку «диктатора», як він сам себе називає», «Домінуючими цінностями науково-методичного і практичного досвіду А. Макаренка є більшовицько-партійні ідеї, антиукраїнські тенденції, наповнення поняття колективу радянським змістом, науково хибні підходи до формування особистості та колективу» [43]; «А. Макаренко більшу роль відводив зовнішнім формам організації впливу: колективу, методиці паралельної дії, педагогічній техніці, створенню та вирішенню конфліктних ситуацій. Він скептично ставився до «парної педагогіки», яка передбачала безпосередній виховний вплив педагога на вихованця, і однозначно віддавав перевагу «педагогіці паралельної дії», прийомам впливу на вихованця через колектив...» [48, с. 57]. Чим викликані такі критичні висловлювання? Обґрунтуйте власну думку.

4. Сформулюйте в тезах власні погляди на проблему актуальності науково-педагогічної спадщини А. С. Макаренка, опублікуйте їх на форумі з метою подальшого публічного обговорення.

На наступному етапі самостійної роботи пропонується виконати завдання, спрямовані на розвиток креативного мислення, творчих здібностей слухачів:

1. Скласти професійний портрет А. С. Макаренка періоду його педагогічної діяльності в колонії імені Максима Горького. Визначити на основі проаналізованої проблемної ситуації основні особистісні та професійні якості педагога, які в них проявились і забезпечили вирішення конфлікту.
2. Розробити проект інтернет-сторінки «Педагогічна спадщина А. С. Макаренка у сучасному науковому дискурсі». Сформулювати

рубрикацію інтернет-сторінки, дібрати змістове наповнення (контент), запропонувати художнє оформлення.

3. Підготувати сценарій заочної екскурсії до меморіального музею А. С. Макаренка з можливістю використання інтернет-навігації, включити до нього відповідний ілюстративний (культурологічний, дидактичний, хрестоматійний) матеріал і коментарі до нього.

Виконання останнього завдання вимагає ретельної підготовки. Перш за все слухачі мають опрацювати рекомендовані джерела, вивчити експонати музею, документи, твори, епістолярій А. С. Макаренка. На цьому етапі важливо чітко визначити маршрут майбутньої екскурсії, виділити найважливіші об'єкти, відібрати відповідний мультимедійний матеріал (фотографії, ілюстрації, аудіо- та відеозаписи тощо), які допоможуть відтворити основні віхи життєвого і творчого шляху талановитого педагога. Зануритися у минулі часи під час проведення заочної екскурсії слухачам допоможуть фрагменти художнього фільму «Педагогічна поема» (1955, режисери Олексій Маслюков, Мечислава Маєвська).

Специфіка самостійної роботи слухачів над кейсом полягає в тому, що вона сплановується, організовується та контролюється керівником занять (викладачем, начальником), але без його безпосередньої участі. Для уникнення низької продуктивності навчально-пізнавальної діяльності слухачів, для надання їй цілеспрямованого і якісного характеру доцільно використовувати сучасні технології навчання. За допомогою НІТ, ІКТ та інших технологій керівник занять (викладач, начальник) відстежує хід самопідготовки слухачів, налагоджує систему оперативного консультування, отримує необхідну інформацію про результати виконання завдань і готовність до звіту, до аудиторного обговорення кейсу.

З метою формування необхідних баз даних, обміну інформацією, налагодження інтерактивної комунікації під час самостійної роботи над кейсом застосовували технологію web-quest, що становить собою системний спосіб організації пошукової діяльності, що передбачає відкрите обговорення

порушеної проблеми за самостійно відпрацьованою джерельною базою. Результатом проведеної роботи є публікація переліку необхідних джерел та активних гіперпосилань, що розміщується у вигляді web-сторінок (в локальній мережі або Інтернеті).

Для ефективного опанування слухачами пропонованої технології визначили основні елементи, які повинен містити web-quest:

- вступ, у якому обов'язково вказуються терміни проведення роботи та надається вихідна ситуація або завдання;
- завдання різного ступеня складності для слухачів з різним рівнем підготовки;
- посилання на ресурси мережі, у яких міститься необхідний для web-quest матеріал: електронні адреси, тематичні форуми, книги або методичні посібники з бібліотечних фондів тощо;
- висновки, які мають містити приклад оформлення результатів виконання завдання або їх презентації, шляхи і способи організації подальшої самостійної роботи за визначеною темою;
- галузь практичного застосування отриманих результатів, набутих знань, умінь, навичок, досвіду та інших особистісних якостей.

Алгоритм практичної реалізації технології web-quest передбачає проходження певних етапів, дотримання заданої послідовності у виконанні відпрацьованих операцій (дій). Зокрема, на першому етапі відбувається вступний інструктаж стосовно особливостей, технічних можливостей використання веб-квест технології під час самостійної роботи; надаються рекомендації щодо вибору сайту і матриці (шаблону) для створення квесту.

Після проходження реєстрації на сайті та створення власної веб-сторінки на ній розміщується загальне повідомлення про веб-квест, оприлюднюється проблема та основні завдання, форми представлення результатів, надається в разі потреби консультативна допомога. В якості прикладу наводимо загальний вигляд інтерфейсу власної веб-сторінки, на якій розмістили інформацію про веб-квест за проблемою: «На кого

орієнтована сьогодні педагогічна спадщина А. С. Макаренка: істориків педагогіки, теоретиків виховання; вихователів, які працюють із проблемною молоддю; представників пенітенціарної служби, батьків, що виховують дітей із девіантною поведінкою?» (рис. 2.2.1).

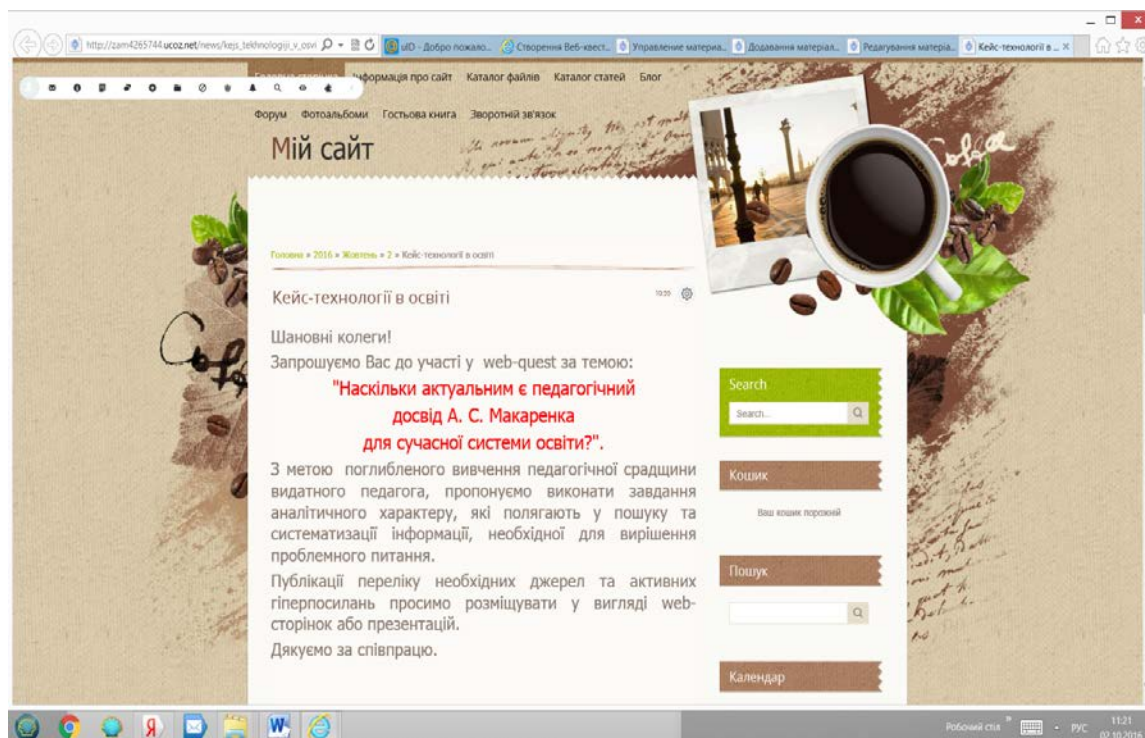

Рис. 2.2.1. Інтерфейс авторської веб-сторінки, на якій розміщено інформаційно-методичні матеріали за технологією web-quest

На панелі сторінки розмістили інформацію, яка допомагатиме слухачам раціонально використовувати час, відведений на самостійне опрацювання проблемного питання, організувати оперативний пошук інформації та сформувати базу даних, швидко підготувати звіт і оприлюднити результати проведеного дослідження. Крім того, розробили та розмістили на сайті критерії оцінювання навчальних досягнень слухачів за підсумками виконання веб-квесту. Під час оцінювання індивідуальних робіт ураховували як ґрунтовність відповіді на проблемне запитання, так і масштабність проведеного інформаційно-аналітичного пошуку, рівень інтерактивності

слухачів, індекс відвідування їхніх персональних сторінок, креативність оформлення ними власних розробок.

Із самого початку слухачі були поінформовані про те, що після опублікування їхній веб-квест отримає загальнодоступний статус для відкритого тематичного обговорення у форумі. Таким чином спрямовували слухачів на більшу ініціативність в організації інтерактивного спілкування, налагодження навчальної кооперації та продуктивного зворотного зв'язку у процесі створення персонального веб-квесту та дискусії навколо відповідей за сформульованим проблемним питанням.

Проведене таким чином дослідження засвідчило, що самостійна робота відіграє провідну роль у розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ з використанням кейс-технології. Завдяки продуманій, системній організації самостійної роботи досягається належне усвідомлення цілей інтерактивного навчання, налагоджується цілеспрямоване вивчення кейсів, інформаційно-культурологічний пошук, обмін інформацією, створюються умови для поглибленого аналізу проблемних ситуацій, накопичення досвіду їх розв'язання на основі індивідуально розроблених творчих рішень, що спираються на світову культурну і педагогічну спадщину. Завдяки органічному поєднанню інтерактивних технологій, використанню НІТ, ІКТ під час самостійного опрацювання кейсів підвищується рівень продуктивності навчально-пізнавальної діяльності слухачів, поглиблюється їхня комунікативна компетентність, закладається міцне підґрунтя для інтеграції освітньо-професійної і науково-дослідницької підготовки військового педагога, підвищення інноваційного потенціалу педагогічного пошуку, посилення результативності аудиторної роботи в умовах курсової підготовки та підвищення кваліфікації, чому присвячується наступний параграф цього дослідження.

2.3 Удосконалення культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ під час аудиторних занять

Продуктивність розвитку культуротворчої компетентності забезпечується шляхом інтеграції аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвітньої і керованої навчально-пізнавальної діяльності, органічного поєднання видів занять (групових, семінарських, практичних тощо), форм і видів освітньо-професійної підготовки (колективної, групової, парної, індивідуальної; навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, експериментально-дослідної; самостійної тощо).

Робота над кейсом є складним творчим процесом, що складається з низки послідовних етапів, спрямованих на реалізацію поставленої освітньо-виховної мети. Викладач, який проводить аудиторні заняття на основі кейс-технології, повинен заздалегідь спроектувати та розробити кейс; спланувати, організувати, забезпечити, проконтролювати рівень освітньо-професійних досягнень своїх вихованців.

Проектування розпочинається з пошукового етапу, який передбачає з'ясування місця кейсу у системі викладання навчальної дисципліни, встановлення необхідних для опрацювання кейсу ресурсів, вивчення основних джерел за проблемою, формулювання проблеми, яку необхідно вирішити, визначити тип кейсу, його структуру тощо. До збору навчальної та додаткової інформації під час проектування кейсу можуть залучатися і власне слухачі. Такий підхід сприяє активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається, підвищує її аналітичний характер, забезпечує інтеграцію навчання і самостійних пошуків, розвиток дослідницьких умінь, які становлять підґрунтя культуротворчої компетентності.

Під час конструювального етапу відбувається формулювання освітньо-виховних цілей, уточнення та конкретизація проблеми, відпрацьовується зміст кейсу, система запитань і завдань до нього, авторський коментар,

перелік рекомендованих джерел, додаткових матеріалів (ілюстрації, схеми, таблиці, графіки, аудіо- та відеозаписи тощо).

Наступний – технологічний – етап передбачає відбір сукупності методів і засобів навчання, що відповідають поставленим цілям, ураховують рівень підготовки слухачів та особливості навчального матеріалу, забезпечують єдність самостійної та аудиторної і роботи над кейсом.

Визначальною умовою розгляду кейсів на аудиторних заняттях виступає їх належне пропедевтичне опрацювання у процесі самостійної роботи, системний підхід до організації якої висвітлено у попередньому п.2.2.2. Слухачі повинні самостійно ознайомитися з матеріалами кейсу, вивчити кейсоутворювальну проблемну ситуацію, з'ясувати причини її виникнення і характер розвитку, виконати визначений викладачем обсяг завдань, які забезпечуватимуть подальший цілісний аналіз порушеної проблеми та її розв'язання на занятті.

Під час аудиторного обговорення кейсу слухачі мають бути готові висловити власне ставлення до порушеної проблеми, визначити причини та можливі шляхи розвитку проблемної ситуації, презентувати власні варіанти розв'язання проблеми, ознайомитись з альтернативними думками та пропозиціями, обмінятись критичними зауваженнями, взяти участь у розробленні та ухваленні спільного рішення, виявити здатність до рефлексії з приводу проведеного обговорення та дискусії. При цьому важливо забезпечити логічну послідовність і наступність видів навчально-пізнавальної діяльності слухачів у процесі аудиторного застосування кейс-технології: фронтальний аналіз проблемної ситуації; з'ясування причин, умов і наслідків розвитку проблемної ситуації; виявлення проблеми, розкриття її сутності; розроблення варіантів рішення проблеми, проектування можливих шляхів розвитку проблемної ситуації; обговорення пропонованих варіантів рішення проблеми, розвитку проблемної ситуації; обґрунтування та вибір оптимального варіанту рішення проблеми, розвитку проблемної ситуації;

ухвалення спільного рішення проблеми, бачення розвитку проблемної ситуації.

На основі пропонованої вище структури опрацювання кейсу склали орієнтовну схему організації навчально-пізнавальної діяльності слухачів на аудиторних заняттях (таблиця 2.3.1), що забезпечує розвиток культуротворчої компетентності на технологічній основі. Розроблена орієнтовна схема складається з трьох основних етапів, на кожному з яких застосовуються певні методи навчання.

Таблиця 2.3.1

**Орієнтовна схема організації навчально-пізнавальної діяльності
слухачів на аудиторних заняттях**

№ з/п	Основні етапи та структурні елементи заняття	Час
1.	Підготовчий: <ul style="list-style-type: none"> - актуалізація попередньо засвоєного матеріалу; - перевірка рівня сформованості знань та вмінь слухачів; - постановка проблемних запитань, створення проблемної ситуації. 	5-10 хв.
2.	Основний: <ul style="list-style-type: none"> - читання «тіла» кейсу; - колективне обговорення викладеної проблемної ситуації; - аналіз кейсу; - виконання усних та письмових робіт; - моделювання можливих варіантів вирішення проблемної ситуації, викладеної в кейсі, та їх порівняння; - навчальна дискусія. 	70 хв. 5 хв. 10 хв. 10 хв. 10 хв. 15 хв. 20 хв.
3.	Заключний: <ul style="list-style-type: none"> - рефлексія щодо результатів проведеного обговорення та дискусії; - підведення підсумків, оцінювання слухачів; - визначення завдань для самостійної роботи. 	10 хв. 5 хв. 3 хв. 2 хв.

На *підготовчому етапі* (10 хв.) заняття за допомогою методів опитування (фронтального, індивідуального), бесіди (евристичної, проблемної), розповіді (репродуктивної, творчої), гри (ділова, театралізована) та ін., актуалізується попередньо засвоєний матеріал, перевіряється рівень сформованості знань та вмінь, виявляються певні суперечності, розходження в поглядах і позиціях, які засвідчують наявність проблеми і дозволяють перейти до розгляду конкретної проблемної ситуації, викладеної в кейсі.

Основний етап (70 хв.) заняття повністю присвячується аналітичній роботі над кейсом, попередньо опрацьованим кожним слухачем під час самопідготовки. Відповідно до поставленої освітньо-виховної мети, а також з урахуванням особливостей кейсу, рівня підготовки тих, хто навчається, та інших чинників на цьому етапі можуть використовуватися такі методи навчання:

- читання «тіла» кейсу (вибіркове, коментоване, в особах, аналітичне);
- колективне обговорення викладеної проблемної ситуації за запитаннями і завданнями;
- аналіз кейсу;
- виконання усних та письмових робіт, пов'язаних із доопрацюванням «живого» кейсу;
- моделювання можливих варіантів вирішення проблемної ситуації, викладеної в кейсі, та їх порівняння;
- навчальна дискусія.

На *заключному етапі* (10 хв.) відбувається рефлексія за результатами аналітичного вивчення кейсу та проведеної навчальної дискусії, підбиваються підсумки заняття, оцінюється робота слухачів, визначаються можливі перспективи подальшого розгляду кейсу та завдання для самостійної роботи.

У своєму дослідженні спирались на теоретичне положення про залежність вибору виду кейсу від етапу навчання, рівня підготовки тих, хто навчається [10, с. 230]. При цьому вважаємо за доцільно дотримуватись певної логіки у застосуванні традиційних видів кейсів. Наприклад, «мертвий» кейс відзначається завершеністю, наявністю всіх необхідних для вивчення проблемної ситуації матеріалів і структурних елементів, тоді як «живий» кейс містить певні «лакуни» у сюжеті, композиції, коментарях тощо. Таким чином останній створює умови для творчої діяльності слухачів на кейсом, «закладає підґрунтя для збагачення їхньої уяви, активізації творчого мислення, посилення уваги і спостережливості тощо)» [10, с. 230]. Зважаючи на видові особливості кейсів, дійшли проміжного висновку про те, що на початковому етапі розвитку культуротворчої компетентності доцільно використовувати «мертві» кейси із традиційною структурою, які містять проблемну ситуацію, її контекст, авторський коментар ситуації, запитання і завдання для роботи з кейсом, список рекомендованих джерел. Такий підхід дозволить підготувати слухачів до подальшої продуктивної творчої діяльності над кейсами більш складної структури, до діалогічного спілкування під час дискусії.

Повністю поділяємо думку І. Підласого про те, що головне призначення дискусії полягає у стимулюванні пізнавального інтересу, залученні тих, хто навчається, до активного обговорення різних наукових поглядів, спонуканні їх до осмислення різноманітних підходів до аргументації чужої та власної позиції [38, с. 242].

Аналіз літератури засвідчує, що ефективність дискусії залежить від її чіткої організації, яка досягається завдяки ретельному плануванню, чіткому дотриманню правил проведення, обов'язковим дотриманням визначеного регламенту, умілому керівництву з боку викладача [27, с. 60; 44, с. 175].

При плануванні та проведенні дискусії важливо провести такі заходи:

1. Сформулювати правила ведення дискусії та встановити регламент її проведення. Визначити ліміт часу, який відводиться на обговорення.

2. З метою створення комфортного середовища для налагодження взаємодії розташувати робочі місця учасників дискусії у формі кола.
3. На початку обговорення визначити мету, порядок проведення та критерії оцінювання учасників дискусії.
4. Активність учасників дискусії забезпечити шляхом залучення всіх зацікавлених осіб до її організації та проведення.
5. Під час обговорення альтернативних думок та прийняття компромісних рішень слід враховувати думки всіх учасників дискусії.
6. У процесі обговорення викладач повинен виконувати роль консультанта та рівноправного учасника дискусії.
7. Слухачі повинні висловлювати аргументовані твердження лише у межах визначених дискусійних питань.
8. Під час підведення підсумків враховувати, що дискусія може закінчуватися як «консенсусом (прийняттям узгодженого рішення), так і збереженням існуючих розбіжностей між учасниками дискусії» [27, с. 59].

Невід'ємним компонентом вдалої дискусії є залучення її учасників до рефлексивної діяльності, що забезпечує вироблення у слухачів здатності до самоаналізу та самооцінки. Врахували думку О. Пометун про те, що рефлексія є «здатністю людини до самопізнання, вмінням аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також діями та вчинками інших людей» [27, с. 72].

Для здійснення рефлексії ефективним є застосування таких прийомів, як усне обговорення за запитаннями, усні та письмові відповіді на запитання, продовження запропонованої фрази, «незакінчені речення», аналіз власної діяльності на занятті та роботи своїх колег, коротке есе з викладенням суб'єктивної думки учасників дискусії. Так, на різних етапах обговорення кейсу всім присутнім на занятті пропонували дати усні або письмові відповіді на запитання типу: чи вдалося досягти поставленої мети на занятті? На цьому занятті я набув (ла) такого досвіду... . Чого я навчився (лася) під

час вирішення проблемної ситуації? Чим особисто для вас запам'яталося заняття? Що ви хотіли б змінити на подальших заняттях? У результаті обговорення відповідей у слухачів розвиваються самостійність, ініціативність, здатності до прогнозування, здійснення та корегування власної діяльності.

Розглянемо детальніше технологічні підходи до опрацювання «мертвого» кейсу під час семінарському занятті на тему «Педагогічна майстерність викладача ВВНЗ».

На етапі підготовки до семінарського заняття (за тиждень до проведення заняття) слухачі отримують для самостійного опрацювання кейс «В офіцера все має бути прекрасним...» [21, с. 6-22]. Слухачам пропонується проаналізувати кейс та визначити, яке місце у системі культурологічної підготовки військовослужбовців посідає естетичне виховання. Під час самостійної роботи слухачі аналізують найбільш напружені епізоди запропонованої ситуації (розмова куратора із курсантом С., діалог курсантів між собою), прогнозують можливий розвиток подій у змінних обставинах, розробляють сценарій педагогічної рефлексії і дій куратора, який унеможливить ескалацію викладеного в кейсі конфлікту, дозволить у подальшому повною мірою реалізувати освітньо-виховні завдання. Використання визначених видів самостійної роботи над кейсом дозволяє розвивати у слухачів аналітико-синтетичні, прогностичні та проектувальні вміння, здатність до педагогічної рефлексії, готовність обґрунтовувати власні рішення тощо.

Семінарське заняття на тему «Педагогічна майстерність викладача ВВНЗ» проводиться за такою схемою:

I. Вступна частина (10 хв.).

1. Вступне слово викладача. Визначення теми та основних завдань заняття (2 хв.).
2. Актуалізація набутих знань. Фронтальна бесіда за запитаннями (5 хв.).

3. Підготовка до сприйняття нового матеріалу. Перегляд відеофрагменту, що унаочнює досліджувану в кейсі проблему (3 хв.).

II. Основна частина (70 хв.).

1. Вибіркове читання окремих фрагментів кейсу (5 хв.).
2. Колективне обговорення викладеної проблемної ситуації (10 хв.).
3. Аналіз «тіла» кейсу, робота над запитаннями та завданнями, вміщеними до кейсу (20 хв.).
4. Формулювання проблеми, викладеної у кейсі (5 хв.).
5. Моделювання варіантів вирішення проблемної ситуації, викладеної в кейсі, та їх порівняння (10 хв.).
6. Навчальна дискусія (20 хв.).

III. Заключний етап (10 хв.).

1. Підведення підсумків заняття (3 хв.).
2. Оцінювання слухачів (5 хв.).
3. Постановка завдань для самостійної роботи (2 хв.).

Основний етап роботи над кейсом відбувається після опрацювання на занятті навчального питання «Педагогічна культура як складова педагогічної майстерності викладача ВВНЗ». Для належної підготовки до поглибленого вивчення кейсу під час аудиторної роботи актуалізуються на основі фронтальної бесіди за здалегідь підготовленими викладачем запитаннями набуті слухачами на попередніх заняттях теоретичні знання щодо сутності та структури педагогічної майстерності, відтворюється за допомогою словесних методів (повідомлення, розповідь) початкове уявлення про шляхи і способи формування педагогічної культури, місце і роль педагогічної практики, передового педагогічного досвіду, педагогічного наставництва у набутті цієї важливої для викладача вищої військової школи професійної якості. З метою забезпечення органічного переходу до сприйняття нового матеріалу проводиться перегляд відеофрагменту, що унаочнює досліджувану в кейсі проблему.

Обговорення кейсу в аудиторії розпочинається з виявлення емоційних реакцій на проблемну ситуацію, викладену у кейсі. Маємо наголосити на важливості цього етапу для мотивації активної навчально-пізнавальної діяльності слухачів, створення сприятливого психологічного мікроклімату на занятті, формування зацікавленого ставлення до навчання та навчальної комунікації. Для визначення рівня емоційної готовності до налагодження міжособистісної взаємодії у процесі спільної роботи над кейсом проводиться бесіда за запитаннями:

1. Які враження справила на вас ситуація, описана у кейсі?
2. Яку роль у системі виховної роботи ВВНЗ відіграє естетичне виховання?

Під час відповіді на запитання та їх фронтального обговорення акцентується увага на тому, що у системі виховної роботи ВВНЗ важливого значення набувають усі напрями виховання майбутніх офіцерів – патріотичне, громадянське, морально-етичне, екологічне, фізичне, культурологічне, естетичне.... Провідна роль при цьому належить таким видам і формам виховної роботи, як відвідування мистецьких заходів, культурних установ (бібліотеки, музеї, театри), спілкування з діячами культури і мистецтва, участь у художній самодіяльності тощо.

Завдяки визначенню місця естетичного виховання викладач поглиблює знання слухачів щодо організації виховного процесу у вищій військовій школі, готує аудиторію до висвітлення теоретичних і технологічних аспектів естетичного виховання майбутніх офіцерів.

На наступному етапі слухачі за допомогою методу читання відновлюють загальне уявлення про розвиток основних подій у кейсі, інсценізують (драматизують) найбільш напружені епізоди пропонованої ситуації (розмова куратора з курсантом С., діалог курсантів між собою), аналізують контекст та авторський коментар до викладеної ситуації.

Кейс: «В офіцера все має бути прекрасним...»

Ситуація

Складаючи план виховної роботи, куратор групи 2103 полковник Іваненко вирішив опитати курсантів з метою з'ясування їхніх особистісних інтересів і зацікавлень. Для цього була підготовлена анкета, одне із запитань якої викликало неочікувану різко негативну відповідь курсантів. Сутність цього запитання зводилась до того, яке місце в житті майбутнього офіцера має посідати відвідування театрів, музеїв, виставок та інші культурні заходи. Переважна більшість курсантів зійшлась на думці, що залучення до різноманітних культурних заходів відриває їх від навчання, не має позитивного впливу на рівень їхньої професійної підготовки, а тому позбавлене сенсу.

Після аналізу анкет полковник Іваненко вирішив діяти рішуче та організував екскурсію до художнього музею. Але досягти очікуваного ефекту не зміг: курсанти не виявили жодного інтересу до експозиції, на запитання екскурсовода відповідали мляво, а деякі відкрито висловили невдоволення. Так, зокрема, курсант С. на запитання куратора «Чи сподобалась йому екскурсія?» відповів: «Якщо б мені дозволили вибирати між музеєм і футбольним матчем, я б віддав перевагу останньому. Там розгортається справжня боротьба, там панує експресія і воля до перемоги, що не може не захоплювати військового. А що в музеї? Пил століть, затхлий запах далекого минулого? Чим воно може зацікавити молоду людину? Нічим!». Менш категорично висловився з цього приводу курсант Д., який визнав, що освічена людина ніколи не заперечуватиме користь від знань. Разом з тим він висловився за прагматизм у виборі підходів до підготовки фахівців. «Майбутнього офіцера треба готувати до війни, вчити воювати, а все інше він зможе опанувати самостійно», – наголосив курсант Д.

Полковник Іваненко намагався переконати вихованців у зворотному, наголошував на високій виховній місії мистецтва, яке формує в людині естетичний смак, культуру поведінки, гуманістичне ставлення до навколишнього світу. Втім викладені аргументи виявились недостатньо переконливими, суперечку не вдалось вирішити.

Після завершення роботи над «тілом» кейсу проводиться вільна бесіда, під час якої виявляється загальне розуміння слухачами порушеної проблеми, розкриття причин, які викликали виникнення проблемної ситуації. Для належного спрямування аналітичної роботи та розвитку окремих елементів культуротворчої компетентності (аналітизм, прогностичність) використовуються такі запитання:

1. Чому використані полковником Іваненком аргументи виявились недостатньо переконливими і не принесли бажаних результатів?
2. До яких наслідків може призвести викладена у кейсі конфліктна ситуація?

Проведення подальшого обговорення відповідей на поставлені запитання, з одного боку, забезпечує уважне ставлення до викладеної ситуації, а з іншого, дозволяє значно розширити пізнавальні можливості слухачів. Підсумком стислого обговорення відповідей є виокремлення проблеми та постановка проблемного запитання, яке потребує подальшого вирішення: «Чи є в житті та професійній діяльності офіцера місце мистецтву?».

Колективне обговорення проблеми, виявлення її причин і наслідків завершується постановкою запитань і завдань дослідницького характеру:

1. Якими можливими шляхами і підходами до розв'язання конфліктної ситуації ви порадили б скористатись полковнику Іваненку?
2. Продумайте власні підходи до вирішення проблемної ситуації, зокрема з використанням мистецьких творів.

Подальше обговорення порушеної проблеми проводиться в інтерактивній формі з використанням технології колективно-групового навчання «Мікрофон». Такий підхід розвиває у слухачів здатність до колективного обговорення, комунікабельність, гнучкість, мобільність, зосередженість, лаконічність у висловлюванні власних поглядів, аргументованість тощо. На початку обговорення прилюдно визначаються основні правила інтерактивного спілкування:

1. Послідовність виступів визначається шляхом жеребкування.
2. Ведучій передає уявний мікрофон (ручку, олівець тощо) тому із слухачів, хто отримав право на перше висловлювання, інструктує всіх присутніх про порядок виступу та регламент (не більше 1 хв.).
3. Право на виступ переходить лише до того, хто в порядку черги отримав уявний мікрофон.
4. Під час виступу ніхто не має права переривати того, хто говорить, задавати йому запитання, робити критичні зауваження або щось підказувати, наводити на певні судження (висновки).
5. Виступи не коментуються і не оцінюються
6. Кожен вихід до мікрофону завершується словами «Виступ закінчив. Дякую за увагу!» [10, с. 210].

Після постановки викладачем проблемного запитання слухачі обговорюють результативність виховної роботи куратора групи 2103 полковника Іваненка, визначають, чому використані ним аргументи виявились недостатньо переконливими і не принесли бажаних результатів.

Під час виступів висловлюються різні погляди щодо вирішення проблеми. Викладач стимулює максимально повне виявлення наявних поглядів і позицій, зіставляє їх, допомагає слухачам належним чином аргументувати власні думки. Для цього аудиторії пропонується таке завдання: «Поставте себе на місце куратора і поміркуйте над тим, яку лінію поведінки треба обрати полковнику Іваненку, щоб досягти бажаного виховного впливу на своїх курсантів? Обґрунтуйте власні думки».

Провідного значення у процесі розвитку культуротворчої компетенції набуває звернення до культурологічного контенту, поглиблення культурологічних знань слухачів. З цією метою спроектована авторська технологія передбачає використання творів різних видів мистецтва, зокрема літератури. Саме тому методична частина кейсу містить завдання інтерпретаційного характеру за творами А. Моруа «Фіалки щосередини» та Л. Костенко «Вже почалось, мабуть, майбутнє»:

1. Прочитайте оповідання А. Моруа «Фіалки щосередини» і з'ясуйте сенс письменницького задуму поєднати у творі теми війни і мистецтва. Чим зумовлений драматичний пафос оповідання відомого французького письменника?

2. Які зміни відбувалися з головною героїнею оповідання А. Моруа «Фіалки щосередини» Женні Сорб'є на сцені? Назвіть відомі вам твори мистецтва, у яких відбуваються подібні перевтілення.

3. Проаналізуйте поетичні рядки Л. Костенко (вірш «Вже почалось, мабуть, майбутнє»). Наскільки доцільним буде звернення до них куратора під час виховної бесіди, присвяченої порушеній проблемі?

У системі видів навчальної діяльності, що забезпечують практичні навички культуротворчої діяльності, визначили завдання і запитання, спрямовані на розвиток творчої уяви, асоціативного мислення слухачів:

1. Порівняйте зображення актриси театру «Комеді Француз» Жанни Самарі та укажіть художні прийоми, за допомогою яких Огюсту Ренуару вдалося довести до досконалості образ Жанни.

2. Підготуйте мистецтвознавчий коментар про історію написання талановитим французьким живописцем Огюстом Ренуаром полотен із зображенням Жанни Самарі.

3. Проведіть порівняльний аналіз трьох портретів Жанни Самарі. Який настрій викликають у вас портрети? Яка картина, на ваш погляд, є найбільш виразною? Як художнику вдалося передати жіночу чарівність?

4. Чи можете ви назвати епізоди з оповідання А. Моруа «Фіалки щосередини», які перегукуються з настроями картин Огюста Ренуара.

На заключному етапі відбувається підведення підсумків проведеного слухачами культуротворчого дослідження та оцінювання виконаних ними завдань, зокрема тих, які передбачали розроблення методичних рекомендацій щодо посилення виховного впливу на курсантів із використанням культурологічних матеріалів. Таким чином, підсумком вивчення кейсу є

розвиток у слухачів аналітико-синтетичних, прогностичних, проектувальних, полемічних умінь, здатності до діалогу, комунікації, культуротворчої діяльності.

На наступному практичному занятті поглиблюються та вдосконалюються практичні вміння слухачів брати участь у навчальній дискусії, використовувати культурологічний контекст у вирішенні складних освітньо-виховних завдань. З метою надання самостійній роботі слухачів випереджального характеру викладач заздалегідь ознайомлює їх з темою дискусії, пропонує для опрацювання кейс «Крим – це Україна!» [21, с. 63-95]. У структурі практичного заняття, яке проводиться на основі кейс-технології, виокремили такі компоненти:

I. Вступна частина (10 хв.).

1. Вступне слово викладача. Оголошення теми, мети заняття (5 хв.).
2. Підготовка до сприйняття нового матеріалу. Вільна бесіда (5 хв.).

II. Основна частина (70 хв.).

1. Виявлення емоційних реакцій на проблемну ситуацію, викладену у кейсі (5 хв.).
2. Аналіз сюжетної основи кейсу, обговорення подій на основі пропонованої у кейсі системи завдань і запитань, інсценування (20 хв.).
3. Виокремлення проблеми, викладеної у кейсі (5 хв.).
4. Обговорення проблеми (10 хв.).
5. Розроблення варіантів вирішення проблемної ситуації (15 хв.).
6. Публічний захист групами власного варіанта вирішення проблеми (15 хв.).

III. Заключна частина (10 хв.).

1. Підведення підсумків заняття (3 хв.).
2. Оцінювання слухачів (5 хв.).
3. Постановка завдань для самостійної роботи (2 хв.).

На етапі початкового сприйняття слухачі наводять епізоди, які справили на них найбільше враження. Серед найнапруженіших епізодів

особливу увагу привертають ті, в яких оповідається про знищення українських книг керівництвом кримських шкіл, які активно підтримали окупаційний режим. Слухачі виразно читають відповідні уривки, висловлюють особистісне ставлення до зображених подій: «...Особливо вразив присутніх той факт, що до знищення «крамольної» літератури долучаються громадські організації, вчителі та учні кримських шкіл. Для прикладу доповідач зачитала таке повідомлення члена Меджлису кримськотатарського народу Ескендера Барієва: «У нашій школі зібрали підручники і книги українською мовою і про Україну. Зробили звалище. І на очах у школярів почали рвати. Деякі учні хотіли забрати книжки додому, їм не дозволили. <...> У це неможливо повірити, але у ХХІ столітті на очах у школярів, учителів влаштовуються книжкові інквізиції».

Під час аналізу ситуації проводиться фронтальне обговорення викладеної у кейсі ситуації із використанням запитань і завдань, які слухачі самостійно опрацювали:

1. Чи поділяєте ви думку про те, що нищення світової культурної спадщини є одним із проявів духовного зубожіння країни-агресора? Наведіть з історії приклади подібних «книжкових інквізицій».
2. Упродовж 400 років україномовні видання зазнавали утисків з боку Росії. Пригадайте факти і події, пов'язані з переслідуваннями української мови, літератури, культури.
3. У 20-х роках ХХ століття, коли у світі утверджувався фашизм, художник Георг Грос зауважував, що мистецтво повинне стати зброєю проти тоталітаризму. Розгляньте репродукцію картини «Муштра» (1973) та визначте художні прийоми, за допомогою яких художнику вдалося передати атмосферу маніпулювання людською свідомістю у фашистській Німеччині.

З метою підвищення інтересу до порушеної проблематики на занятті демонструються уривки з вистави за п'єсою Джорджа Бернарда Шоу «Цезар і Клеопатра». За допомогою прийому порівняння слухачі проводять певні

паралелі між драматичними подіями з історії Давнього Риму та варварським нищенням культурних цінностей в окупованому Криму.

Під час обговорення кейсу слухачі визначають проблему бездуховності зрусіфікованого суспільства, що виявляється у байдужості людей до знищення книги як артефакту історії і культури.

Вирішення проблемного запитання розпочинається з аналізу контексту ситуації. Для цього слухачі відтворюють на основі рекомендованих джерел загальну атмосферу культурного терору, яка запанувала на Кримському півострові після його окупації Російською Федерацією, пояснюють дії окремих представників місцевих органів, керівників освітніх закладів і культурних установ, які провадять політику войовничої русифікації та культурного вандалізму.

Особливо важливого значення для цілісного осмислення проблеми набуває відтворення контексту проблемної ситуації, завдяки якому слухачі наближаються до розкриття причин виникнення такого явища, як культурний терор: «Проблема, порушена у кейсі, не є проблемою лише сьогоdnішнього дня. В усі часи підкорення народу розпочиналося зі знищення книг. Адже книги зберігають досвід поколінь, передають історичний шлях розвитку людства, вчать та виховують.

На щорічній Генеральній конференції ЮНЕСКО 1995 року, що проходила у французькій столиці м. Парижі, було ухвалено рішення заснувати Всесвітній день книг та авторського права. Днем книги оголошено 23 квітня. Щоб віддати гідну шану книзі, у цей день сотні тисяч людей у різних куточках нашої планети відвідують бібліотеки та покладають квіти до пам'ятників, які увічнюють пам'ять про книгу. Один з найвідоміших меморіалів знаходиться на площі Бебельплатц у Берліні. Він зведений за проектом ізраїльського художника Марка Ульмана, а тому має символічний характер. Пам'ятник нагадує про трагічні події, які сталися у цьому німецькому містечку 10 травня 1933 року.

У цей день штурмовиками СС було спалено 12400 книг. Для цього з книжкових магазинів та бібліотек було вилучено художні твори 313 авторів, які, на думку нацистів, «підривали німецький дух». До фашистського «чорного списку» увійшли твори Теодора Драйзера, Джека Лондона, Анни Зегерс, Анрі Барбюса, Бертольта Брехта, Стефана Цвейга та багатьох інших письменників.

Запалені фашистами інквізиторські вогнища охопили згодом усю Європу. З метою створення «людини-гвинтика», людини, позбавленої спроможності самостійно мислити та ухвалювати рішення, подібні акції влаштовувалися і у тодішньому Радянському Союзі.

Разом з цим, історія наводить безліч прикладів, коли люди, незважаючи на погрози, щомиті ризикуючи власним життям, рятували художні твори. Вони займалися евакуацією бібліотечних фондів у роки війни, ховали від влади книги, які підпадали під заборону.

Історія є вчителькою життя. Однак відлуння жахливого минулого не дає спокою людству і в наші дні. Акти вандалізму і розправи над культурною спадщиною народу відбуваються у тих країнах світу, які претендують на звання найрозвиненіших країн світу з культурною спадщиною загальносвітового значення. Людство немовби забуло пророчі слова німецького письменника Генріха Гейне, які викарбувані на пам'ятній дошці біля меморіалу на площі Бебельплатц: «Там, де сплянуть книги, наприкінці сплянуть і люди».

Після колективно-групового обговорення кейсу проводиться експрес-опитування за допомогою таких запитань і завдань:

1. Як висвітлюється порушена проблема у науково-фантастичному романі-антиутопії Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом»? Охарактеризуйте ставлення держави до людей, які зберігають та читають книги.

2. Проаналізуйте монографію Ю. Тищенка, О. Смірної «Анексована освіта в тимчасово окупованому Криму» та визначте, як порушуються права людини на тимчасово окупованих територіях.

3. Прочитайте уривок з нарису І. Славінської «Пряма мова» та поміркуйте над тим, що спричинило трагедію кримськотатарського народу у травні 1944 року і внаслідок чого простежується тенденція її повторення в сучасній історії окупованого Криму.

Після вироблення спільного рішення проблеми у парах слухачі продовжують їх обговорення у більш чисельних групах (4 і 8 осіб). У кожній групі обирається спікер, який презентує спільне рішення проблеми під час колективного заслуховування та обговорення. У процесі колективного обговорення слухачі визначають сучасні підходи, спрямовані на залучення фахівців до збереження і передавання культурних цінностей у військово-професійній діяльності, готують підсумковий звіт за результатами диспуту «Якщо рукописи не горять, чому тліють людські душі?»

Організація аудиторної роботи над кейсами із використанням окремих інтерактивних технологій сприяє ефективному залученню слухачів до співробітництва, діалогічної взаємодії. У результаті системної роботи розвивається дивергентне мислення, аналітико-синтетичні вміння, здатності до діалогічного спілкування. Використання культурологічних матеріалів під час аналізу кейсу забезпечує формування гуманістичного світогляду, набуття й поглиблення моральних цінностей, відпрацювання етичної культури поведінки і прийняття рішень в умовах колективної співпраці.

На наступному етапі навчання доцільно використовувати «живі»кейси, які відзначаються неповним викладенням історії (ситуації, «тіла» кейсу), відсутністю таких композиційних компонентів «мертвого» кейсу, як авторський коментар, список джерел, додатки.

Мета «живих» кейсів полягає у практичному оволодінні слухачами прогностичними вміннями, у розвитку здатностей до пошуку нових знань, самостійного виявлення та аналізу проблем, визначення і точної класифікації

причин їх виникнення, у набутті досвіду швидкого й оптимального вирішення проблемних педагогічних ситуацій.

Розглянемо приклади використання «живих» кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності слухачів на заняттях з педагогіки вищої військової школи.

Після проведеної лекції на тему «Теоретичні основи педагогічної взаємодії у ВВНЗ» слухачам пропонується самостійно опрацювати ситуацію, описану у кейсі «Поспішай творити добро...» [21, с. 121-138]. Слухачі самостійно ознайомились із драматичною історією колишнього офіцера, учасника АТО Олександра Коновалова, який після тяжкого поранення та тривалого лікування у шпиталі повернувся до рідного Дніпропетровська. Проте вдома його ніхто не чекав. Близьких і рідних у Олександра не було. Не знайшов Олександр спільної мови і з колишніми однокласниками, які залишились байдужими до тих подій, що відбувалися на Сході України. Залишившись наодинці, чоловік впав у депресію... Відсутність соціальної допомоги і психологічної підтримки учасників бойових дій призвела до того, що один із захисників Вітчизни – Олександр Коновалов – виявився нікому не потрібним, одним із тих, кого можна зарахувати в майбутньому до «втраченого покоління».

Обговорення кейсу на семінарському занятті відбувається за системою запитань і завдань, які передбачають як аналіз драматичних подій із життя Олександра Коновалова, так і встановлення асоціативних зв'язків з аналогічними історіями із творів сучасних українських прозаїків. Для цього слухачам пропонуються такі запитання і завдання:

1. Які шляхи для вирішення проблемної ситуації запропоновані у творі Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні»?
2. Чим вразила вас розповідь захисника Донецького терміналу Яна (Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні»)? Складіть власну розповідь про героїчні подвиги кіборгів.

3. Прочитайте художній твір І. Роздобудько «Смайлик в кінці тунелю». Чим схвилював вас твір?
4. Перегляньте фотороботи етнофотографа А. Сенік, презентовані на фотовиставці «Воїн крізь віки», яку створено під патронатом Міністерства оборони України у рамках проекту «Воїн». За допомогою ілюстрацій відтворіть образ українського воїна, захисника Вітчизни різних історичних епох.
5. Що спільного і відмінно є в історіях Олександра Коновалова і героїв з прочитаних вами книг? Обґрунтуйте власну думку.

Після завершення обговорення кейсу в «малих» групах їх спікери презентують відпрацьовані варіанти рішення проблемної ситуації, беруть участь у проведенні «круглого столу», присвяченому висвітленню особливостей продовження національних військових традицій серед військовослужбовців, підрозділів і частин, залучених до проведення АТО.

На заключному етапі відбувається колективне обговорення висловлених думок. З урахуванням пропозицій, сформульованих у групах і виголошених спікерами, ухвалюється спільне рішення.

Поступове ускладнення проблемних ситуацій, видів і форм навчально-пізнавальної діяльності слухачів, способів її організації в умовах вузівського викладання гуманітарних дисциплін зумовлюють звернення до «живих» кейсів.

Принципова відмінність «живого» кейсу полягає в особливостях його композиції. Якщо «мертвий» кейс містить усі необхідні для поглибленого вивчення проблемної ситуації матеріали, то «живий» кейс їх навмисно позбавляється в певному співвідношенні. Наприклад, із самого початку викладач поставить за мету навчити слухачів добирати джерела для проведення цілісного аналізу ситуації, викладеної у кейсі. Для цього при укладанні кейсу перелік рекомендованих джерел буде виключений із змісту. Те ж саме стосується додатків, авторського коментарю та інших компонентів. Нарешті, сюжетна основа «живого» кейсу також може піддаватись

редукуванню з метою розвитку прогностичних умінь, творчої уяви, креативного мислення та інших компонентів культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ. Як приклад подаємо кейс «Любов врятує світ?» [21, с. 138-151], в якому відсутня заздалегідь сформульована проблема.

Звернення до «живого» кейсу «Любов врятує світ?» має на меті розвиток у слухачів аналітичних, інтерпретаційних, пошукових умінь, навичок самоорганізації, здатності моделювати варіанти розв'язання проблеми. Ситуація, викладена у кейсі, забезпечує також розвиток емпатійності, здатності до рефлексії, діалогічної комунікації, прогнозування міжособистісних стосунків.

Робота над кейсом розпочинається за тиждень до проведення семінарського заняття. Слухачі самостійно опрацьовують викладену в кейсі ситуацію, виконують пропоновані завдання. Семінар проводиться за такою схемою:

I. Вступна частина (10 хв.).

1. Вступне слово викладача. Оголошення теми, мети і навчальних питань семінарського заняття (5 хв.).
2. Вільна бесіда на тему: «Аксіологічні виміри сучасного світу».

II. Основна частина (70 хв.).

1. Аналіз кейсу на основі розроблених до нього запитань і завдань (20 хв.).
2. Формулювання відображеної у кейсі проблеми, обґрунтування власних поглядів (10 хв.).
3. Колективне обговорення проблеми, виявлення її причин і наслідків (15 хв.).
4. Моделювання ймовірних способів розв'язання проблеми, вибір з них найбільш оптимального способу (10 хв.).
5. Навчальна дискусія (15 хв.).

III. Заключна частина (10 хв.).

1. Підведення підсумків заняття (3 хв.).

2. Оцінювання слухачів (5 хв.).
3. Постановка завдань для самостійної роботи (2 хв.).

У вступній бесіді викладач акцентує увагу слухачів на актуальності викладеної у кейсі проблеми, пояснює причини звернення до неї. Проведення вільної бесіди забезпечує необхідний перехід до висвітлення теми заняття.

Основний етап роботи над кейсом передбачає групове обговорення проблеми, генерування ідей та обговорення підходів до вирішення самостійно виокремленої проблеми. Останнє зумовлює використання технології кооперованого навчання «Карусель», що дозволяє слухачам не лише висловлювати власне бачення проблеми, але й продукувати нові погляди і думки, виробляти варіанти вирішення проблеми, ухвалювати спільні рішення тощо.

У процесі підготовки до семінарського заняття керувались думкою про пріоритетне значення технології «Карусель» в організації інтерактивного навчання. Сутність цієї технології, побудованої за принципом взаємонавчання, полягає в організації обміну думками між тими, хто навчається, у процесі обговорення певної проблеми [10, с 204].

Колективний аналіз порушеної проблеми у підгрупах розпочинається коментованим читанням окремих епізодів кейсу «Любов врятує світ?», присвячених драматичній історії військовослужбовця Олега Р. Головний герой після повернення з АТО не знайшов порозуміння зі своїми рідними: «Олег знаходив розраду і підтримку лише у спілкуванні з бойовими побратимами. Спочатку він годинами розмовляв з ними телефоном, а згодом все частіше став залишати рідну домівку.

Аби подолати відчуженість, яка виникла у родині, дружина неодноразово намагалася викликати кохану людину на відверту розмову. Проте це лише загострювало конфлікти, які ставали все інтенсивнішими. Часто Олег надовго залишав домівку або повертався напідпитку. <...> Декілька місяців такого життя практично зруйнували стосунки у родині.

Одного разу після чергової сварки дружина зібрала речі та виїхала з дітьми до іншого міста».

Після обговорення історії в парах і міні-групах слухачі формують проблему, визначають причини її виникнення. На етапі творчого опрацювання кейсу аудиторії пропонуються такі завдання і запитання:

1. Прочитайте розповідь про подружню вірність героїв новели О. Генрі «Дари волхвів...».
2. Прокоментуйте таку думку автора новели «Дари волхвів...»: «Але до відома мудреців наших днів слід сказати, що з усіх, хто робив подарунки, ці двоє були наймудріші. З усіх, хто приносить і приймає дари, наймудріші тільки такі, як вони. Це всюди так. Вони і є волхви».
3. Чим вразила вас особисто історія кохання Руслана і Людмили (героїв повісті Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні»)? Чи можете ви назвати подібні приклади сімейної вірності та підтримки?
4. Поясніть власне розуміння висловлювання «... у цій сім'ї своїх не кидають».
5. Що в разі уявної зустрічі з Олегом Р. порадили б головні герої повісті Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні»?
6. Проаналізуйте поетичні рядки Л. Костенко (вірш «Між іншим»). На які загальнолюдські цінності поетеса радить орієнтуватись кожному у власному житті?
7. Напишіть есе «Любов врятує світ!»

Завершується основна частина семінарського заняття навчальною дискусією між прихильниками і критиками твердження, винесеного в назву есе. На підсумковому етапі узагальнюються висловлені під час дискусії думки, підбиваються підсумки заняття, виставляються та коментуються оцінки, формуються завдання для самопідготовки.

Викладений у цьому параграфі матеріал дає підстави для таких проміжних висновків:

Послідовність і наступність розвитку культуротворчої компетентності у системі неперервної професійної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін забезпечується шляхом інтеграції формальної (курси підвищення кваліфікації, стажування), неформальної (семінари, тренінги, майстер-класи та ін.) та інформальної освіти (будь-яка індивідуальна самоосвітня діяльність), реалізується в єдності обов'язкової аудиторної, факультативної аудиторної та індивідуальної довільної освітньо-пізнавальної діяльності. Таким чином пріоритетного значення набує тісний зв'язок між аудиторною роботою викладачів під час курсової перепідготовки, підвищення кваліфікації та їх самоосвітною в позаслужбовий час.

У процесі навчальних занять слухачі курсів підвищення кваліфікації звітують за підсумками пропедевтичного опрацювання кейсів і виконання завдань для самостійної роботи, беруть участь у поглибленому вивченні проблемних ситуацій, розвивають власну культуротворчу компетентність завдяки застосуванню кейс-технології, що охоплює систему методів навчання: читання, колективне обговорення викладеної проблемної ситуації за запитаннями і завданнями, аналіз кейсу, виконання усних та письмових робіт, моделювання можливих варіантів вирішення проблемної ситуації, їх порівняння, навчальна дискусія тощо.

Розвивальність пропонованого технологізованого підходу до вдосконалення культуротворчої компетентності під час аудиторного навчання реалізується шляхом послідовного застосування кейсів різних видів («мертві», «живі»); врізноманітнення культурологічного контенту, шляхів і способів його опрацювання; ускладнення видів навчально-пізнавальної і творчої діяльності слухачів. Таким чином формуються ґрунтовні педагогічні та культурологічні знання, виконавські вміння, поглиблюється естетичний досвід, гуманістичні ідеали і цінності, відпрацьовуються творчі здібності, здатність до співтворчої діяльності, внаслідок чого забезпечується цілісний розвиток культурологічної компетентності.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. На підставі проведеного теоретичного аналізу порушеної проблеми з'ясували наявність потреби в посиленні технологічності, інтерактивності, інтерсуб'єктності, креативності освітнього процесу у ВВНЗ, у переорієнтації із змістоцентричного на розвивальний, творчий компонент у формуванні освітньо-професійних програм, у впровадженні компетентнісного підходу до організації неперервної освіти військових педагогів. Відповідно до виявлених освітніх тенденцій, пов'язаних із підвищенням якості технологічного забезпечення навчання у вищій військовій школі, зростанням професійних вимог до фахівців педагогічних спеціальностей, довели необхідність розвитку культуротворчої компетентності як інтегрального показника професійної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ.

2. Культуротворча компетентність викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ виявляється в їхній готовності до продуктивної педагогічної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії із вихованцями на основі набутої сукупності культурологічних знань, умінь, естетичного досвіду, гуманістичних ідеалів і цінностей, творчих здібностей і здатності до співтворчої діяльності, що відзначаються динамічним характером і потребують постійного поглиблення, розширення, оновлення, практичного відпрацювання. У процесі розвитку культурологічної компетентності актуалізується цілий комплекс особистісних якостей викладача ВВНЗ, що охоплює цінності, емоції і почуття, вольові якості, креативність, ініціативність, комунікабельність, прагнення до активної перетворювальної діяльності тощо.

3. Ефективність розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ залежить від дотримання андрогонічних принципів та підходів до організації неперервної педагогічної

освіти, вибору актуального і проблемного змісту, застосування сучасних технологій навчання, серед яких особливо важливого значення набуває кейс-технологія.

4. Кейс-технологію у контексті цього дослідження витлумачили як системний метод вивчення проблемних педагогічних ситуацій з метою розв'язання освітньо-виховних проблем та набуття на їх основі культуротворчої компетентності у процесі активної педагогічної взаємодії.

5. Для досягнення сформульованої мети цього дисертаційного дослідження обґрунтували й розробили модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології, що складається з концептуального (провідні ідеї, принципи, підходи, мета), змістового (психолого-педагогічні, культурологічні, фахові знання та вміння, педагогічний, естетичний досвід, морально-етичні погляди й переконання, естетичні критерії) і технологічного компонентів (методи, прийоми, види і форми розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ).

6. У процесі теоретичного дослідження встановили, що ефективність розвитку культуротворчої компетентності на технологічній основі має забезпечуватись системним застосуванням відповідних методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання. Найбільш продуктивною з позицій інтерактивного, розвивального, компетентнісного підходів є кейс-технологія, яка дозволяє інтегрувати такі методи і прийоми навчання, як бесіда (евристична, проблемна), аналіз (ситуаційний, проблемний, системний, казуальний, праксеологічний, прогностичний тощо), моделювання, проектування, порівняння, узагальнення, дискусія, мисленнєвий експеримент, гра (інсценування, драматизація, рольова гра, ділова гра) та ін.

7. Продуктивність розвитку культуротворчої компетентності забезпечується шляхом інтеграції аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвітньої і керованої навчально-пізнавальної діяльності, форм і видів

освітньо-професійної підготовки викладачів у системі неперервної професійної освіти.

8. Завдяки застосуванню сучасних технологій навчання підвищили рівень інтерактивності викладачів під час самоосвітньої підготовки, активізували кооперацію та міжособистісну взаємодію у процесі виконання ними творчих завдань, забезпечили раціональну організацію їхньої самоосвіти, створили оптимальні умови для розвитку культуротворчої компетентності.

9. З метою практичної реалізації спроектованої моделі, вимірювання й оцінювання результатів індивідуальної професійної підготовки визначили психолого-педагогічні умови, критерії та рівні розвиненості культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін військових вишів.

10. Для цілісної реалізації сформульованої у дисертаційному дослідженні мети та визначених завдань потребує експериментальної перевірки спроектована модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології, чому присвячується наступний розділ дисертації.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації за розділом 2

Навчальні посібники

1. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Замотаєва Н. В. Активізація самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ : НУОУ. – 2017. – № 1. – С. 53–61.

2. Замотаєва Н. В. Місце і роль викладача в організації самостійної роботи з використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 33. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ, 2017. – С. 136–145.

3. Замотаєва Н. В. Особливості використання кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного авіаційного університету. – Вип. 1(8). – Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ : НАУ, 2016. – С. 36–42.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
за розділом 2

1. Замотаєва Н. В. Практика використання технології ситуативного аналізу у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : матеріали міжвід. наук.-практ. конф., 16 грудня 2015 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2015. – С. 197–199.

2. Замотаєва Н. В. Практичне використання технології ситуативного аналізу на заняттях різних видів / Н. В. Замотаєва // Використання методів активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу : матеріали наук.-практ. семінару 28 жовтня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2014. – С. 13–16.

3. Замотаєва Н. В. Розвиток професійної компетентності військових педагогів в умовах інтерактивного навчання / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2016 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2016. – С. 65–67.

Перелік посилань за розділом 2

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підручник [для студ. аспірантів та молодих викладачів вузів] / А. М. Алексюк – Київ : Либідь, 1998. – 558 с.

2. Баєв П. А. Практикум по методике Case-study : учеб. пособ. / П. А. Баєв. – Иркутск: РИО НЦ РВХ ВСНЦ СО РАМН, 2008. – 160 с.

3. Барнс Л. Б. Преподавание и метод конкретных ситуаций (конкретные случаи и дополнительная литература) : метод. материал / Л. Б. Барнс, К. Р. Кристенсен Э. Дж Хансен ; пер. с англ. И. А. Петровская, С. В. Костюк. – М. : [б. в.], 2000. – 501 с.
4. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. – М. : Педагогический поиск, 2003. – 256 с.
5. Ваганова О. И. Метод кейсов в профессиональном обучении : учеб.-метод. пособие / О. И. Ваганова. – Н. Новгород : ВГПУ, 2011 – 57 с.
6. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / Н. Г. Баліцька, О. А. Біда, Г. П. Волошина [та ін] ; за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Київ : Наук. світ, 2003. – 138 с.
7. Використання кейс-методів у навчальному процесі / С. В. Іванов, Т. Л. Мостенська, І. В. Федулова, Т. В. Рибачук-Ярова // Наукові праці НУХТ. – 2012. – № 43. – С. 107–112.
8. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання / С. С. Вітвицька. – 2-е вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
9. Вітченко А. О. Розвиток професійної компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу / А. О. Вітченко // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 1 (38). – С. 20–26.
10. Вітченко А. О. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло, С. М. Салкуцан ; [за заг. ред. проф. В.М. Телелима]. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. – 250 с.
11. Вітченко А. О. Сучасні підходи до технологізації вищої освіти А. О. Вітченко // Військова освіта : зб. наук. праць Національного

університету оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ : НУОУ. – 2013. – № 1 (27). – С. 48–55.

12. Голубчикова М. Г., Харченко С. А. Кейс-технологии в профессиональной подготовке педагога: учебное пособие. Иркутск : ФГБОУ ВПО «ВСГАО», 2012. 116 с.

13. Гончаренко С. Український педагогічний словник] / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.

14. Горбунова Л. С. Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики : монографія / Л. С. Горбунова. – уми: Університетська книга, 2015. – 709 с.

15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-е вид. – Київ : Академвидав, 2012. – 352 с.

16. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600

17. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [головний ред. В. Кремень]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

18. Желанова В. В. Використання задачного підходу в технології контекстного навчання майбутнього педагога / В. В. Желанова // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 6 (43). – С. 51–57.

19. Желанова В. В. Сутність кейс-технології у площині компетентнісно зорієнтованої освіти майбутнього педагога у ВНЗ / В. В. Желанова // Гуманізація навчально-виховного процесу ; [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Харків : ТОВ «Видавництво НТМТ». – 2017. – № 2 (82). – С. 20–27.

20. Замотаєва Н. В. Активізація самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Військова освіта : зб. наук. праць Національного

університету оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ : НУОУ. – 2017. – № 1. – С. 53–61.

21. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.

22. Замотаєва Н. В. Місце і роль викладача в організації самостійної роботи з використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 33. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ, 2017. – С. 136–145.

23. Замотаєва Н. В. Особливості використання кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного авіаційного університету. – Вип. 1(8). – Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ : НАУ, 2016. – С. 36–42.

24. Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / Л. О. Савенкова, В. М. Приходько, Л. А. Медвідь [та ін] ; [за заг. ред. Л. О. Савенкової, В. М. Приходько]. – Київ : КНЕУ, 2009. – 343 с.

25. Змеєв С. И. Андрогогика: основы теории и технологии обучения взрослых : монография / С. И. Змеєв. – М. : ПЕРСЭ, 2003. – 207 с.

26. Інноваційні технології у підготовці вчителя сучасної школи : посіб. / [за заг. ред. Н. С. Побірченко]. – Черкаси : ДП «Черкаський ЦНП», 2012. – 448 с.

27. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник [та ін]. – Київ : Наук. світ, 2004. – 85 с.

28. Ковальова С. М. Застосування методики кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів у Великій Британії : монографія / С. М. Ковальова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 260 с.

29. Кривильова О. А. Підготовка майбутніх учителів до творчої діяльності : монографія / О. А. Кривильова. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 200 с.

30. Кучерявий А. О. Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів : монографія / А. О. Кучерявий. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 344 с.
31. Макаренко А. С. Собр. соч. : в 4 т. / А. С. Макаренко. Т. 1 : Марш тридцатого года. Педагогическая поэма. – М. : Правда, 1987. – 576 с.
32. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія / Н. І. Мачинська ; [за ред. докт. пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С. О. Сисоєвої]. – Львів : ЛьвДУВС, – 2013. – 416 с.
33. Морзе Н. В. Вебінари як засіб підвищення кваліфікації викладачів / Н. В. Морзе, А. Б. Кочарян // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014, –, Том 42, – №2. – С. 118–130.
34. Морзе Н. В. Е-портфоліо як інструмент відкритості та прозорості освітньої діяльності сучасного університету / Н. В. Морзе, Л. О. Варченко-Троценко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2016, –, Том 52, – №2. – С. 62–80.
35. Морзе Н. В. Формування навичок ефективної співпраці студентів під час використання вікі-порталу / Н. В. Морзе, Л. О. Варченко-Троценко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014, –, Том 40, – №2. – С. 92–106.
36. Основы андрогоники : учеб. пособ. / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая [и др] ; [под ред. И.А. Колесниковой]. – М. : «Академия», 2003. – 240 с.
37. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія / В. І. Осьодло. – Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. – 463 с.
38. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
39. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. / Е. С. Полат,

М. Ю. Бухаркина. – 3-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 368 с.

40. Практическая педагогика: учебно-методическое пособие на основе метода case-study / [М. Р. Варданян, Н. А. Палихова, И. И. Черкасова, Т. А. Яркова]. – Тобольск : ТГСПА им. Д. И. Менделеева, 2009. – 188 с.

41. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25. 06. 2013 р. № 344/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

42. Романюк І. М. Використання елементів технології дистанційного навчання для формування професійної компетенції / І. М. Романюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип .5 (36). – С. 102–107.

43. Руденко Ю. Чи був Антон Макаренко педагогом-гуманістом? / Ю. Руденко // Українське слово. – 2013. – № 36. – 4–10 верес.– С. 12–13.

44. Савельева М. Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов : учебно-метод. пособ. / М. Г. Савельева. – Ижевск : УдГУ, 2013. – 94 с.

45. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч. метод. посіб. / С. О. Сисоєва. – Київ : ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.

46. Ситуационная методика обучения: Теория и практика / [сост. А. И. Сидоренко, В. И. Чуба]. – Киев : Центр инноваций и развития, 2001. – 256 с.

47. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / [под ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурмина]. – Киев : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.

48. Сметанський М. І. Порівняльний аналіз педагогічних ідей А. Макаренка і В. Сухомлинського / М. І. Сметанський // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Серія : Педагогічні науки. – Полтава : Вид-во ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2008. – Вип. 4. – С. 55–64.

49. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. / В. Ю. Биков, В. М. Кухаренко, Н. Г. Сиротинко [та ін.]. – Київ : Міленіум, 2008. – 324 с.
50. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с. – (Серія «Альма-матер»).
51. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ / М. А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.
52. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2000. – 400 с.
53. Herreid F. The Future of Case Study Teaching in Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ccce.divched.org/sites/www.ccce.divched.org/files/p1_herreid.pdf
54. Parkinson J. Case Studies And How They Are Used / J. Parkinson *Journal of Business Case Studies*. – York University, Canada, –December 2008. – Volume 4, Number 12. – С. 1–6.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ KEY- ТЕХНОЛОГІЙ

3.1 Програма експериментально-дослідного навчання та проведення констатувального експерименту

Для перевірки ефективності спроектованої у другому розділі моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ протягом 2012-2016 рр. провели експериментально-дослідне навчання, що складалося із констатувального, формувального та контрольного видів педагогічного експерименту. Оскільки у системі післядипломної освіти неможливо забезпечити паралельне дослідження із визначенням контрольних та експериментальних груп, звернулися до послідовного експерименту.

Генеральна сукупність проведеного педагогічного експерименту складала 207 осіб, до неї увійшли викладачі, науковці, керівники структурних підрозділів ВВНЗ (кафедр, інститутів, центрів), який проводився на основі таких навчальних дисциплін: «Педагогіка вищої військової школи», «Професійна педагогіка», «Психологія вищої військової школи», «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника», «Філософські проблеми військово-соціального управління», «Міжнародне гуманітарне право».

Вибіркова сукупність експериментально-дослідного навчання становила 164 викладача, які працювали за фахом і мали педагогічний стаж до 10 років. Розподіл учасників експерименту проводився за формою участі: самоосвітня підготовка – 58 осіб (35,37 % від загальної чисельності), курси підвищення кваліфікації – 88 осіб (53,66 % від загальної чисельності),

педагогічне стажування – 18 осіб (10,97 % відповідно). Кількісна характеристика учасників експериментально-дослідного навчання відображена у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1

Генеральна сукупність експериментальної вибірки та її розподіл

Форма участі в експерименті	Розподіл учасників експерименту за стажом роботи		
	До 3 років	Від 3 до 5 років	Від 5 до 10 років
Самоосвіта	4	18	36
Курси підвищення кваліфікації	6	12	70
Педагогічне стажування	-	6	12

Цілеспрямованість, наступність, послідовність організації експериментально-дослідного навчання забезпечили шляхом формулювання мети і завдань, розроблення програми педагогічного експерименту на управлінський цикл для післядипломної педагогічної освіти (5 років), прогностичного проектування очікуваних результатів. З урахуванням специфіки неперервної професійної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, чий педагогічний стаж складав до 10 років, включили до програми педагогічного експерименту такі основні форми професійної освіти:

1. *Формальна освіта* (офіційно визнана, обов'язкова, регламентована, сертифікована), що реалізується у системі курсової підготовки (перепідготовки), підвищення кваліфікації, педагогічного стажування викладачів.
2. *Неформальна освіта* (добровільна, нерегламентована, не має офіційного статусу і не передбачає отримання документу про освіту)

охоплює самоосвітню підготовку викладачів вищої військової школи відповідно до їх освітньо-професійних та наукових інтересів, пріоритетів, прагнень.

Мета експериментально-дослідного навчання полягала у тому, щоб впровадити у систему післядипломної педагогічної освіти модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології, перевірити її ефективність у порівнянні з традиційною методикою. Для досягнення поставленої мети вирішували такі завдання:

- організувати та практично реалізувати систему навчально-методичних заходів, пов'язаних з оптимізацією післядипломної підготовки (перепідготовки), підвищення кваліфікації викладачів вищої військової школи на інтерактивній основі, використанням кейс-технології у процесі поглиблення ними професійно-педагогічних знань і вмінь, осмислення набутого досвіду викладання, розвитку культуротворчої компетентності;
- перевірити та проаналізувати результати експериментально-дослідного навчання, встановити рівень ефективності вирішення порушеного наукового питання за авторською моделлю та традиційною методикою.

Програма педагогічного експерименту (див. табл. 3.1.2) складалася із *трьох етапів* (підготовчого, основного, заключного) та передбачала проведення запланованих заходів відповідно до вищевизначених завдань.

На *підготовчому етапі* педагогічного експерименту дисертанткою було відпрацьовано необхідні навчально-методичні та інструктивні матеріали, дібрано відповідні матеріально-технічні засоби, проведено комплекс організаційних заходів, пов'язаних із вибором експериментальної бази, консультуванням викладачів, проведенням інструкторсько-методичних занять за власною методикою.

Таблиця 3.1.2

Програма педагогічного експерименту з упровадження авторської моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології

Етапи	Завдання	Експериментальні методи
Підготовчий	<p>Відпрацювати необхідні навчально-методичні та інструктивні матеріали (кейси, розробки занять різних видів, анкети, опитувальники, тестові завдання тощо).</p> <p>Дібрати матеріально-технічне забезпечення для організації інтерактивної післядипломної освіти викладачів з використанням кейс-технології.</p> <p>Здійснити комплекс заходів, пов'язаних із вибором експериментальної бази, консультуванням викладачів, проведенням інструкторсько-методичних занять за авторською методикою</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Бесіди зі слухачами курсів підвищення кваліфікації. – Опитування (анкетування) експертів, викладачів, керівників ВВНЗ різних рівнів. – Вивчення навчальної документації. – Аналіз практики організації післядипломної освіти у вищій військовій школі. – Розроблення дидактичних матеріалів. – Проектування експериментальних навчальних занять. – Контрольні зрізи знань, аналіз отриманих показників. – Проведення інструкторсько-методичних занять
Основний	<p>Забезпечити цілеспрямований, поступальний, наближений до природніх умов хід експериментально-дослідного навчання.</p> <p>Створити умови для системного експериментального впровадження розробленої моделі.</p> <p>Відстежити вплив виокремлених психолого-педагогічних умов на розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Проведення (аналіз) експериментальних занять, консультацій для слухачів курсів підвищення кваліфікації. – Вивчення характеру виконання практичних завдань за кейсами, обговорення експериментальних даних з експертами, викладачами, керівниками. – Доопрацювання експериментальних розробок. – Моніторинг навчальної успішності слухачів курсів підвищення кваліфікації, педагогічної діяльності викладачів
Заключний	<p>Перевірити стан підготовки слухачів курсів підвищення кваліфікації.</p> <p>Визначити рівень розвитку культуротворчої компетентності викладачів.</p> <p>З'ясувати ефективність авторської моделі у порівнянні з традиційною методикою</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Підсумкові контрольні зрізи. – Опитування (анкетування) учасників експерименту. – Аналіз та узагальнення експериментальних даних. – Підведення підсумків експериментально-дослідного навчання.

Основний етап було присвячено практичній реалізації моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін із використанням кейс-технології у системі післядипломної освіти. Відповідно до сформульованих мети і завдань експериментально-дослідного навчання проводилися експериментальні заняття, консультації для слухачів курсів підвищення кваліфікації, здійснювалося вивчення результатів виконання практичних завдань за кейсами, обговорювались показники дослідної роботи з експертами, викладачами, керівниками навчальних підрозділів ВВНЗ, доопрацьовувались експериментальні розробки.

На *заключному етапі* на підставі критичного аналізу експериментальних даних було доопрацьовано систему критеріїв, визначено рівні розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін. На основі вдосконаленої критеріальної бази проведено підсумкові контрольні зрізи; опрацьовано та узагальнено отримані кількісні та якісні показники, підбито підсумки експериментально-дослідного навчання.

Перед проведенням констатувального експерименту, використовуючи метод вирівнювання, здійснили розподіл учасників експериментально-дослідного навчання між експериментальною (ЕГ) та контрольною (КГ) групами. За кількісними/якісними показниками склад експериментальної (80 осіб) та контрольної (82 особи) груп було збалансовано, забезпечено однакові сприятливі умови для професійної підготовки викладачів за визначеними формами участі в педагогічному експерименті (табл. 3.1.3).

Констатувальний експеримент проводився на початку експериментально-дослідного навчання з метою визначення рівня сформованості культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ. Для реалізації сформульованих на цьому етапі завдань використали тести креативності Е. П. Торренса; інтелекту та креативності, соціального інтелекту, Дж. Гілфорда; «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича, діагностування соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд, «Q-сортування» В. Стефансона, діагностики рівня емпативних

здібностей В. Бойка, діагностування спрямованості особистості Б. Басса, а також власно розроблену анкету, оціночні шкали.

Таблиця 3.1.3

Характеристика ЕГ і КГ за стажем роботи у ВВНЗ та формами участі в експериментально-дослідному навчанні

Форма участі в експерименті	Кількісний склад учасників педагогічного експерименту, розподілених до ЕГ та КГ					
	До 3 років		Від 3 до 5 років		Від 5 до 10 років	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Самоосвіта	2	2	9	9	18	18
Курси підвищення кваліфікації	3	3	6	6	35	35
Педагогічне стажування	-	-	3	3	6	6

За допомогою методики «Ціннісних орієнтацій» Мілтона Рокича (додаток А) вивчали змістову сторону спрямованості викладачів гуманітарних дисциплін: світоглядну позицію, ядро мотивації до педагогічної діяльності, ставлення до себе, власних професійних здобутків і перспектив подальшого розвитку, до колег і вихованців. Таким чином з'ясували, що серед найбільш вагомих самоцінностей (термінальних цінностей) на початку експериментально-дослідного навчання викладачі гуманітарних дисциплін військових вишів відносили здоров'я (78 % респондентів), любов та щасливе родинне життя (74,7 % і 71,3 % відповідно), цікаву роботу (68,3 %), власний розвиток (68 % опитаних). При цьому було виявлено певну закономірну залежність самоціннісних орієнтацій викладачів

ВВНЗ від терміну їх перебування на посадах науково-педагогічних працівників (див. табл.3.1.4).

Таблиця 3.1.4

Ранжування самоціннісних переваг учасників експериментально-дослідного навчання, розподілених до ЕГ і КГ

Цінності	Показники за стажом роботи у ВВНЗ (у %)					
	До 3 років		Від 3 до 5 років		Від 5 до 10 років	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1. Здоров'я	70	72,5	75	75	77,5	80
2. Любов	82,5	80	75	77,5	65	65
3. Щасливе родинне життя	65	67,5	70	72,5	75	75
4. Цікава робота	60	62,5	65	65	72,5	75
5. Розвиток	65	65	70	72,5	75	75
6. Творчість	60	65	67,5	70	70	72,5
7. Продуктивне життя	62,5	65	65	67,5	72,5	75
8. Пізнання	50	52,5	55	57,5	57,5	60
9. Свобода	47,5	50	50	55	55	57,5
10. Наявність хороших та вірних друзів	52,5	55	55	57,5	55	55

На підставі аналізу експериментальних даних за методикою М. Рокича виявили стійку тенденцію щодо збільшення вагомості таких ціннісних орієнтацій викладачів, як цікава робота (+12,5 %), розвиток (+10 %), творчість (+10 %), продуктивне життя (+10 %). Останнє засвідчує посилену

увагу військових педагогів до проблем самовдосконалення, пошуку шляхів і способів підвищення власного професіоналізму.

За переліком «Інструментальні цінності» найвищі позиції в рейтингу аксіологічних переваг посіли такі традиційні для військових педагогів цінності, як старанність, дисциплінованість (92,5 %), відповідальність (87,5 %), тверда воля (85 %), освіченість (85 %), широта поглядів (85 %), вихованість (80 %), успішність у справах, працелюбність (77,5 %), акуратність (75 %), чесність, правдивість, відвертість (75 %), непримиренність до недоліків у собі та інших (65 %). Таким чином провідне значення у середовищі молодих викладачів-гуманітаріїв надається вольовим якостям, професіоналізму військового фахівця, його ставленню до виконання власних професійних обов'язків.

Проведене на основі методики Карла Роджерса та Розалінди Даймонд опитування дозволило встановити, що для викладачів ЕГ і КГ у цілому властивий достатній рівень адаптивності, який складає 75 і 77,5 %. За показниками «прийняття себе» і «прийняття інших» констатували певне розходження: якщо в першій і другій групах (стаж роботи до 3-х років і від 3-х до 5-ти років відповідно) виявили більшу зосередженість військових педагогів на власному Я («прийняття себе» – 85 % і 82,5 %; «прийняття інших» – 57,5 % і 65 %), то їхні більш досвідчені колеги (стаж роботи від 5-ти до 10 років) продемонстрували схильність до екстеріоризації власних професійних інтересів, продемонстрували прагнення досягти успіху у зовнішній діяльності, побудованій на прийнятті інших як партнерів («прийняття себе» – 75 %; «прийняття інших» – 87,5 %). Водночас простежили тенденцію, пов'язану із зниженням потягу до домінування: на початку педагогічної кар'єри (перша група) цей показник досяг 92,5 % у ЕГ і 90 % у КГ, тоді як у другій і третій групах він коливався у проміжку від 85 % і 82,5 % до 72,5 % і 70 % відповідно. Таку ж саме динаміку визначили під час аналізу емпіричних даних за показником «втеча від проблем»: у першій групі він склав 65 % у ЕГ і 65 % у КГ, у другій – 57,5 % і 55 %, у третій – 52,5 % і

50 % відповідно. Завдяки отриманим даним з'ясували, що більшість викладачів гуманітарних дисциплін як ЕГ, так і КГ відчують емоційний дискомфорт у конфліктних ситуаціях, а тому всіляко уникають їх, пасують перед проблемами, виявляють доволі високий рівень ескапізму – 52,5 % у ЕГ і 50 % у КГ (додаток Б).

Використовуючи методику Бернарда Басса, провели діагностику спрямованості особистості військових викладачів. Завдяки аналізу отриманих результатів з'ясували, що переважна більшість опитаних віддають перевагу педагогічній діяльності, залишаються прихильниками гуманістичних ідеалів і цінностей, орієнтуються у своїй роботі на цілі особистісно орієнтованого, розвивального, компетентнісного навчання і виховання військовослужбовців. Так, наприклад, 85 % респондентів визнали, що найбільше задоволення вони отримують від усвідомлення, що роботу виконано добре, тоді як тільки 12,5 % задовольняються схваленням власної роботи. У відповіді на друге оціночне судження 82,5 % віддали перевагу тренерській діяльності. Кращим педагогом 67,5 % викладачів ВВНЗ назвали того, хто виявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід, 25 % – того, хто викликає інтерес до предмету; лише 7,5 % віддали свій голос за того, хто створює у колективі сприятливу атмосферу для висловлювання власної думки (додаток Д).

Серед негативних професійних якостей педагога (восьме оціночне судження) більшість військових викладачів (70 %) обрали варіант «не приховує, що деякі учні йому не симпатичні, сміється та жартує з них»; 27,5 % зупинились на недостатній фаховій компетентності, тоді як тільки 2,5 % віддали перевагу варіанту «викликає дух суперництва у колективі».

В оцінюванні пріоритетних завдань вищої школи (одинадцяте питання опитувальника) респонденти розділились: 42,5 % обрали варіант відповіді «навчити розв'язувати задачі, котрі ставить життя», тоді як 32,5 % висловились за розвиток індивідуальних здібностей учнів, 25 % віддали перевагу третьому варіантові – «виховувати якості, які допомагають

взаємодіяти з людьми». Таким чином 67,5 % викладачів схвально поставились до ідеї посилення практичної спрямованості, інтерактивності навчання у вищій військовій школі, що засвідчує актуальність порушеного наукового питання, нагальну потребу в його системному вирішенні.

Додатковим підтвердженням наведених вище висновків виявились відповіді на 16-те твердження за методикою Б. Басса. 75 % опитаних визнали, що результативність їхнього навчання залежить від здатності викладача влаштовувати колективне обговорення проблем, що вивчаються.

За допомогою тестів Джоя Гілфорда, Еліса Пола Торренса діагностували сформованість у викладачів таких особистісних якостей:

- швидкість думки (кількість ідей, що виникають за визначену одиницю часу);
- гнучкість думки (здатність переключатися з однієї ідеї на іншу);
- оригінальність (здатність виробляти ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих);
- допитливість (чутливість до проблем, до навколишніх ситуацій);
- здатність до розроблення гіпотези (сміливої ідеї, що потребує перевірки);
- здатність розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини на основі вербальних і невербальних проявів, прогнозувати найбільш вірогідні реакції за пропонованих обставин.

Досліджувані у цілому продемонстрували задовільний рівень сформованості вищеперелічених якостей, оцінювання яких здійснювалося за 100-бальною шкалою. При цьому отримали такі показники:

1. Індекс швидкості думки – 77,5 % в ЕГ і 80 % у КГ.
2. Індекс гнучкості думки – 57,5 % в ЕГ і 57,5 %.
3. Індекс оригінальності склав 60 % в ЕГ і 62,5 % у КГ.
4. Індекс допитливості – 75 % в ЕГ і 75% у КГ.
5. Індекс сформованості здатності до розроблення гіпотези становив 55 % в ЕГ і 57,5 % у КГ.

6. Індекс здатності розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини на основі вербальних і невербальних проявів, прогнозувати найбільш вірогідні реакції за пропонованих обставин – 62,5 % в ЕГ і 65 % у КГ.

До найскладніших діагностичних завдань, що викликали труднощі під час проведення констатувальних зрізів, належали графічні тести Дж. Гілфорда (субтести «Історія з доповненням», «Історія із завершенням») на інтерпретацію уявних подій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування розвитку проблемної ситуації. Лише 45 % опитаних виявили приховану в малюнках логіку зображених подій, дібрали пропущений малюнок і надали власне тлумачення зображуваному, тоді як 30 % виконали завдання частково, запропонували стереотипні пояснення та прогнози, а 25 % взагалі не змогли нічого пояснити. Одночасно встановили стійку тенденцію щодо зростання стереотипного (конвергентного) мислення у викладачів, чий педагогічний стаж складав понад 5 років (див. табл. 3.1.5).

Таблиця 3.1.5

Підсумки виконання графічних тестів (субтести «Історія з доповненням», «Історія із завершенням») під час констатувальних зрізів

Діагностичні завдання	Результати діагностування за стажем роботи викладачів (у %)					
	До 3 років		Від 3 до 5		Від 5 до 10	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Власна інтерпретація подій, відображених на малюнках	35	37,5	45	45	52,5	55
Вибір малюнка із найбільш правдоподібним зображенням продовження (завершення) ситуації	40	42,5	42,5	45	42,5	45
Оригінальність і множинність запропонованих варіантів розвитку (завершення) ситуації	45	45	40	42,5	35	37,5

Під час констатувального експерименту провели зрізи за основними критеріями визначення культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ. Узагальнені результати свідчать про те, що в цілому рівень культуротворчої підготовки учасників експериментальної та контрольної груп є однаковим, що свідчить про чистоту експерименту (див. табл. 3.1.6).

Таблиця 3.1.6

Результати порівняльного аналізу констатувальних зрізів у ЕГ і КГ(у %)

№ з/п	Параметри	Показники успішності в ЕГ і КГ							
		ЕГ				КГ			
		Рівні							
		¹ В	² Д	³ С	⁴ Н	¹ В	² Д	³ С	⁴ Н
1	Культурологічні знання і вміння	7,5	42,5	37,5	12,5	10	37,5	37,5	15
2	Рефлексивність	25	35	30	10	22,5	37,5	27,5	12,5
3	Інноваційність, креативність	7,5	27,5	50	15	7,5	30	50	12,5
4	Імпровізаційність	12,5	25	47,5	15	10	27,5	45	17,5
5	Інтерактивність	7,5	30	47,5	15	7,5	32,5	47,5	12,5
6	Діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії	10	25	40	25	10	27,5	40	22,5

¹В – високий рівень

²Д – достатній рівень

³С – середній рівень

⁴Н – низький рівень

Зі слухачами курсів підвищення кваліфікації провели анкетування з метою отримання емпіричних даних про ставлення до технологізації освітнього процесу, обізнаність із сучасними технологіями навчання у вищій школі, готовність до підвищення власного професійного рівня (додаток Ж). Для цього запропонували відповісти на запитання, відповіді на які узагальнили і відобразили в таблиці 3.1.7.

Таблиця 3.1.7

Кількісні результати анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації

Номери запитань	Результати за варіантами відповіді (у %)					
	А	Б	В	Г	Д	Е
1.	85	12,5	2,5	-	-	-
2.	67,5	15	17,5	-	-	-
3.	7,5	12,5	65	5	10	-
4.	37,5	37,5	25	-	-	-
5.	20	7,5	35	2,5	35	-
6.	52,5	17,5	15	5	10	-
7.	35	12,5	35	7,5	10	-
8.	12,5	42,5	20	17,5	5	2,5
9.	20	75	5	-	-	-
10.	52,5	25	10	12,5	-	-
11.	10	15	70	5	-	-

Аналіз результатів проведеного анкетування засвідчив, що переважна більшість викладачів позитивно ставиться до технологізації освітнього процесу (85 %), повною мірою або частково відчуває потребу в поглибленні власної технологічної компетентності, в опануванні сучасних технологій

навчання (85 %). Відповіді на третє запитання анкети дозволили виявити певний дисбаланс у використанні інтерактивних технологій: 7,5 % звертаються до технологій кооперованого навчання, 12,5 % надають перевагу технологіям колективно-групового навчання, лише 5 % застосовують комунікативно-діалогові технології навчання, тоді як 65 % виступають прибічниками ігрових технологій, розглядають їх як дієвий інструментарій підвищення ефективності викладання гуманітарних дисциплін. Достовірність здобутих показників підтверджують відповіді на одинадцяте запитання: 70 % респондентів вважають ігрові технології (рольова, ділова гра) такими, що дозволяють ефективно поєднати теоретичне навчання і практичну підготовку, аудиторні заняття і самостійну роботу, проблемність із пошуковою діяльністю курсантів (слухачів), 15 % віддали перевагу колективно-груповим технологіям, 10 % – технологіям кооперованого навчання, а 5 % – комунікативно-діалоговим технологіям навчання.

У відповідях на наступні запитання анкети отримали підтвердження актуальності проведення експериментально-дослідного навчання за порушеним науковим питанням. Завдяки узагальненню отриманих даних з'ясували, що 75 % опитаних звертаються у процесі викладання гуманітарних дисциплін до культурологічного контексту, з них третина надає перевагу кіномистецтву (35 %), третина – літературі (35 %), п'ята частина – музиці (20 %). Проте трохи більше половини викладачів (52,5 %) з позицій винятково репродуктивного підходу ставиться до використання культурологічного контексту у вузівській практиці викладання; лише 10 % респондентів визнали за необхідне звернення до творів різних видів мистецтва у процесі розв'язання проблемних ситуацій. Досить показовим у відповідях на сьоме запитання виявилось те, на реалізацію яких цільових настанов орієнтуються викладачі при застосуванні культурологічного контексту: навчальні цілі обрали 35 %, розвивальні – 12,5 %, виховні – 35 %, розважальні – 7,5 %, тільки 10 % є прихильниками системного підходу.

Аналіз відповідей на восьме запитання засвідчив достатній рівень сформованості професійної компетентності викладачів, більшість з яких мають чітке уявлення про логіку організації освітнього процесу у вищій школі, адекватне розуміння призначення і специфіки застосування інтерактивних технологій навчання у вузівській практиці. Не випадково 42,5 % респондентів висловилися за доцільність звернення до інтерактивних технологій навчання і творів різних видів мистецтва на практичних і семінарських заняттях у процесі відпрацювання умінь; 20 % віддали перевагу етапу узагальнення та систематизації викладеного навчального матеріалу. Лише 12,5 % висловили думку про раціональність використання інтерактивних технологій, мистецьких творів на лекціях і групових заняттях під час викладення нового матеріалу.

Доволі симптоматичними виявились результати опитування за дев'ятим запитанням. Лише 20 % викладачів мають змогу обмінюватися досвідом використання сучасних технологій навчання і культурологічних матеріалів з колегами; 75 % дали негативні відповіді на це запитання. Отже існують серйозні недоліки у сучасній системі післядипломної педагогічної освіти, яка належним чином не забезпечує умови для поширення серед молодих викладачів передового досвіду інтерактивного навчання, недостатньо сприяє налагодженню дієвих форм міжособистісної взаємодії педагогів у процесі неперервної професійної підготовки.

Відповіді на десяте запитання анкети у цілому корелюють з аналогічними показниками за сьомим запитанням: трохи більше половини опитаних (52,5 %) вбачають основним результатом використання на заняттях інтерактивних технологій навчання і творів різних видів мистецтва забезпечення високого рівня засвоєння освітнього змісту; водночас чверть опитаних (25 %) виступають прихильниками активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), тоді як тільки 22,5 % вважають за доцільне звертатися до інтерактивних технологій навчання і творів різних

видів мистецтва з метою розвитку комунікативних умінь, актуалізації естетичного досвіду, підвищення інтересу до навчання.

Вжиті на етапі констатувального експерименту організаційні заходи спрямували на створення природного освітньо-професійного середовища, забезпечення реальних можливостей для міжособистого спілкування, взаємодії, обміну інформацією, доступу до відповідного ресурсного забезпечення, отримання кваліфікованої методичної допомоги та підтримки всіма учасниками педагогічного експерименту безвідносно їхньої приналежності до ЕГ або КГ, що, у свою чергу, розглядалося як передумова достовірності, об'єктивності, цілісності, валідності проведеного експериментально-дослідного навчання і здобутих при цьому даних.

3.2 Хід формувального експерименту

Формувальний експеримент передбачав перевірку ефективності спроектованої моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології в умовах післядипломної освіти. Реалізація формувального експерименту здійснювалася за окремими методиками: в ЕГ навчання проводилося на основі спроектованої моделі, спеціально розроблених для цього кейсів, тоді як у КГ застосовувалася традиційна методика, що передбачала звернення до технологій проблемного, проектного, лекційно-семінарського навчання.

На початку формувального експерименту провели консультації для керівників курсів підвищення кваліфікації, науково-педагогічних працівників, залучених до експериментально-дослідного навчання. Організували постійно діючий вебінар за авторською технологією, під час якого розкривали особливості застосування кейсів у процесі аудиторної та самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації, ознайомлювали з власним досвідом кейс-навчання шляхом тиражування методичних

розробок та рекомендацій, проведення майстер-класів, відеоконференцій, чатів.

Згідно визначеного у другому розділі дисертації алгоритму практичного застосування кейс-технології розпочали навчання в ЕГ на основі «мертвих» кейсів. Системний підхід до організації експериментально-дослідного навчання забезпечили шляхом добору видів освітньо-професійної діяльності викладачів гуманітарних дисциплін з урахуванням обраних форм участі в експерименті. Самоосвітня підготовка здійснювалася на основі розробленого дистанційного спецкурсу «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу» [додаток Л]. Для слухачів курсів підвищення кваліфікації проводилися навчальні заняття, тренінги, майстер-класи, пропонувались окремі матеріали дистанційного спецкурсу. До програм педагогічного стажування було включено окремий модуль практичної підготовки, який передбачав виконання стажистами таких завдань:

1. Узагальнення передового педагогічного досвіду використання технології ситуативного аналізу у вузівській практиці викладання.
2. Розроблення кейсів за програмними темами гуманітарних дисциплін.
3. Проведення відкритих практичних занять на основі кейс-технології.

Для слухачів курсів підвищення кваліфікації згідно програми педагогічного експерименту проводилися експериментальні заняття, мета яких полягала у наданні методичної допомоги викладачам у процесі опанування ними кейс-технології, розвитку у них культуротворчої компетентності.

При розгляді навчальної теми «Форми організації освітньо-професійної підготовки фахівців у ВВНЗ» запропонували слухачам курсів для попереднього вивчення кейс «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ:

поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?».

У процесі самостійної роботи над кейсом слухачі ЕГ проаналізували проблемну ситуацію, ознайомились із контекстом, авторським коментарем до викладеної проблемної ситуації, опрацювали пропоновану літературу, підготували відповіді на запитання, виконали завдання, спеціально розроблені для поглибленого вивчення кейсу.

На наступному етапі провели фронтальне обговорення попередньо опрацьованої проблемної ситуації на занятті, організували звітування за підсумками виконання завдань за кейсом, навчальну дискусію. З метою відновлення читацьких вражень, актуалізації самостійно набутих знань слухачі на початку основної частини заняття перечитали кейс (окремі уривки), переказували прочитане від власної особи, від першої особи (основних учасників історії), від третьої особи, набуваючи таким чином навичок рольової вербальної та невербальної (просодичної) інтерпретації зображуваних у «тілі» кейсу подій. Поступово методичні підходи до читання й обговорення проблемної ситуації ускладнювали, збільшували вагу творчих завдань, спрямованих на розвиток у слухачів курсів підвищення кваліфікації аналітичних умінь, критичного мислення, ініціативності, креативності. Зокрема, під час опрацювання кейсу «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ: поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?» використали прийом коментованого читання ситуації, який передбачав виокремлення слухачами ключових понять та їх наступне коментування.

Ситуація

На одному із засідань кафедри педагогіки відбулося обговорення результатів проведеної асистентської педагогічної практики для слухачів випускного курсу. Як доповів керівник практики полковник Р., усі слухачі-практиканти успішно виконали поставлені завдання. Відгуки, що надійшли з місць проходження практики, засвідчили достатній рівень теоретичної

підготовки майбутніх військових педагогів, сформованість умінь планувати й організовувати освітній процес, проводити заняття, аналізувати власну асистентську діяльність.

Завдяки спільному обговоренню результатів педагогічної практики було виявлено низку проблем, що викликали найбільші труднощі у слухачів-практикантів, а саме: налагодження інтерактивного спілкування та продуктивної взаємодії з курсантами на заняттях, налаштування на творчу співпрацю у процесі висвітлення навчальних тем. Так, наприклад, майор Р. зазначив, що до проведення практичного заняття за темою «Культурологічне виховання у ВВНЗ» він фактично не готувався, оскільки отримав наказ проводити його за планом-конспектом, який розробив для нього викладач і в якому переважали репродуктивні види організації навчально-пізнавальної діяльності. Спроба врізноманітними методичну палітру і використати творчі завдання не отримала підтримку з боку наставника.

Оприлюднені факти викликали неоднозначну реакцію з боку кафедри. Одні викладачі встали на захист свого колеги, пояснивши таку позицію тим, що під час педагогічної практики слухачі мають засвоїти накопичений досвід викладання, а не експериментувати і не шукати власні підходи до вирішення чужих проблем. Інша частина кафедралів висловила протилежну думку, сутність якої полягала в тому, що під час педагогічної практики слухачі повинні не сліпо копіювати чийсь напрацювання, а прагнути до набуття власного практичного досвіду викладання. Таким чином виникла дискусія, яка виявила наявність двох протилежних позицій щодо основного призначення та організації педагогічної практики на випусковій кафедрі.

Після читання кейсу та коментування виділених у тексті ключових словосполучень підвели слухачів до розуміння порушеної проблеми: «Розходження в поглядах на сутність педагогічної практики, шляхи і підходи до її організації у ВВНЗ».

Подальше обговорення контексту ситуації забезпечило поступовий перехід до поглибленого її розгляду, розроблення варіантів вирішення проблеми. Для практичної реалізації цього важливого завдання акцентували увагу слухачів на таких ключових аспектах:

1. Необхідно забезпечити цілісний характер освітнього процесу, органічне поєднання теоретичної і практичної підготовки, інтеграцію навчально-пізнавальної, науково-дослідницької та професійно-прикладної діяльності майбутніх фахівців.
2. Забезпечення якості вищої освіти у ВВНЗ вимагає налагодження дієвого зворотного зв'язку, періодичного перегляду освітніх програм з метою їх удосконалення, приведення у відповідність до сучасних професійних вимог, потреб і перспектив розвитку тих, хто навчається.

Завдяки опрацюванню авторського коментарю ситуації вдосконалювали аналітико-синтетичні вміння слухачів, розвивали їхню здатність давати цілісну характеристику викладених у кейсі подій на основі виділення концептуальних деталей, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Під час вивчення «мертвого» кейсу «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ: поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?» обговорили такий авторський коментар: «У системі вищої військової освіти переважає традиційна (знаннєцентрична) модель навчання, зорієнтована на використання переважно пояснювально-ілюстративного (репродуктивного) методу. За такого підходу майбутні військові фахівці виступають пасивними об'єктами освітнього процесу.

Сучасна компетентісна освітня парадигма зорієнтована на здобуття конкретних практичних результатів в освітньо-професійній підготовці майбутніх викладачів ВВНЗ, набуття ними таких особистісних і професійних якостей, що знадобляться у подальшій професійно-педагогічній діяльності (аналітизм, гнучкість мислення, здатність до діалогу та інтерактивної взаємодії тощо). Досягти цього можливо за умови продуманої, науково

обґрунтованої організації всіх компонентів військово-педагогічної освіти, одним із найважливіших з яких є педагогічна практика».

Основну частину заняття присвятили поглибленому фронтальному опрацюванню кейсу на основі системи запитань і завдань, що охоплювала різноманітні види навчально-пізнавальної діяльності: репродуктивні, евристичні, проблемні, творчі. Нижче подаємо перелік запитань і завдань, на основі яких організували аудиторне вивчення кейсу «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ: поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?»:

1. У чому полягає сутність вищевикладеної проблемної ситуації? Що її спричинило?
2. Проаналізуйте дії безпосередніх учасників конфліктної ситуації, дайте їм власну оцінку.
3. Опрацюйте пропоновану літературу за проблемою, визначте сучасні підходи до організації педагогічної (професійної) практики у вищій військовій школі.
4. Яке місце і роль належить педагогічній практиці у системі підготовки військового викладача? Напишіть есе за порушеною проблемою, використовуючи в якості епіграфа наступну цитату зі статті К.Д. Ушинського «Про користь педагогічної літератури» (1857): «Передається думка, виведена з досвіду, але не самий досвід...» [8, с. 19].
5. Розкрийте сутність ключових понять «теоретичне навчання», «практична підготовка», «асистентська практика».
6. Прокоментуйте наступне твердження Є. Ямбурга: «Щоб запалити інших, треба горіти самому...» [9, с. 106].
7. Перегляньте художній фільм режисера Пенні Маршалла «Людина доби Ренесансу» (Renaissance Man, 1994) та з'ясуйте, яким чином проявився педагогічний хист головного героя. Яким чином Біллу Регу, недосвідченому викладачу літератури у військовому

коледжі, вдалося зацікавити своїх вихованців творами світового красного мистецтва: за допомогою примусу, шляхом наслідування чиегось досвіду, завдяки власній креативності?

8. Підготуйтеся до навчального диспуту на тему: «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ: поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?».

Поступовий перехід слухачів з репродуктивного на творчий рівень опрацювання проблемних педагогічних ситуацій забезпечили за допомогою послідовного і дозованого ускладнення завдань за кейсом, застосування кейсів із скороченою структурою («живих» кейсів).

В якості варіативних завдань за кейсом «Сучасна педагогічна практика у ВВНЗ: поштовх для наслідування передового досвіду чи пошук власного стилю викладання?» запропонували такі:

- викласти проблемну ситуацію у вигляді стенограми засідання кафедри (сценарію інсценівки);
- переробити «тіло» кейсу таким чином, щоб проблемна ситуація уривалася на кульмінаційному епізоді.

Завдяки використанню вищевизначених завдань забезпечили розвивальний характер навчально-пізнавальної діяльності слухачів курсів підвищення кваліфікації, поглиблення попередньо сформованої культуротворчої компетентності.

Активному розвитку основних компонентів культуротворчої компетентності (культурологічних знань та вмінь, естетичного досвіду, гуманістичних ідеалів і цінностей, творчих здібностей, здатності до співтворчої діяльності) сприяло використання у системі післядипломної освіти викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ кейсів відкритої структури. Наприклад, при підготовці до заняття на тему «Педагогічна етика викладача вищої військової школи» запропонували слухачам «живий» кейс «Академічна доброчесність викладача ВВНЗ: бути чи вдавати?», який мав відкриту розв'язку і робота над яким передбачала розроблення вірогідних

шляхів вирішення проблемної ситуації, обґрунтований вибір оптимального варіанту, написання на його основі фінальної частини кейсу.

Дотримуючись розробленого алгоритму авторської технології, слухачі під час практичного заняття перечитали ситуацію, обмінялись між собою враженнями щодо викладеної в кейсі історії, обговорили ті обставини, які спричинили конфлікт.

Ситуація

З початку навчального року викладач С. І. Петренко був призначений куратором навчальної групи 2017. Крім того, йому було доручено викладати у цій групі навчальну дисципліну «Правові аспекти військово-педагогічної діяльності».

Під час проведення модульного контролю С. І. Петренко помітив, що окремі слухачі відкрито користуються конспектами та підручниками, займаються списуванням. За результатами взаємоперевірки всі без винятку контрольні модульні роботи отримали відмінні оцінки. Викладач не стримав власного обурення і зауважив, що цими оцінками слухачі порушили правила академічної доброчесності. Однак у відповідь він отримав заспокійливі репліки про те, що ніхто жодних правил не порушив і контрольний захід пройшов із дотриманням усіх вимог.

Прагнучи вплинути на сумління слухачів, Сергій Іванович вирішив ознайомити своїх вихованців з основними настановами щодо дотримання академічної доброчесності у провідних вишах країни та світу. З цією метою він запропонував провести виховний захід на тему: «На шляху до академічної доброчесності та якості вищої освіти».

Майбутні військові педагоги охоче відгукнулися на пропозицію викладача взяти участь у підготовці та проведенні виховного заходу. У своїх виступах вони висвітлили різноманітні аспекти порушеної проблеми. Особливо цікавою виявилася презентація, підготовлена слухачем Р. У ній доповідач проаналізував наукову літературу з порушеної проблеми, назвав труднощі, з якими стикаються викладачі під час організації навчального

процесу. Особливо вразила присутніх статистика щодо проявів академічної недоброчесності, представлена у науковій праці «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету». Так, згідно з результатами опитування 1928 студентів та 344 викладачів, проведеного у межах проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування і розвитку» Східноукраїнським фондом соціальних досліджень за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у 2014-2015 роках :

- 78 % студентів складають іспити несамотійно;
- 67 % тих, хто навчається у ВНЗ, вдаються до списування під час контрольних заходів;
- 23% студентів вказують на випадки отримання оцінок за послуги або гроші;
- 90 % вдаються до плагіату [1, с. 109].

Під час обговорення цих фактів, слухачі висловили досить слушні зауваження з приводу того, що подолати академічну недоброчесність у вітчизняних вишах можливо лише за умови підвищення етико-правової культури всіх суб'єктів освітнього процесу. За ініціативою слухачів було розроблено основні положення Кодексу прав та обов'язків викладачів і слухачів.

Впродовж декількох тижнів група активістів слідкувала за дотриманням основних положень ухваленого Кодексу. Це була спільна перемога, яка, на жаль, виявилася ситуативною і нетривалою.

Конфлікт виник несподівано. На одній із своїх лекцій С. І. Петренко, як завжди, натхненно пояснював нову тему. Усі слухачі із захопленням слухали свого наставника, конспектували, жваво обговорювали вміщені на слайдах ілюстративні матеріали. Раптом Сергій Іванович помітив, що один зі слухачів його не слухає, постійно відволікається, нічого не записує у конспект. Коли лектор вирішив з'ясувати причину такої поведінки, виявилось, що цей слухач поновився з академічної відпустки і вже прослухав цю дисципліну в іншого викладача. Для підтвердження своїх слів слухач надав конспект лекції, зміст

якої повністю співпав з тією, яку щойно читав С. І. Петренко. В аудиторії на декілька секунд встановилася мертва тиша, яку перервав голос...

Після ознайомлення з текстом вищевикладеного «живого» кейсу «Академічна доброчесність викладача ВВНЗ: бути чи вдавати?» провели його обговорення в ЕГ із використанням опрацьованих у процесі самопідготовки запитань і завдань, а саме:

1. У чому полягає сутність вищевикладеної проблемної ситуації? Що її спричинило?
2. Проаналізуйте етичні принципи, порушені спочатку слухачами, а згодом викладачем ВВНЗ. Як би ви вчинили у подібній ситуації?
3. Спроектуйте можливі варіанти подальшого розгортання подій у ситуації, викладеній у цьому кейсі, розкрийте їхню логіку.
4. Чи зустрічалися ви з проявами академічної нечесності у професійній діяльності? Опишіть конфліктні ситуації, які виникали внаслідок цього та назвіть шляхи їх вирішення.
5. Проаналізуйте правові аспекти академічної чесності та боротьби з плагіатом у нашій державі (ст. 54 і ст. 41 Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про авторське право та суміжні права», ст. 512 «Кодексу України про адміністративні правопорушення» та інші). Яке покарання передбачено законодавством України за порушення авторського права? Як ви вважаєте, чи можна лише цими механізмами врегулювати проблему дотримання академічної доброчесності у системі освіти?
6. Ознайомтеся з Проектом сприяння академічній доброчесності в Україні [6]. Назвіть основні положення даного проекту, які б ви впровадили у своєму ВВНЗ?
7. Розробіть Кодекс честі слухачів та науково-педагогічних працівників ВВНЗ.

8. Напишіть есе на одну з тем: «Чи може чесність вижити в атмосфері нечесності?», «Академічна доброчесність: чергове модне гасло чи гостра освітньо-професійна потреба?»

Найвищий рівень складості становили завдання розробити кейс на основі пропонованих вихідних положень і настанов. Так, наприклад, під час вивчення теми «Теорія і практика організації самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) ВВНЗ» запропонували в якості альтернативного завдання написати власний кейс, спираючись на сформульовані нижче навчальні питання:

Заслуховування питань організації самостійної роботи з дисциплін на засіданнях кафедр ВВНЗ.

Співвідношення навчального часу на аудиторну і самостійну роботу у вищій військовій школі.

Роль і місце викладача в організації самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів).

Підготовлені під час самопідготовки кейси обговорили в міні-групах, провели рейтингування розроблених варіантів, з яких на заключному етапі обрали кращий варіант. Найбільшу підтримку в ЕГ отримав кейс, розроблений підполковником С. і названий у вигляді проблемного запитання: «Сучасні підходи до організації самостійної роботи у ВВНЗ: резервний час для аудиторних занять, взаємонавчання чи сфера особистої відповідальності кожного окремого слухача?».

Ситуація

«Перед початком нового навчального року на кафедрі педагогіки відбулося обговорення змін до навчальних програм та оновлення навчально-методичного забезпечення дисциплін. При цьому надійшли пропозиції переглянути підходи до планування самостійної роботи слухачів. Зокрема, полковник Р. висловився за перегляд співвідношення годин за магістерськими програмами на користь аудиторного навчання, збільшення

кількості навчальних занять під керівництвом викладача до 2/3 подібно до бакалаврських програм. Висловлена пропозиція спричинила дискусію, яка виявила суперечливі погляди на місце і роль самостійної роботи у системі підготовки військових фахівців.

Прихильники розвивального навчання наголосили на пріоритетності поглиблення у слухачів умінь планувати й організовувати власну навчально-пізнавальну діяльність, самостійно виконувати певний обсяг завдань, проводити об'єктивну самоперевірку й облік власних навчальних досягнень. Їхні опоненти апелювали до специфіки вищої військової освіти, вказали на завантаження слухачів, які не мають змоги займатись у повному обсязі самоосвітою. Останнє було використано як аргумент для висновку про те, що самостійна робота, яка потребує значних витрат часу і зусиль, повинна суттєво поступатися аудиторним заняттям.

Першим у процесі обміну думками взяв слово полковник Р., який звернувся до учасників дискусії із такими словами:

– Задля реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу до навчання у вищій військовій школі конче необхідно забезпечити всі умови для тісної міжособистісної взаємодії, спілкування, співробітництва між основними учасниками цього процесу – викладачами і слухачами. Яким би досконалим не було сучасне забезпечення вищої військової освіти, ніхто і ніщо не зможе замінити викладача. Самоосвітою здатен належним чином займатися лише кваліфікований фахівець, а на етапі здобуття вищої освіти потрібно засвоїти ґрунтовні фахові знання, вивчити кращий професійний досвід, набути належної практичної підготовки, що можливе лише в разі продуманого зовнішнього керівництва. Чи здатен хтось спростувати тезу про визначальну роль викладача, аудиторної роботи у системі навчання майбутніх військових професіоналів? Чи знайдуться доводи і контраргументи, які змусять засумніватись у перевазі навчальної взаємодії викладача і слухачів над самостійною освітньою підготовкою останніх? Саме навколо сформульованих полковником Р. запитань і розгорнулася дискусія...».

Подальшу колективну роботу над кейсом провели із використанням спеціально розроблених для цього запитань і завдань:

1. Наскільки актуальною є проблема, викладена у кейсі? Чому ви так вважаєте? Обґрунтуйте власну думку.
2. Визначте сутність порушеної проблеми, підготуйте власний коментар ситуації та схарактеризуйте контекст, у якому виникла суперечка.
3. Чи імпонує вам позиція одного з учасників дискусії – полковника Р.? Чим пояснюється таке ваше ставлення?
4. Проаналізуйте діахронічні аспекти порушеної проблеми, звернувшись до історії вітчизняної та зарубіжної дидактики. Підготуйте виписки з праць видатних учених-педагогів, присвячених організації самостійної роботи, і заповніть на їх основі пропоновану нижче таблицю.

№ з/п	Автор і джерело	Основні погляди на мету навчання, місце і роль самостійної роботи
1.	Ващенко Г. «Загальні методи навчання»	

5. Чи має рацію Г. Ващенко, коли стверджує, що «техніка навчання історично розвивалася в напрямі до посилення учневої активності. Педагогіка найдавніших часів мала цілком авторитарний характер. Навчання тоді було звичайною передачею знань від учителя учневі. Тільки протягом довгих віків навчання набуло того характеру, що його воно має в наших кращих школах, де вчитель не подає дітям готових знань, а організовує їхню самостійну роботу» [2, с. 188]? Поясніть власну думку.
6. Прокоментуйте наступне твердження А. Дистервега: «Головним завданням будь-якого виховання й будь-якого навчання у формальному

відношенні залишається тому розвиток самодіяльності вихованця. ...лише той є майстром виховання, хто вміє привести вихованця до самодіяльності. Будь-який метод поганий, якщо привчає учня до простої сприйнятливості або пасивності, і добрий у тій мірі, в якій збуджує в ньому самодіяльність» [3, с. 127-128].

7. Підготуйтеся до уявної дискусії з полковником Р., сформулюйте перелік можливих запитань до опонента і ваші відповіді на них.

8. Запропонуйте власну версію розвитку дискусії навколо проблеми самостійної роботи, допишіть кейс, стисло виклавши основні події, висловлювання учасників, підсумки обговорення.

9. До яких форм і прийомів ви порадили б звернутися, щоб найповніше (якнайшвидше, найцікавіше) поінформувати науково-педагогічну громадськість про результати дискусії?

10. Доберіть і систематизуйте відповідні культурологічні матеріали, що стосуються навчання дорослої людини, формування в неї навичок самоосвіти, відповідального ставлення до самопідготовки та професійного саморозвитку. Упорядкуйте на основі відібраних матеріалів додатки до кейсу.

На підставі проведеного аналізу розробленого підполковником С. кейсу, а також результатів його опрацювання виявили у слухачів ЕГ курсів підвищення кваліфікації належний рівень теоретичної і практичної підготовки, сформованість умінь дотримуватись чіткої логіки у проектуванні проблемної ситуації і викладенні основних подій у «тілі» кейсу, здатність будувати систему запитань і завдань різних видів – від репродуктивних до пошукових, досягати відповідного рівня узагальнення матеріалів на основі включення таблиць, залучати до кейсу необхідні ілюстративні матеріали (цитати з наукової та навчально-методичної літератури, художніх творів). Серед особистісних новоутворень слухачів, набутих протягом експериментально-дослідного навчання, виявили вміння проблематизувати навчальний матеріал для кейсу, добирати відповідно до теми заняття та його

освітньо-виховної мети проблемну ситуацію, здійснювати її оброблення і створювати самостійно «тіло» кейсу, відпрацьовувати навчально-методичне забезпечення (авторський коментар, контекст ситуації, система запитань і завдань, рекомендована джерельна база, додатки), добирати культурологічний контекст. Крім того, слухачі ЕГ засвідчили здатність критично осмислювати проблемну ситуацію, покладену в основу кейсу, самостійно розкривати причинно-наслідкові зв'язки, розробляти різноманітні варіанти розвитку подій у «живому» кейсі, обирати кращий варіант вирішення проблеми за певних умов. Таким чином отримали свідчення цілісної реалізації авторської моделі розвитку культуротворчої компетентності з використанням кейс-технології у системі післядипломного навчання викладачів гуманітарних дисциплін.

3.3 Аналіз та інтерпретація результатів контрольного експерименту

На заключному етапі педагогічного експерименту доопрацювали систему критеріїв, відповідно до шкали оцінювання ЄКТС. Інтерпретація кількісних і якісних показників дала можливість визначити чотири основних рівні розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ: високий, достатній, середній і низький.

Високий рівень розвитку культуротворчої компетентності характеризується наявністю у військового педагога таких особистісних і професійних якостей:

1. Досконале володіння культурологічними знаннями і вміннями, широкий естетичний досвід та постійне прагнення до його збагачення, сформованість усвідомленої потреби в естетизації педагогічної діяльності.

2. Різнобічна начитаність, ерудованість, допитливість, потреба у поглибленні й розширенні власного читацького кола, знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва.
3. Вміле користування власною емоційною заражальністю, здатність продумано і цілеспрямовано передавати вихованцям позитивний настрій.
4. Повна відкритість до діалогічного педагогічного спілкування, свідоме налаштованість на творчу взаємодію і здатність успішно керувати нею за будь-яких умов (сприятливих і несприятливих).
5. Продуктивна натхненність, постійна підвищена потреба у творчій діяльності.
6. Абсолютне відчуття нового, ініційоване генерування нових педагогічних ідей.
7. Легкість виникнення творчого задуму у процесі активної педагогічної взаємодії, спроможність навіювати іншим власні ідеї, надихати на співтворчість і самостійну творчу діяльність.
8. Довершений артистизм, невимушена педагогічна імпровізаційність, готовність до швидкого вироблення оптимальних рішень педагогічних ситуацій (проблем) в умовах невизначеності.
9. Асоціативність, оригінальність, креативність, гнучкість мислення.
10. Здатність до налагодження інтерактивної педагогічної комунікації, творчого розв'язання складних педагогічних ситуацій (проблем).

Достатній рівень розвитку культуротворчої компетентності відзначається меншою порівняно з високим продуктивністю педагогічної діяльності викладача, якому властиві такі особистісні та професійні якості:

1. Добре володіння культурологічними знаннями ті вміннями, достатній естетичний досвід та прагнення до його збагачення, сформованість потреби в естетизації педагогічної дійсності.

2. Широка начитаність, ерудованість, допитливість, потреба у поглибленні й розширенні власного читацького кола, знань із різних галузей науки, техніки, мистецтва.
3. Достатньо успішне користування власною емоційною заражальністю, здатність передавати вихованцям позитивний настрій.
4. Прихильність до діалогічного педагогічного спілкування, налаштованість на творчу взаємодію і здатність у цілому ефективно керувати нею за сприятливих умов.
5. Продуктивна натхненність, наявність потреби у творчій діяльності.
6. Наявність відчуття нового, генерування нових педагогічних ідей.
7. Легкість виникнення творчого задуму у процесі педагогічної взаємодії, спроможність навіювати іншим власні ідеї, надихати на співтворчість.
8. Артистизм, педагогічна імпровізаційність, готовність до вироблення оптимальних рішень педагогічних ситуацій (проблем) в умовах невизначеності.
9. Асоціативність, оригінальність, креативність, гнучкість мислення.
10. Здатність до налагодження інтерактивної педагогічної комунікації, творчого розв'язання складних педагогічних ситуацій (проблем).

На досягнення викладачем *середнього рівня* розвитку культуротворчої компетентності вказують такі особистісні та професійні якості викладача вищої військової школи:

1. Посереднє володіння культурологічними знаннями і вміннями, певний естетичний досвід без достатньо вираженого прагнення до його збагачення.
2. Вузькоаспектна начитаність, професійно орієнтоване коло читацьких інтересів.

3. Недостатня увага до емоційно-чуттєвої складової педагогічного спілкування, слабо виражена емоційна заражальність, ситуативна здатність передавати вихованцям позитивний настрій.
4. Прихильність до діалогічного педагогічного спілкування, налаштованість на творчу взаємодію.
5. Спонтанна натхненність, нестійка потреба у творчій діяльності.
6. Наявність відчуття нового, генерування окремих педагогічних ідей.
7. Періодичне виникнення творчого задуму.
8. Прояв окремих елементів артистизму та педагогічної імпровізації, готовність до вироблення окремих рішень педагогічних ситуацій (проблем).

Низький рівень розвитку культуротворчої компетентності викладача ВВНЗ виявляється в таких показниках:

1. Недостатність культурологічних знань і вмінь, належного естетичного досвіду, відсутність особистого прагнення до його збагачення.
2. Вкрай обмежене коло читацьких інтересів.
3. Ігнорування емоційно-чуттєвої складової педагогічного спілкування, неспроможність емоційно впливати на вихованців, передавати їм позитивний настрій.
4. Неготовність до діалогічного педагогічного спілкування, тяжіння до наративу.
5. Негативне ставлення до творчої діяльності в усіх її проявах.
6. Несприйняття нового, задоволеність наявними педагогічними знаннями та підходами.
7. Брак артистизму, неспроможність до педагогічної імпровізації, схематизм і формалізм у підходах до вирішення педагогічних проблем.

Для кількісного вимірювання рівня розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ відповідно до вище визначених рівнів розробили шкалу оцінювання (табл. 3.3.1).

Таблиця 3.3.1

**Рівні розвитку культуротворчої компетентності викладачів
гуманітарних дисциплін**

Рівні	Бали (за шкалою ЄКТС)	Літерна шкала	Оцінка за національною шкалою
Високий	90-100	A	Відмінно
Достатній	82-89	B	Дуже добре
	75-81	C	Добре
Середній	67-74	D	Задовільно
	60-66	E	
Низький	35-59	FX	Незадовільно
	0-34	F	

На основі підготовленої критеріальної бази з метою визначення ефективності авторської методики розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ провели контрольні зрізи. Для цього відібрали та розробили на основі попередньо визначених критеріїв комплекс тестів, різноваріантних контрольних запитань і завдань, застосували їх для проведення підсумкових діагностичних заходів в ЕГ та КГ. Розроблені діагностичні засоби охопили всі складові програм післядипломної освіти та підвищення кваліфікації (теоретичне навчання, практична підготовка), забезпечили цілісний, об'єктивний, компетентнісний підхід до оцінювання рівня освітньо-професійних досягнень кожного учасника експериментально-дослідного навчання.

З метою перевірки якості культурологічної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін провели контрольні зрізи (додатки М, Н, П, Р), спрямовані на визначення:

1. Рівнів сформованості культурологічних знань.
2. Наявного естетичного досвіду (начитаність, глядацькі спостереження тощо).
3. Умінь добирати культурологічний контент для застосування у проблемних педагогічних ситуаціях.

Отримані результати проаналізували, узагальнили та відобразили в таблиці 3.3.2.

Таблиця 3.3.2

Результати перевірки якості культурологічної підготовки в ЕГ і КГ

Особистісні якості, що перевірялись	Рівні	Кількісні показники відповідей (у %)	
		ЕГ	КГ
1. Культурологічні знання	Високий	15	12,5
	Достатній	67,5	62,5
	Середній	17,5	20
	Низький	0	5
2. Естетичний досвід	Високий	20	15
	Достатній	57,5	45
	Середній	22,5	30
	Низький	0	10
3. Уміння добирати культурологічний контент	Високий	10	5
	Достатній	45	20
	Середній	42,5	60
	Низький	2,5	15

Для з'ясування динаміки особистісного і професійного розвитку в ЕГ і КГ повторно провели тестування, використовуючи методики Е. П. Торренса, Дж. Гілфорда, М. Рокича, К. Роджерса та Р. Даймонд, В. Стефансона, В. Бойка, Б. Басса, а також методику «Ділові ситуації» Н.Г. Хитрової.

Тестування за методикою «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича дозволило виявити певні розходження в аксіологічних пріоритетах ЕГ і КГ (табл. 3.3.3).

Таблиця 3.3.3

**Результати тестування за методикою «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича
на етапі контрольного експерименту**

Цінності	Кількісні показники відповідей (у %)	
	ЕГ	КГ
1. Продуктивне життя	85	67,5
2. Творчість	82,5	67,5
3. Цікава робота	77,5	87,5
4. Розвиток	77,5	70
5. Здоров'я	75	85
6. Любов	70	75
7. Щасливе родинне життя	70	77,5
8. Пізнання	57,5	70
9. Свобода	55	52,5
10. Наявність хороших та вірних друзів	52,5	57,5

В ЕГ на перші позиції в рейтингу цінностей вийшли продуктивне життя – 85 % опитаних, творчість – 82,5 %, цікава робота – 77,5 %, власний розвиток – 77,5 %, здоров'я – 75 %, любов та щасливе родинне життя – 70 %. У КГ рейтинг цінностей становив собою іншу комбінацію: цікава робота –

87,5 %, здоров'я – 85 %, власний розвиток – 70 %, пізнання – 70 %, творчість і продуктивне життя – 67,5 %.

За допомогою методики М. Рокича виявили істотну різницю в підходах викладачів ЕГ і КГ до формування власної системи цінностей. У ЕГ простежувалась чітко окреслена переакцентуалізація ціннісних пріоритетів викладачів у бік зростання зацікавленості у підвищенні продуктивності власної діяльності, її творчому характері та спрямуванні, можливості отримання цікавої роботи, подальшому професійному розвитку і самовдосконаленні. На відміну від ЕГ у КГ рейтинг ціннісних орієнтацій не зазнав суттєвих змін порівняно з констатувальним етапом: здоров'я обрали найвищою цінністю 82,5 % опитаних, цікаву роботу – 82,5 %, щасливе родинне життя – 77,5 %, любов – 75 %, власний розвиток – 70 %, творчість і продуктивне життя – 67,5 %.

Завдяки контрольному тестуванню за методикою К. Роджерса та Р. Даймонд виявили розходження у рівнях соціально-психологічної адаптації ЕГ і КГ. Якщо загальний рівень адаптивності в обох групах залишився в межах попередніх значень, збереглася тенденція щодо зниження потягу до домінування, то за показником «втеча від проблем» встановили суттєву різницю: у КГ він склав 55 %, а в ЕК – 33,5 %. Таким чином різниця в показниках КГ і ЕК становила 21,5 %. За показником «відчуття емоційного дискомфорту в конфліктних ситуаціях, пасування перед проблемами (ескапізм)» отримали такі результати: у КГ він дорівнював 42,5 %, в ЕГ – 27,5 %).

За допомогою методики Б. Басса з'ясували наявність певних змін у професійній спрямованості викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ. Як і під час констатувального зрізу, більшість опитаних віддали перевагу педагогічній діяльності, гуманістичним ідеалам і цінностям. При цьому дещо розійшлися погляди на ідеальний образ педагога: у КГ 72,5 % віддали перевагу тому, хто викликає інтерес до предмету; тоді як у ЕГ 80 %

висловилося за того, хто створює сприятливу атмосферу в колективі, заохочує вихованців висловлювати власну думку.

Підтвердження достовірності попередніх результатів отримали у відповідях на одинадцяте і шістнадцяте питання за методикою Б. Басса. Зокрема, відповідаючи на одинадцяте питання, респонденти КГ більшістю голосів підтримали варіант «навчити розв'язувати задачі, котрі ставить життя» (67,5 %); у ЕГ 72,5 % віддали перевагу третьому варіантові – «виховувати якості, які допомагають взаємодіяти з людьми». У відповідях на 16-те питання 80 % опитаних ЕГ проти 65 % у КГ визнали, що результативність навчання залежить від здатності викладача організувати колективне обговорення проблем. Таким чином довели наявність розходжень у поглядах на мету вищої освіти: у КГ її вбачають у посиленні практичної спрямованості навчання майбутніх військових фахівців, тоді як у ЕГ – у підвищенні інтерактивності навчання.

Особливу увагу під час проведення контрольного етапу експерименту приділили тестуванню викладачів з метою визначення таких параметрів особистісного і професійного розвитку, як швидкість і гнучкість думки, оригінальність мислення, допитливість, здатність висувати гіпотези, розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини, прогнозувати її найбільш вірогідні реакції за визначених обставин. Проведений аналіз отриманих експериментальних даних дозволив констатувати певні розходження в динаміці особистісних і професійних новоутворень ЕГ і КГ. Наприклад, за індексом швидкості результати в ЕГ і КГ суттєво не відрізнялися і становили відповідно 87,5 % і 90 % (приріст 10 %); за індексом допитливості виявили схожу тенденцію – показники в ЕГ і КГ майже співпали: 85 % та 87,5 % відповідно (приріст 10 % і 12,5 %). Суттєві розходження констатували за низкою таких параметрів:

1. Індекс гнучкості думки – в ЕГ становив 82,5 % (приріст 25 %) проти 67,5 % у КГ (приріст 10 %).
2. Індекс оригінальності – в ЕГ склав 87,5 % (приріст 27,5 %), а в КГ

він дорівнював 70 % (приріст 7,5 %).

3. Індекс сформованості здатності до розроблення гіпотези – 75 % в ЕГ (приріст 20 %) та 65 % у КГ (приріст 7,5 %).

4. Індекс здатності розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини на основі вербальних і невербальних проявів, прогнозувати найбільш вірогідні реакції за пропонованих обставин – в ЕГ становив 77,5 % (приріст 15 %), у КГ – 70 % (приріст 5 %).

Отримані таким чином показники успішності слухачів ЕГ і КГ відобразили в порівняльній таблиці 3.3.4.

Таблиця 3.3.4

**Динаміка розвитку складових культуротворчої компетентності
в ЕГ і КГ**

Параметри	Кількісні показники (у %)			
	ЕГ		КГ	
	Конст. ¹	Контр. ²	Конст.	Контр.
1. Втеча від проблем.	58,3	33,4	56,67	55
2. Відчуття емоційного дискомфорту в конфліктних ситуаціях, пасування перед проблемами (ескапізм).	52,5	27,5	50	42,5
3. Індекс швидкості думки.	77,5	87,5	80	90
4. Індекс гнучкості думки.	57,5	82,5	57,5	67,5
5. Індекс оригінальності.	60	87,5	62,5	70
6. Індекс допитливості.	75	85	75	87,5
7. Індекс сформованості здатності до розроблення гіпотези.	55	75	57,5	65
8. Індекс здатності розуміти наміри, почуття та емоційні стани людини на основі вербальних і невербальних проявів, прогнозувати найбільш вірогідні реакції за пропонованих обставин.	62,5	77,5	65	70

¹**Конст.** – констатувальний експеримент.

²**Контр.** – контрольний експеримент.

Аналогічні розходження в рівнях підготовки слухачів ЕГ і КГ виявили на основі аналізу виконання графічних тестів Дж.Гілфорда (субтести «Історія з доповненням», «Історія із завершенням»), пов'язаних з інтерпретацією зображених на малюнках подій, встановленням причинно-наслідкових зв'язків, вибором відповідного зображення.

За субтестом «Історія з доповненням» опитуваним пропонували два ряди зображень, кожен з яких складався з 4-х картинок. У першому – основному – ряду картинки розташовувалися за принципом послідовного розгортання певної події. Завдання полягало в тому, щоб за мінімальний час «прочитати» ситуацію і вставити замість пропущеної картини ту, що подається в допоміжному ряду.

Субтест «Історія із завершенням» складався, як і попередній субтест, із 14 завдань, кожне з яких передбачало вибір із трьох пропонованих такої картини, що була б логічним продовженням зображення на основній картинці.

У результаті виконання субтесту «Історія з доповненням» слухачі ЕГ отримали середній бал 4,3 («добрі здібності»), що засвідчив сформовані на достатньому рівні здатність розпізнавати структуру міжособистісних стосунків у динаміці, вміння аналізувати складні ситуації, пов'язані із взаємодією людей, розуміти логіку їх розвитку, прогнозувати подальші зміни в поведінці та її наслідки. Узагальнений показник слухачів КГ за цим субтестом становив 3,5 бала («середні здібності»), що підтвердило їхню здатність у цілому розуміти характер міжособистісних стосунків, відстежувати їх у динаміці, але припускатись помилок при аналізі складних ситуацій, виявляти поверховість, схематизм в інтерпретації подій, неспроможність самостійно розкривати логіку їх розвитку, давати свій прогноз стосовно подальших змін у поведінці та очікуваних наслідків індивідуальної поведінки.

Суттєва різниця в показниках спостерігалась і за результатами виконання субтесту «Історія із завершенням». У слухачів ЕГ середній бал

досяг 4,6 («добрі здібності»), що підтвердило їхню здатність самостійно передбачати наслідки поведінки людини в певній ситуації, прогнозувати дії, вчинки, реакції на певну перспективу. Слухачі КГ при цьому витратили максимально відведену кількість часу (5 хв. 54 сек. із 6 хв.), припустились більшої кількості помилок, внаслідок чого показали середній результат 3,3 бали. Таким чином різниця між показниками ЕГ і КГ за результатами виконання графічних тестів Дж. Гілфорда під час контрольного етапу експерименту склала 0,8 та 1,3 бали відповідно.

З метою перевірки рівня розвиненості окремих компонентів культуротворчої компетентності використали модифікований малюнковий тест «Ділові ситуації» Н. Г. Хитрової, що складався з 10 сюжетних малюнків, на яких зображувались різноманітні конфліктні ситуації (додаток Е). На початку тестуванням слухачам ЕГ і КГ поставили завдання уважно переглянути кожен малюнок, розкрити сутність проблемної ситуації, сформулювати репліку-відповідь і спрогнозувати вірогідний фінал. Після аналізу та інтерпретації виконаних тестових завдань отримані показники узагальнили, відобразили їх у таблиці 3.3.5.

Слухачі ЕГ виявили у цілому високий і достатній рівень сформованості вмінь ідентифікувати конфліктну ситуацію, відстежувати основні фази її розвитку, прогнозувати найбільш вірогідні шляхи розгортання конфлікту та його наслідки. Вони легко встановлювали сутність конфлікту і лаконічно виражали її у власних вербальних висловлюваннях, виявляли причинно-наслідкові зв'язки, демонстрували здатність передбачувати подальший розвиток подій і давати йому власну інтерпретацію. У КГ за визначеними параметрами спостерігалися нижчі кількісні і якісні показники: вони відчували невпевненість, іноді – вагання, розгубленість при з'ясуванні того, що було зображено на малюнках. Особливі труднощі викликали завдання за малюнками №№ 3 і 5 на аналіз та узагальнення (розкрити сутність проблемної ситуації), проектування (сформулювати репліку-відповідь персонажа).

**Показники виконання модифікованого малюнкового тесту
«Ділові ситуації» Н. Г. Хитрової в ЕГ і КГ**

Номер сюжетного малюнка	Результати виконання контрольних завдань (успішність, у %)	
	ЕГ	КГ
Малюнок 1	85	72,5
Малюнок 2	90	77,5
Малюнок 3	75	60
Малюнок 4	80	62,5
Малюнок 5	77,5	65
Малюнок 6	92,5	80
Малюнок 7	85	75
Малюнок 8	82,5	67,5
Малюнок 9	95	85
Малюнок 10	82,5	65

Середній показник успішності виконання модифікованого малюнкового тесту «Ділові ситуації» Н. Г. Хитрової склав у КГ – 71 %, а в ЕГ – 84,5 %. Таким чином виявили суттєву різницю в показниках успішності, яка становила 13,5 % на користь ЕГ.

Для перевірки рівня володіння слухачами ЕК і КГ уміннями цілісно і швидко аналізувати проблемну ситуацію, виявляти її причини і наслідки, ухвалювати рішення в умовах змінних обставин і подій, що динамічно розвиваються провели контрольний зріз на основі різноматематичних проблемних ситуацій. Пропоновані ситуації відрізнялись своєю тематикою і проблематикою, тоді як за рівнем складності, обсягом і переліком завдань вони були ідентичними. Оцінювання виконаних завдань здійснювалося на

основі таких критеріїв: швидкість, цілісність, обґрунтованість, креативність, оригінальність пропонуваніх рішень, лаконічність відповідей, їх відповідність літературним нормам, виразність висловлювань, влучність використання культурологічного контексту.

На підставі порівняльного аналізу виконання завдань за пропонуваніми проблемними ситуаціями встановили, що слухачі ЕГ продемонстрували кращі результати, виявили здатність швидко, цілісно, обґрунтовано, творчо, нестандартно підходити до розв'язання педагогічних проблем, грамотно виражати свої думки, адекватно ситуації добирати відповідні культурологічні матеріали, за їх допомогою створювати ситуацію успіху. Переважна більшість робіт, виконаних слухачами КГ, відзначалась поверховістю, схематизмом, недостатньою виразністю, браком будь-яких мистецьких аналогій, ремінісценцій та інших прийомів увиразнення.

Розробляючи проблемну ситуацію № 1 (додаток М), більшість слухачів КГ дійшли висновку про необхідність висловлення викладачем зауваження курсантові, попередження про його вірогідне відставання в разі неналежного засвоєння лекційного матеріалу, пробілів у знаннях. Лише у 15 % робіт спостерігалось звернення до культурологічних матеріалів при розв'язанні проблемної ситуації, проте жодна спроба не відповідала принципам доцільності, етичності, доповнювальності. Наприклад, майор Н. запропонував такий варіант дій викладача у пропонуваній проблемній ситуації: «На місці викладача я довідався б у курсанта, чи все йому зрозуміле з викладеного лекційного матеріалу, чи має він якісь труднощі. А щоб підбадьорити його і всю аудиторію, процитував би крилатий вислів О. В. Суворова: «Важко в навчанні – легко в поході! Легко в навчанні – важко в поході!».

У відповідях на проблемну ситуацію № 4 слухачі КГ обмежились запропонованими варіантами для побудови алгоритму власних дій: 22,5 % виявили прихильність до відкритого висловлення свого співчуття, 35 % – до надання допомоги і моральної підтримки, 25 % зголосилися надати

кваліфіковану пораду; лише 10 % виявили готовність піти на певні поступки, а 7,5 % – відкрито засудити слабкість курсанта, відсутність у нього волі і наполегливості. Слухачі ЕГ виявили більшу гнучкість, оригінальність і креативність у підходах до вирішення порушених питань і завдань. Наведемо декілька прикладів відповідей слухачів ЕГ. Полковник С. (педагогічний стаж 9 років, викладач філософії): «У такій доволі поширеній у вузівській практиці проблемній ситуації важливо спочатку з'ясувати, яку мету переслідував курсант, чого прагнув досягти. Для цього треба співвіднести дії курсанта з виразом його обличчя, очей, його реакціями на ті події, що відбуваються в аудиторії, інтонаційним забарвленням висловлених ним реплік. Залежно від того сенсу, який було вкладено курсантом у власні твердження, викладач повинен реагувати. У разі потреби у підтримці – підтримати, надати необхідну допомогу, а в разі чергової спроби розчулити, викликати співчуття, жалість – присікти такі намагання, змусити об'єктивно та відповідально поставитись до самооцінювання. І при цьому підбадьорити, надихнути. Цьому сприятиме звернення до фольклору («Людина свою долю працею кує», «Під лежачий камінь вода не тече», «Терпіння і труд усе перетруть»), творчості видатних вітчизняних і зарубіжних письменників, зокрема Лесі Українки, яка в одній із своїх поезій навела чудовий приклад людської цілеспрямованості й наполегливості в досягненні життєвих цілей:

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.
«Що, болить?»– мене питали,
Але я не признавалась –
Я була малою горда, –
Щоб не плакати, я сміялась».

Працівник ЗСУ К. (педагогічний стаж 7 років, викладач культурології):
«Однозначної відповіді на поставлені запитання бути не може, адже треба

враховувати різноманітні чинники. При виборі того або іншого варіанта дій викладач повинен орієнтуватись і на наявний у курсантів життєвий та професійний досвід, коло інтересів, характер стосунків у групі тощо. Одним курсантам, які цікавляться літературою і свої вчинки співвідносять із поглядами видатних особистостей минулого, доцільно процитувати поетичні рядки німецького поета, драматурга, дипломата Й.-В. Гете:

Лиш той життя і волі гідний,
Хто б'ється день у день за них.

Тим, хто цікавиться сучасною драматургією і театром, варто нагадати репліку Беранже з вистави Е. Йонеска «Носороги»: «Я боронитимусь проти всіх! ...Я остання людина і буду нею до самого кінця! Я не здамся!».

У розмові з тими, хто захоплюється сучасною музикою, доцільно пригадати окремі рядки з репертуару відомих молодіжних груп. З погляду пропонованої проблемної ситуації більш прийнятним буде рефрен із пісні «Без бою» групи «Океан Ельзи»: «Я не здамся без бою».

Для визначення рівня сформованості креативного мислення, вмінь визначати логіку подій під час конфлікту, моделювати різноманітні варіанти його розв'язання запропонували слухачам ЕГ і КГ виконати такі завдання:

1. Проаналізувати подану нижче проблемну ситуацію, спроектувати подальший її розвиток: «Заступивши в передсвятковий наряд начальником варту, вночі ви здійснили перевірку постів. Разом із розвідним – метким та хитрим сержантом Косаревим – ви прийшли на пост № 3 – склад паливно-мастильних матеріалів, який охороняв рядовий Омаров, один з активістів і кращий фахівець роти. Вартовий поведив себе вірно, чітко реагував на ввідні. Ви вже мали намір похвалити його, однак у цей час при світлі ліхтарика помітили свіжий сірник, що лежав неподалік від вас» [7, с.180-182].
2. На основі викладеної нижче проблемної ситуації підготувати характеристику головного героя – курсанта Швирилова, розробити сценарій виховної бесіди з курсантом керівника стажування з метою

виправлення недоліків у підготовці майбутнього офіцера і військового педагога: «Курсант Швирилов проходив стажування на посаді командира взводу. Йшли дні, а йому ніяк не вдавалося встановити ділові стосунки з підлеглими. Не тільки солдати, але і сержанти цуралися курсанта. Коли до підрозділу прибув керівник стажування, курсант поскаржився, що йому дістався взвод, у якому немає жодного ініціативного, старанного воїна.

– Ось сьогодні викликав на бесіду рядового Содратдінова. Почав указувати йому на недоліки, а він ображається і все заперечує.

– А які позитивні якості ви помітили у цього солдата? – втрутився в розмову ...лейтенант Іванський.

– Позитивні якості? – з подивом вимовив курсант. – Нічого доброго сказати про нього не можу...» [7, с.216-217].

3. Написати есе на одну із пропонованих тем: «Немає двох однакових рішень однієї проблемної ситуації», «У полоні педагогічних стереотипів», «Випадок, який змінив моє ставлення до професії педагога», «Чи вчимося на помилках?».

Проведений порівняльний аналіз виконаних творчих завдань засвідчив, що в ЕГ і КГ спостерігаються значні розходження за визначеними параметрами (сформованість креативного мислення, вмінь визначати логіку подій під час конфлікту, моделювати різноманітні варіанти його розв'язання). Якщо слухачі КГ у своїх роботах подали переважно схематичні, стандартизовані варіанти вирішення проблемних ситуацій, виявили одноманітність і тенденційність у розкритті сутності проблем, що висвітлювались в есе за пропонованою проблематикою, то слухачі ЕГ продемонстрували здатність нестандартно мислити, давати цілісну характеристику проблемних ситуацій, розробляти цілу палітру можливих варіантів їх розв'язання на концептуальній творчій основі. Кількісні показники виконання творчих завдань узагальнили та відобразили в таблиці 3.3.6.

Кількісні показники виконання творчих завдань контрольних зрізів

Завдання	Рівні навчальних досягнень	Результати (у %)	
		ЕГ	КГ
Завдання 1	Високий	12,5	7,5
	Достатній	65	30
	Середній	22,5	55
	Низький	0	7,5
Завдання 2	Високий	15	10
	Достатній	60	32,5
	Середній	25	52,5
	Низький	0	5
Завдання 3	Високий	20	12,5
	Достатній	45	32,5
	Середній	35	47,5
	Низький	0	7,5

Якісний аналіз робіт слухачів ЕГ дозволив виявити вагомі особистісні новоутворення, пов'язані із високим рівнем самостійності, оригінальності, варіативності підходів до вирішення поставлених завдань. Зокрема, підполковник М., слухач ЕГ, за першим завданням запропонував такий розвиток подій: «Кивком голови я вказав би на виявлений сірник і звернувся б до вартового із запитанням про те, чи не прагне він зажити слави Герострата, мешканця малоазійського міста Ефес, який у середині IV ст. до н.е. спалив давньогрецький храм Артеміди, одне із семи чудес світу, щоб таким чином уславитись у віках. Після відповіді солдата я зауважив би, що славі палія жодна розумна людина не може позаздрити, тоді як приклад Александра Македонського надихав не одне покоління героїв. На завершення

я розповів би таку легенду: у ніч спалення храму Артеміді народився майбутній найвидатніший полководець Александр Македонський. Римський історик Плутарх писав з цього приводу, що «богиня була дуже зайнята турботою про народження Александра, щоб врятувати храм». Через чверть століття Александр наказав відбудувати спалений храм. Кожен із нас повинен рівнятися на тих, хто творить, примножує і захищає культурні надбання. Тому треба вкрай обережно поводитися з вогнем, даром титана Прометея, як вважали давні греки».

Переважає більшість слухачів ЕГ, виконуючи друге завдання, зійшлася на думці, що курсант Швирилов – типова жертва прусської моделі військової освіти, яка закладає в майбутнього офіцера зарозумілість, пихатість, недовірливе ставлення до підлеглих, витравлює в ньому здатність співчувати, розуміти іншого, будувати взаємовідносини у колективі на засадах доброзичливості, взаємодовіри, взаємовиручки. Саме з метою подолання існуючих недоліків керівник стажування, на думку слухача ЕГ майора Р., має в доброзичливій формі побудувати бесіду з курсантом, навести переконливі приклади з військової практики, використати відповідний культурологічний матеріал з метою перевиховання. Для цього майор Р. порадив прочитати напам'ять, виконати під акомпанемент гітари вірш російського поета-дисидента Булата Окуджави «Побажання друзям»:

Давайте восклицать, друг другом восхищаться.

Высокопарных слов не стоит опасаться.

Давайте говорить друг другу комплименты –

ведь это все любви счастливые моменты.

Давайте горевать и плакать откровенно,

то вместе, то поврозь, а то попеременно.

Не нужно придавать значения злословью –

поскольку грусть всегда соседствует с любовью.

Давайте понимать друг друга с полуслова,
 чтоб, ошибившись раз, не ошибиться снова.
 Давайте жить, во всем друг другу потакая, –
 тем более, что жизнь короткая такая.

На підставі проведення контрольних зрізів, аналізу й узагальнення результатів контрольного експерименту встановили наявність суттєвих розбіжностей у характері та рівнях освітньо-професійної підготовки слухачів ЕГ і КГ (таблиця 3.3.7.)

Таблиця 3.3.7.

Результати порівняльного аналізу контрольних зрізів у КГ і ЕГ(у %)

№ з/п	Параметри	Показники успішності в ЕГ і КГ							
		ЕГ				КГ			
		Рівні							
		¹ В	² Д	³ С	⁴ Н	¹ В	² Д	³ С	⁴ Н
1	Культурологічні знання і вміння	15	55	27,5	2,5	10	42,5	37,5	10
2	Рефлексивність	35	45	15	5	20	25	30	25
3	Інноваційність, креативність	15	32,5	42,5	10	7,5	35	32,5	25
4	Імпровізаційність	20	35	35	10	10	20	42,5	27,5
5	Інтерактивність	10	40	42,5	7,5	5	27,5	45	22,5
6	Діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії	20	35	32,5	12,5	10	20	42,5	27,5

¹В – високий рівень

²Д – достатній рівень

³С – середній рівень

⁴Н – низький рівень

Для виявлення динаміки розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ на етапах констатувального та контрольного експериментів порівняли результати зрізових робіт у ЕГ та КГ. Проведене дослідження свідчить про те, що в учасників ЕГ динаміка є позитивною по більшості параметрів, тоді як в учасників контрольних груп переважно є нейтральною або негативною. Дані, що характеризують динаміку розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін наприкінці експериментально-дослідного навчання наведені в таблиці 3.3.8.

Таблиця 3.3.8.

Динаміка розвитку культуротворчої компетентності в КГ і ЕГ (у %)

№ з/п	Показники	Рівні							
		¹ В		² Д		³ С		⁴ Н	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	Культурологічні знання і вміння	+7,5	0	+12,5	+5	-10	0	-10	-5
1	Рефлексивність	+10	-2,5	+10	-12,5	-15	-2,5	-5	+12,5
2	Інноваційність, креативність	+7,5	0	+5	+5	-7,5	-17,5	-5	+12,5
3	Імпровізаційність	+7,5	0	+10	-7,5	-12,5	-2,5	-5	+10
4	Інтерактивність	+2,5	-2,5	+10	-5	-5	-2,5	-7,5	+10
5	Діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії	+10	0	+10	-7,5	-7,5	+2,5	-12,5	+5

¹В – високий рівень.

²Д – достатній рівень.

³С – середній рівень.

⁴Н – низький рівень.

З метою доведення вірогідності отриманих кількісних показників застосували критерій ϕ^* – кутове перетворення Фішера, статистичний метод для оцінювання достовірності відмінностей між процентними частками двох вибірок (ЕГ і КГ), в яких відображено досліджуваний ефект (рівень розвитку складових елементів культуротворчої компетентності).

Сформулювали дві гіпотези (H^0 і H^1) для проведення статистичних розрахунків:

1. Нульова гіпотеза (H^0): доля слухачів ЕГ, які мають розвинену культуротворчу компетентність, не перевищує відповідний показник у КГ.
2. Альтернативна гіпотеза (H^1): доля слухачів ЕГ, які мають розвинену культуротворчу компетентність, перевищує відповідний показник у КГ.

Побудували таблицю емпіричних частот за двома ознаками: «позитивний ефект» (розвинена культуротворча компетентність), «негативний ефект» (відсутня культуротворча компетентність). Кількісні показники відобразили в таблиці 3.3.9.

Таблиця 3.3.9

Емпіричні частоти для розрахунку ϕ^*

Групи	«Позитивний ефект»		«Негативний ефект»		Разом
	К-ть слухачів	% доля	К-ть слухачів	% доля	
ЕГ	76	92	6	8	82
КГ	64	77	18	23	82
Разом	140		24		164

Використовуючи дані таблиці 3.3.8, провели розрахунки емпіричного значення ϕ^* на основі загальної формули:

$$\varphi^* = (\varphi^1 - \varphi^2) \times \sqrt{\frac{n^1 \times n^2}{n^1 + n^2}}$$

де: φ^1 – кут, що відповідає більшій відсотковій долі;

φ^2 – кут, що відповідає меншій відсотковій долі;

n^1 – кількість спостережень у вибірці 1;

n^2 – кількість спостережень у вибірці 2.

$$\varphi^1 (92 \%) = 2,568$$

$$\varphi^2 (77 \%) = 2,141$$

Шляхом підставлення відповідних значень, здійснили розрахунок φ^* :

$$\varphi^* = (2,568 - 2,141) \times \sqrt{\frac{82 \times 82}{82 + 82}}$$

$$\varphi^* = 0,427 \times 6,4$$

$$\varphi^* = 2,732$$

Для побудови «вісі значущості» (рис. 3.3.1) використали такі загальноприйняті показники рівнів статистичної значущості:

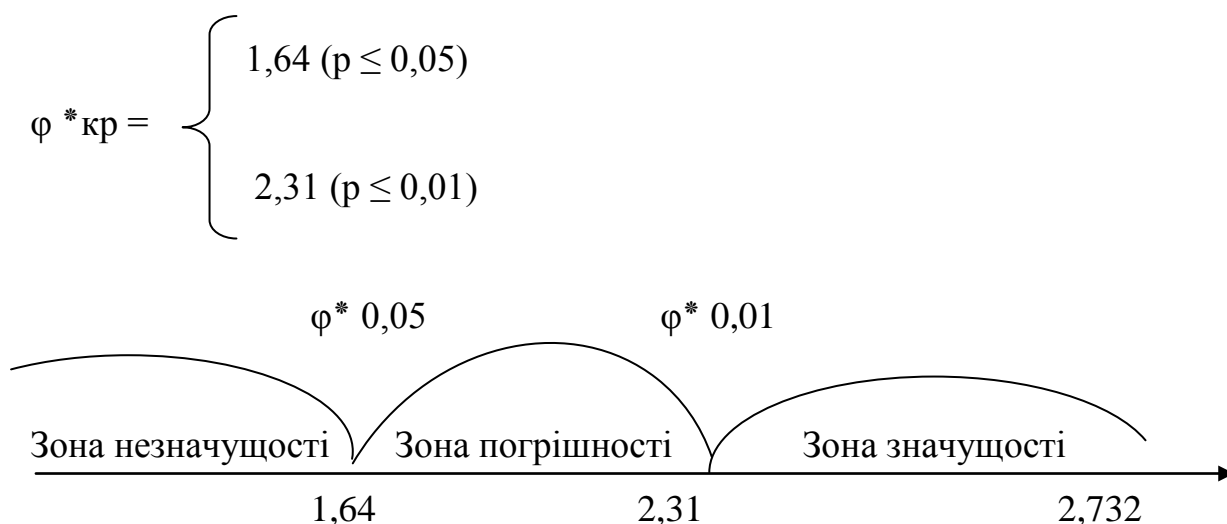

Рис. 3.3.1. «Вісь значущості» за результатами контрольних зрізів у КГ і ЕГ

Отриманий показник ϕ^* (емпір.) 2,732 виходить за межі встановленого рівня ϕ^* (кр.) і підтверджує попередньо висунену гіпотезу H^1 про те, що доля слухачів ЕГ, які мають розвинену культуротворчу компетентність, перевищує відповідний показник у КГ. Таким чином за допомогою застосованого статистичного методу довели ефективність експериментальної моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін у порівнянні з традиційною методикою.

Динаміку розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін, які підвищували кваліфікацію за експериментальною (ЕГ) і традиційною методикою (КГ), відобразили у порівняльній діаграмі (рис. 3.3. 2).

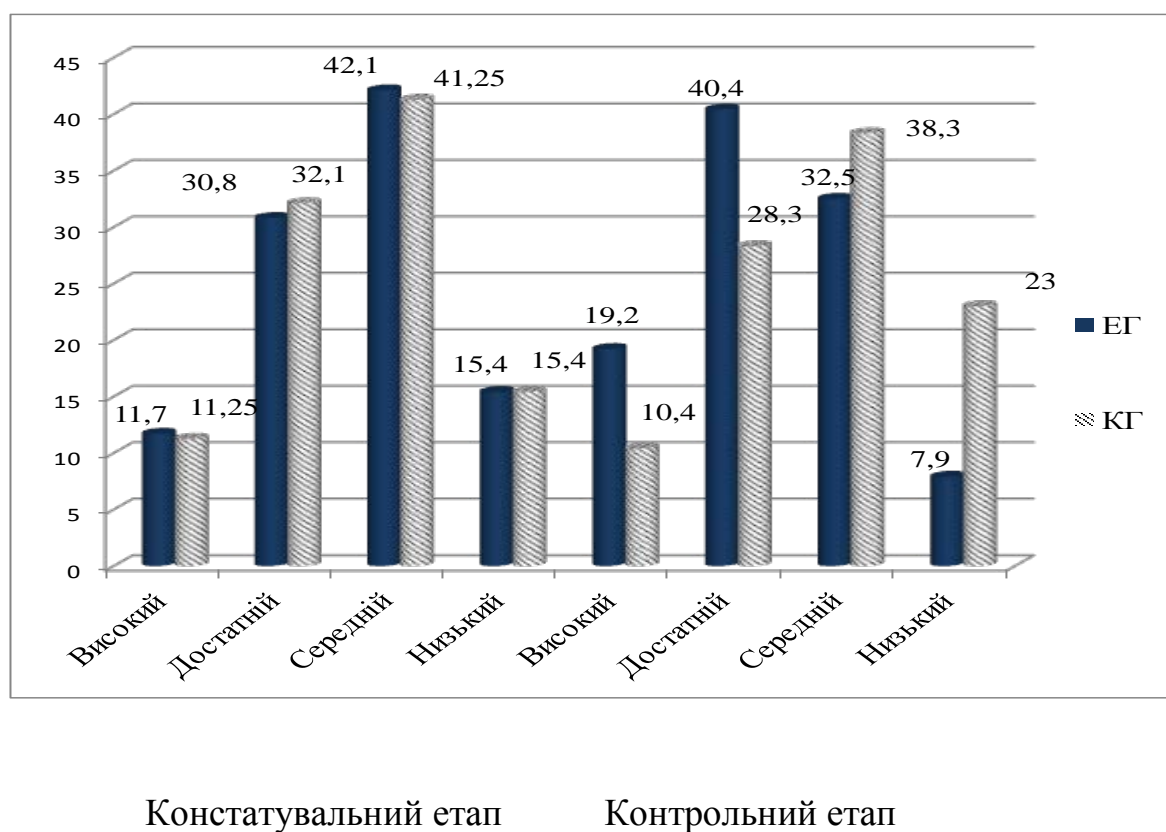

Рис. 3.3.2. Динаміка розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ (за результатами констатувального та контрольного етапів експериментально-дослідного навчання) (у %)

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Хід і результати проведеного експериментально-дослідного навчання за авторською моделлю розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін з використанням кейс-технології дають підстави для таких висновків:

1. Констатувальний експеримент засвідчив наявність відносно однакового рівня професійної підготовки слухачів в ЕГ і КГ, забезпечення загальних сприятливих умов для реалізації програми експериментально-дослідного навчання. Організація освітньо-професійної підготовки і підвищення кваліфікації викладачів гуманітарних дисциплін, учасників педагогічного експерименту, здійснювалась на основі єдиної системи післядипломної педагогічної освіти, з дотриманням загальнодидактичних принципів і підходів. Концептуальна відмінність у навчанні слухачів ЕГ полягала у застосуванні додаткових принципів (інтерактивності, суб'єктності та інтерсуб'єктності, діалогічності, толерантності, рефлексивності), змісту (культурологічні знання) та інструментарію (кейс-технологія).
2. У процесі формувального експерименту навчання у КГ проводилось із використанням традиційної методики, тоді як в ЕГ застосовувались інтерактивні форми навчальної діяльності та комунікації, елементи тьюторської системи, культурологічний контент, кейси різних типів.
3. Розвивальний характер освітньо-професійної підготовки слухачів ЕГ забезпечувався за рахунок поступового впровадження кейсів різної структури («мертвих» і «живих»), ускладнення методів, прийомів (евристична і проблемна бесіда, бесіда-дискусія, вільна бесіда за змістом кейсу; варіативне моделювання педагогічних ситуацій;

навчальний диспут тощо) і видів навчально-пізнавальної діяльності (від читання, обговорення проблемної ситуації до самостійного проектування варіантів її вирішення, перетворення кейсів (з «мертвого» на «живий» і навпаки), розроблення власних кейсів на основі пропонуваніх вихідних положень і настанов та ін.

4. Розвиток культуротворчої компетентності слухачів ЕГ було спрямовано на цілеспрямоване накопичення необхідних культурологічних знань, поглиблення й розширення естетичного досвіду, відпрацювання вмінь добирати культурологічний контент для ефективного розв'язання проблемних педагогічних ситуацій.

5. На підставі проведення контрольних зрізів, аналізу й узагальнення результатів контрольного експерименту встановили наявність суттєвих розбіжностей у характері та рівнях освітньо-професійної підготовки слухачів ЕГ і КГ. Крім набуття додаткових культурологічних знань слухачі ЕГ продемонстрували високий рівень аналітизму, критичного мислення, гнучкості, ініціативності, креативності, здатності долати формалізм, стереотипні погляди і підходи, знаходити ефективні способи вирішення педагогічних проблем із застосуванням відповідних культурологічних матеріалів для реалізації освітньо-виховних цілей.

6. Продуктивність культуротворчої компетентності слухачів ЕГ було доведено під час виконання контрольних завдань творчого характеру. Порівняно з роботами КГ, що відзначались однобічністю і тенденційністю у розкритті сутності порушених проблем, схематизмом у проектуванні можливих варіантів вирішення проблемних ситуацій, слухачі ЕГ виявили здатність креативно мислити, давати цілісну характеристику подій, викладених у кейсі, розробляти й обґрунтовувати палітру різноманітних способів і підходів до розв'язання педагогічних проблем на концептуальній творчій основі.

7. Достовірність отриманих під час контрольного експерименту даних підтвердили за допомогою критерія ϕ^* – кутове перетворення Фішера. Отриманий завдяки проведеним на основі цього статистичного методу показник $\phi^* = 2,732$ дозволив довести гіпотезу про те, що доля слухачів ЕГ, які мають розвинену культуротворчу компетентність, перевищує відповідний показник у КГ. Таким чином здобули всі підстави для твердження про ефективність авторської теоретичної моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін з використанням кейс-технології.

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації за розділом 3

1. Замотаєва Н. В. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів / Н. В. Замотаєва // Міжнародний науковий журнал «Science Rise: Pedagogical Education». – Харків : НВП ПП «Технологічний Центр». – 2017. – № 3(11). – С. 15–19.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

за розділом 3

1. Замотаєва Н. В. Практика розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 23 березня 2017 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2017. – С. 64–65.

Перелік посилань за розділом 3

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики» / [за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова]. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник / Г. Ващенко. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
3. Дистервег. Избр. пед. соч. / А. Дистервег ; сост. В. А. Ротенберг ; [общ. ред. Е. Н. Медынского]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 375 с.
4. Замотаєва Н. В. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів / Н. В. Замотаєва // Міжнародний науковий журнал «Science Rise: Pedagogical Education». – Харків : НВП ПП «Технологічний Центр». – 2017. – № 3(11). – С. 15–19.
5. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.
6. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saiup.org.ua/>
7. Психолого-педагогический практикум ротного политработника : в 2-х ч. Ч. II : военная педагогика : учеб.-метод. пособ. – Донецк, 1989. – 366 с.
8. Ушинский К. Д. Собр. соч. : в 11 т. / К. Д. Ушинский / [сост. В. Я. Струминский]. Т. 2 : Пед. статьи 1857-1861 гг. – М-Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 656 с.
9. Ямбург Е. А. Педагогический декамерон / Е. А. Ямбург. – М. : Дрофа, 2008. – 367 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведено аналіз теоретико-методологічних засад та сучасного стану розвитку порушеного наукового питання, що засвідчив переваги культуротворчого підходу, сутність якого полягає у підготовці викладача ВВНЗ до активної професійної діяльності, продуктивної педагогічної комунікації, міжособистісної взаємодії, творчості з метою ефективного вирішення освітньо-виховних завдань, подолання проблем, розв'язання конфліктів на основі актуального культурологічного контенту, інтерактивних технологій навчання.

2. Введено поняття «культуротворча компетентність викладача гуманітарних дисциплін ВВНЗ», яке визначено, як інтегральний показник готовності до продуктивної педагогічної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії із студентами (курсантами, слухачами) на основі динамічної сукупності культурологічних знань, умінь, естетичного досвіду, гуманістичних ідеалів і цінностей, творчих здібностей і здатності до співтворчої діяльності.

3. Обґрунтовано й розроблено модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології у системі післядипломної педагогічної освіти, що складається з концептуального (провідні ідеї, принципи, підходи, мета), змістового (психолого-педагогічні, культурологічні, фахові знання та вміння, педагогічний, естетичний досвід, морально-етичні погляди й переконання, естетичні критерії) і технологічного компонентів (методи, прийоми, види і форми розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ). Доведено залежність розвитку культуротворчої компетентності від системного застосування кейс-технології.

Визначено критерії (культурологічні знання і вміння, рефлексивність, інноваційність, креативність, імпровізаційність, інтерактивність, діалогічність педагогічного спілкування, готовність до творчої педагогічної взаємодії), рівні (високий, достатній, середній, низький), показники розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ. Розкрито педагогічні умови розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ (пріоритетність особистісної і професійної самоактуалізації військового педагога, сформованість у нього сталих потреб у самоосвіті, саморозвитку та самореалізації; єдність і взаємозв'язок формальної та неформальної освіти; створення культуротворчого освітнього середовища, забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату в науково-педагогічному колективі; актуалізація життєвого і професійного досвіду викладача ВВНЗ, сприяння його постійному теоретичному осмисленню та практичному збагаченню; підвищення мотивації та стимулювання культуротворчої діяльності військового педагога; інтерактивний, діалогічний, співтворчий характер взаємодії суб'єктів військово-педагогічного процесу, його технологічність).

4. Розроблено та впроваджено у систему післядипломної педагогічної освіти експериментальну програму розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ. За результатами експериментально-дослідного навчання встановлено позитивну динаміку у характері та рівнях розвитку культуротворчої компетентності слухачів експериментальної групи у порівнянні з контрольною. За допомогою застосованого статистичного методу доведено ефективність експериментальної моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ.

Перспективи подальшого дослідження проблеми полягають у проектуванні нової типології кейсів, дослідженні шляхів інтеграції кейс-технології з інтерактивними технологіями кооперованого, комунікативно-діалогового, ігрового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адольф В. А. Инновационная деятельность педагога в процессе его профессионального становления / В. А. Адольф. – Красноярск : Поликом, 2007. – 190 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики» / [за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова]. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.
3. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Акімова. – Тернопіль, 2010. – 41 с.
4. Акмеология : учебник / [под общ. ред. А.А. Деркача]. – М. : РАГС, 2004. – 688 с.
5. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі : метод. огляд / уклад. Л. А. Якімова. – Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 32 с.
6. Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизации : сб. науч. тр. / [под ред. А. А. Бодалева, Г. А. Ковалева]. – М. : Изд. АПН ССР, 1983. – 98 с.
7. Александер Дж. Аналитические дебаты: Понимание относительной автономии культуры / Дж. Александер ; пер. с англ. М. Шуровой // Социологическое обозрение. – 2007. – Т. 6. – № 1. – С. 17–37.
8. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підручник [для студ. аспірантів та молодих викладачів вузів] / А. М. Алексюк – Київ : Либідь, 1998. – 558 с.
9. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

10. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ : Генеза, 1996. – 368 с.
11. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя / О. Є. Антонова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. : у 2-х ч. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. , Ч. 2. – С. 11–17.
12. Арістотель. Поетика / Арістотель ; перек. Б. Тен. Київ : Мистецтво, 1967. – 133 с.
13. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; [ред. В. Ф. Асмус]. Т. 1. – М. : Мысль, 1976. – 550 с.
14. Арнольд А. Человек и мир культуры : введение в культурологию / А. Арнольд. – М. : МГИК, 1992. – 240 с.
15. Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентного подхода) / В. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3–13.
16. Баёв П. А. Практикум по методике Case-study : учеб. пособ. / П. А. Баёв. – Иркутск: РИО НЦ РВХ ВСНЦ СО РАМН, 2008. – 160 с.
17. Балл Г. О. Культура особистості в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти / Г. О. Балл // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць / [за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало]. – Київ, 2003. – С. 51–61.
18. Барнс Л. Б. Преподавание и метод конкретных ситуаций (конкретные случаи и дополнительная литература) : метод. материал / Л. Б. Барнс, К. Р. Кристенсен Э. Дж Хансен ; пер. с англ. И. А. Петровская, С. В. Костюк. – М. : [б. в.], 2000. – 501 с.
19. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин / [сост. С. Бочаров]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
20. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. – М. : Педагогический поиск, 2003. – 256 с.

21. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
22. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с.
23. Библер В. С. Диалоговая концепция культуры М. М. Бахтина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/rusidea/ribb.htm>
24. Библер В. С. Мышление как творчество. (Введ. в логику мысл. диалога) / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1975. – 325 с.
25. Библер В. С. Цивилизация и культура / В. С. Библер. – М. : РГГУ, 1993. – 48 с.
26. Бойко О. В. Теоретико-методичні проблеми формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України : монографія / О. В. Бойко. – Львів : АСВ, 2014. – 543 с.
27. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер ; пер. с нем. / [под ред. П. Гуревича, С. Левит, С. Лезова]. – М. : Республика, 1995. – 464 с. – («Мыслители XX века»).
28. Буданов В. Методология и принципы синергетики / В. Буданов // Філософія освіти. — 2006. – № 1 (3). – С. 143–172.
29. Ваганова О. И. Метод кейсов в профессиональном обучении : учеб.-метод. пособие / О. И. Ваганова. – Н. Новгород : ВГПУ, 2011 – 57 с.
30. Валицкая А. П. Новая школа России: Культуротворческая модель в контексте задачи духовно-нравственного воспитания / А. П. Валицкая // Вестник Герценовского университета. – 2010. – № 2 – С. 20–28.
31. Валла Л. Об истинном и ложном благе // Эстетика Ренессанса : антология : в 2 т. / Л. Валла ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, 1981. – С. 77–107.
32. Васюк О. В. Тренінгова форма навчання в методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. / О. В. Васюк //

Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 1 (38). – С. 14–19.

33. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – 4-е вид., допов. Т. 1. – Львів. : Камула, 2006. – 278 с. – («Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенка).

34. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник / Г. Ващенко. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.

35. Вебер М. Работы М. Вебера по социологии, религии и культуре / М. Вебер. – М. : ИНИОН, 1991. – 301 с.

36. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Лев Семенович Выготский ; [глав. ред. А. В. Запорожец]. Т. 3 : Проблемы развития психики. – М. : Педагогика, 1983. – 367 с.

37. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / Н. Г. Баліцька, О. А. Біда, Г. П. Волошина [та ін] ; за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Київ : Наук. світ, 2003. – 138 с.

38. Використання кейс-методів у навчальному процесі / С. В. Іванов, Т. Л. Мостенська, І. В. Федулова, Т. В. Рибачук-Ярова // Наукові праці НУХТ. – 2012. – № 43. – С. 107–112.

39. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання / С. С. Вітвицька. – 2-е вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.

40. Вітченко А. О. Компетентнісний підхід до підготовки викладача ВВНЗ / А. О. Вітченко, А. Ю. Вітченко // Вісник національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 5 (30). – С. 33–38.

41. Вітченко А. О. Неперервність підготовки військових педагогів: від компетентності до професіоналізму та майстерності / А. О. Вітченко // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони

України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ. – 2014. – № 1(29). – С. 43–51.

42. Вітченко А. О. Розвиток професійної компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу / А. О. Вітченко // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 1 (38). – С. 20–26.

43. Вітченко А. О. Теоретико-технологічні підходи до визначення критеріїв оцінювання слухачів ВВНЗ з педагогіки вищої школи / А. О. Вітченко // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ, – 2012. – № 2 (26). – С. 37–45.

44. Вітченко А. О. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло, С. М. Салкуцан ; [за заг. ред. проф. В.М. Телелима]. – К. : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2016. – 250 с.

45. Вітченко А. О. Сучасні підходи до технологізації вищої освіти / А. О. Вітченко // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ. – 2013. – № 1 (27). – С. 48–55.

46. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика : монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.

47. Вознюк О. В. Синергетика освіти / О. В. Вознюк, М. В. Левківський, П. Ю. Саух ; [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. – К., 2004. – 300 с.

48. Волик Л. Полікультурність особистості майбутнього вчителя : монографія / Л. Волик. – Київ-Полтава, 2005. – 176 с.

49. Вольтер Кандід : філософські повісті : / Вольтер ; пер. з фр. ; [передм. та прим. Я. І. Кравця]. – Харків : Фоліо, 2011 – 410 с.

50. Гайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления / М. Гайдеггер ; пер. с нем. – М. : Республика, 1993. – 447 с. – («Мыслители XX в.»).
51. Гайдеггер М. Дорогою до мови / М. Гайдеггер ; пер. з нім. В. Кам'янець. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
52. Гайдеггер М. Что зовется мышлением? / М. Гайдеггер ; пер. с нем. Э. Сагетдинова. – М. : Академический Проект, 2007. – 351 с.
53. Гапонова В. М. Ключові компетенції викладача вищого навчального закладу / В. М. Гапонова // Вісник національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 1 (32). – С. 42–46.
54. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / Г. В. Ф. Гегель ; пер. з нім. – Київ : Основи, 2004. – 548 с.
55. Гельвеций К. Сочинения : в 2 т. / К. Гельвеций ; [сост. и общ. ред. Х. Н. Момджяна]. Т. 2. – М. : Мысль, 1974. – 687 с.
56. Герасимович Г. Культуротворча сутність людини як соціальної істоти. / Г. Герасимович // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 13. – С. 149–155.
57. Гилфорд Д. Три стороны интеллекта. Психология мышления / Д. Гилфорд. – М. : Прогресс, 1965. – 525 с.
58. Голубчикова М. Г. Кейс-технологии в профессиональной подготовке педагога : учеб. пособие / М. Г. Голубчикова, С. А. Харченко. – Иркутск : ФГБОУ ВПО «ВСГАО», 2012. – 116 с.
59. Гончаренко С. Український педагогічний словник] / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
60. Горбунова Л. С. Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики : монографія / Л. С. Горбунова. – уми: Університетська книга, 2015. – 709 с.
61. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки :

автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Гриненко. – Тернопіль, 2008. – 20 с.

62. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В. М. Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.

63. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ : Знання України, 2002. – 580 с.

64. Гуманістична психологія: антологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] : у 3 т. / упорядники й наукові редактори Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). Том 1 : Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2001. – 252 с.

65. Гуревич Р. Про підвищення ефективності організації самостійної навчальної діяльності студентів / Р. Гуревич, В. Атаманюк // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – Вип. 7. – С. 37–41.

66. Гуссерль Э. Идеи феноменологии: Пять лекций / Э. Гуссерль ; пер. с нем. Н. А. Артеменко ; [вст. ст. и коммент. И. И. Мавринского]. – СПб : ЦЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 224 с.

67. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Г.-Г. Гадамер ; пер. з нім. О. Мокровольського. Т. 1 : Герменевтика I : Основи філософ. герменевтики. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.

68. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – 2-е вид. – Київ : Академвидав, 2012. – 352 с.

69. Дидро Д. Мысли об объяснении природы. Собр. соч. : в 10 т. / Д. Дидро ; [под общ. ред. И. К. Луппола]. Т. 1 : Философия. – М.-Л. : Academia, 1935. – С. 298–356.

70. Дильтей В. Собрание сочинений : в 6 т. / В. Дильтей ; [под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова]. Т. 3 : Построение исторического мира в науках о духе / [под ред. В. А. Куренного]. – М. : Три квадрата, 2004. – 419 с.

71. Дистервег. Избр. пед. соч. / А. Дистервег ; сост. В. А. Ротенберг ; [общ. ред. Е. Н. Медынского]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 375 с.
72. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600
73. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2007. – 368 с.
74. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки / О. А. Дубасенюк // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія ; [за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14–47.
75. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. – 192 с.
76. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Дунаєва. – Вінниця, 2008. – 20 с.
77. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [головний ред. В. Кремень]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
78. Єсіна Н. О. Формування творчих умінь майбутнього вчителя в інтелектуально-ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. О. Єсіна. – Харків, 2009. – 22 с.
79. Желанова В. В. Використання задачного підходу в технології контекстного навчання майбутнього педагога / В. В. Желанова // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 6 (43). – С. 51–57.
80. Желанова В. В. Культуротворчі аспекти професійної компетентності майбутнього педагога / В. В. Желанова // Вісник Луганського

національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 7 (312). – Ч.ІІ. – С. 48–55.

81. Желанова В. В. Сутність кейс-технології у площині компетентнісно зорієнтованої освіти майбутнього педагога у ВНЗ / В. В. Желанова // Гуманізація навчально-виховного процесу ; [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Харків : ТОВ «Видавництво НТМТ». – 2017. – № 2 (82). – С. 20–27.

82. Жорнова О. І. Теоретико-методологічні засади формування культуротворчості студентів університетів: дис. ... д-ра пед. наук: 13. 00. 04 / Ольга Іллівна Жорнова. – Тернопіль, 2007. – 395 с.

83. Журавський В. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. Журавський. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.

84. Загальна психологія: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. Максименко, В. Зайчук, В. Клименко, В. Соловієнко ; [за заг. редакцією акад. С. Максименка]. – Київ : Форум, 2000. – 543 с.

85. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 159 с.

86. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособ. / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М. : Издат. центр «Академия», 2001. – 208 с.

87. Замотаєва Н. В. Активізація самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ. – 2017. – № 1. – С. 53–61.

88. Замотаєва Н. В. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів / Н. В. Замотаєва //

Міжнародний науковий журнал «Science Rise: Pedagogical Education». – Харків : НВП ПП «Технологічний Центр». – 2017. – № 3(11). – С. 15–19.

89. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.

90. Замотаєва Н. В. Культуротворчі аспекти підготовки військових фахівців / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 березня 2013 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2013. – С. 42.

91. Замотаєва Н. В. Культуротворчий підхід до підготовки викладачів ВВНЗ (до постановки проблеми) / Н. В. Замотаєва // Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України : матеріали наук.-практ. конф., 24 квітня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2014. – С. 156–157.

92. Замотаєва Н. В. Місце і роль викладача в організації самостійної роботи з використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 33. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ, 2017. – С. 136–145.

93. Замотаєва Н. В. Наукові засади розвитку культуротворчої компетентності слухачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – № 6 (31). – С. 66–71.

94. Замотаєва Н. В. Особливості використання кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного авіаційного університету. – Вип. 1(8). – Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ : НАУ, 2016. – С. 36–42.

95. Замотаєва Н. В. Особливості застосування технології ситуативного аналізу (кейс-технології) у системі підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Імплементація сучасних технологій

навчання у навчальний процес : матеріали Міжнар. наук. конф., 17-18 березня 2015 р., м. Київ. – Київ : НУХТ, 2015. – С. 38–42.

96. Замотаєва Н. В. Практика використання технології ситуативного аналізу у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : матеріали міжвід. наук.-практ. конф., 16 грудня 2015 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2015. – С. 197–199.

97. Замотаєва Н. В. Практика розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 23 березня 2017 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2017. – С. 64–65.

98. Замотаєва Н. В. Практичне використання технології ситуативного аналізу на заняттях різних видів / Н. В. Замотаєва // Використання методів активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу : матеріали наук.-практ. семінару 28 жовтня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2014. – С. 13–16.

99. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності майбутніх військових педагогів із використання технології ситуативного аналізу / Н. В. Замотаєва // Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 11 грудня 2014 р., м. Дніпропетровськ – Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2015. – С. – 105–106.

100. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: психолого-педагогічні умови. / Н. В. Замотаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Серія: Педагогічні науки. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – № 1–2 (50–51). – С. 50–56.

101. Замотаєва Н. В. Розвиток професійної компетентності військових педагогів в умовах інтерактивного навчання / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2016 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2016. – С. 65–67.

102. Замотаєва Н. В. Теоретико-методологічні засади культуротворчого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Наукові записки – Вип. 156. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. – С. 151–156.

103. Замотаєва Н. В. Філософські аспекти культуротворчої діяльності / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 77–79.

104. Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / Л. О. Савенкова, В. М. Приходько, Л. А. Медвідь [та ін] ; [за заг. ред. Л. О. Савенкової, В. М. Приходько]. – Київ : КНЕУ, 2009. – 343 с.

105. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004 – 40 с.

106. Змеёв С. И. Андрогогика: основы теории и технологии обучения взрослых : монография / С. И. Змеёв. – М. : ПЕРСЭ, 2003. – 207 с.

107. Зубрик А. Р. Формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. Р. Зубрик. – Хмельницький, 2010. – 20 с.

108. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 11–24.

109. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти / І. А. Зязюн // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Випуск 1.33. Серія : Педагогічні науки. – Розділ 1 Педагогічна освіта України європейський вимір. – С. 22–26.

110. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. А. Зязюн // Постметодика. – 1996. – № 4 (14). – С. 11–13.

111. Іванцев Л. І. Становлення майбутнього вчителя як суб'єкта життєтворчості : монографія / Л. І. Іванцев. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2007. – 208 с.

112. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / [за ред. П. Ю. Сауха]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

113. Інноваційні технології у підготовці вчителя сучасної школи : посіб. / [за заг. ред. Н. С. Побірченко]. – Черкаси : ДП «Черкаський ЦНП», 2012. – 448 с.

114. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник [та ін]. – Київ : Наук. світ, 2004. – 85 с.

115. Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя / Т. Е. Исаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 55–60.

116. Каган М. С. Эстетика как философская наука / М. С. Каган. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.

117. Каган М. С. Методологические проблемы современной философии. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. С. 227–239.

118. Каган М. С. Наследие Л. фон Берталанфи и проблема применения системного подхода в сфере гуманитарного знания. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – С. 140–151.

119. Каган М. С. О структуре современного антропологического знания. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. I : Проблемы методологии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – С. 124–132.

120. Каган М. С. Человеческая деятельность как предмет системного исследования. Избр. труды в VII т. / М. С. Каган. Т. II : Теоретические проблемы философии. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – 660 с.

121. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.

122. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.

123. Кант І. Критика практичного розуму / І. Кант ; пер. з нім., прим. та післям. І. Бурковського ; [наук. ред. А. Єрмоленко]. – Київ : Юніверс, 2004. 240 с.

124. Кант И. Сочинения в шести томах / И. Кант ; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. Т. 3. – Москва : Мысль, 1964. – 756 с.

125. Кант И. Сочинения в шести томах / И. Кант ; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. Т. 5. – Москва : Мысль, 1966. – 528 с.

126. Катюк Я. Л. Зміст соціокультурної підготовки методичних працівників у світлі андрагогічних ідей / Я. Л. Катюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 42–45.

127. Климчук С. В. Можливості використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійного мовлення майбутніх соціальних педагогів / С. В. Климчук // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 4 (35). – С. 66–69.

128. Ковальова С. М. Застосування методики кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів у Великій Британії : монографія / С. М. Ковальова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 260 с.

129. Коган Л. Н. Социология культуры : учеб. пособие / Л. Коган. – Екатеринбург : УрГУ, 1992. – 120 с.
130. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. Овчарук]. – Київ : К. І. С., 2004. – 112 с.
131. Красильник Ю. С. Професійна підготовка викладача вищого військового навчального закладу: теорія та методика : навч. посіб. / Ю. С. Красильник. – Київ : НУОУ, 2010. – 148 с.
132. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Пед. думка, 2012. – 368 с.
133. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Кремень. – Київ : Знання України, 2011. – 520 с.
134. Кривильова О. А. Підготовка майбутніх учителів до творчої діяльності : монографія / О. А. Кривильова. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 200 с.
135. Кримський С. Ранкові роздуми : зб. ст. / С. Кримський. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
136. Кузанский Н. «Вся ты прекрасна, возлюбленная моя...» // Эстетика Ренессанса : антология: в 2 т. Н. Кузанский ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, – 1981. – С. 116–122.
137. Культуротвірна функція психологічної науки : монографія / Г. О. Балл, Н. А. Бастун, О. В. Губенко [та ін.] ; [за ред. Г. О. Балла]. – Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 264 с.
138. Кучерявий А. О. Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів : монографія / А. О. Кучерявий. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 344 с.
139. Леонтьев А. Н. Избранные психологический произведения : в 2 т. / А. Н. Леонтьев. Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.

140. Леонтьева В. Н. Культуротворчество: природа, системы, процессы: дис. ... д-ра философ. наук: 09.00.04. / Вероника Николаевна Леонтьева. – Харьков, 2004. – 413 с.

141. Лиханов А. Драматическая педагогика : Очерки конфликтных ситуаций / А. Лиханов. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1990. – 480 с.

142. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : монографія / С. М. Лобода. – Луганськ : Держ. закл. «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 504 с.

143. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. Лотман. – М. : «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.

144. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя: из опыта работы / Ю. Л. Львова. – 2 –е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – 458 с.

145. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти : монографія / В. М. Мадзігон, А. С. Нісімчук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 512 с.

146. Макаренко А. С. Собр. соч. : в 4 т. / А. С. Макаренко. Т. 1 : Марш тридцатого года. Педагогическая поэма. – М. : Правда, 1987. – 576 с.

147. Макарий Египетский. Новые духовные беседы / Макарий Египетский ; пер. с греч. В. Вениаминова. – М. : Интербук, 1990. – 172с. – (Серия «Богословские труды и проповеди»).

148. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. / С. П. Максимюк. – Київ : Кондор, 2005. – 667 с.

149. Мамардашвили М. К. Эстетика мышления : из книги «Философские чтения» / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Азбука – классика, 2002. – 832 с.

150. Манетти Дж. О достоинстве и превосходстве человека / Дж. Манетти // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения : сборник ; пер. с

латин. ; [вступ. стаття и ред. С. М. Стама]. Ч. II. – Саратов : Изд-во Саратовського ун-та, 1988. – С. 8–68.

151. Манхейм К. О специфике культурно-социологического познания / К. Манхейм // Избранное. Социология культуры ; пер. с нем. [под ред. Е. О. Тучкова]. – М.-СПб. : Университетская книга, 2000. – 501 с.

152. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.

153. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

154. Маслов В. С. Теорія культурологічної підготовки слухачів і курсантів вищих військових закладів освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. С. Маслов. – Київ. – 1998. – 37 с.

155. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу.; пер. с англ. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).

156. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.

157. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество / А. М. Матюшкин. – М. : Изд-во МПСИ, 2003. – 720 с.

158. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія / Н. І. Мачинська ; [за ред. докт. пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С. О. Сисоєвої]. – Львів : ЛьвДУВС, – 2013. – 416 с.

159. Мельничук І. М. Діалогічність інтерактивного навчання майбутніх фахівців у вищій школі / І. М. Мельничук, Л. М. Романишина // Вісник національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 2 (33). – С. 95–100.

160. Мирандола Пико делла Дж. Речь о достоинстве человека // Эстетика Ренессанса : антология: в 2 т. / Дж. Пико делла Мирандола ; [сост. и науч. ред. В. П. Шестаков]. Т. 1. – М. : Искусство, 1981. – С. 248–265.

161. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Флинта : Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.

162. Міщенко В. І. Педагогічна творчість як основа формування інтелекту військового спеціаліста / В. І. Міщенко // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ : НУОУ. – 2002. – № 10. – С. 25–30.

163. Монтескье Ш. Л. Избранные произведения / Ш. Л. Монтескье ; [общ. ред., вступ. ст. М. П. Баскин]. – М. : Госполитиздат. – 1955. – 800 с.

164. Морзе Н. В. Вебінари як засіб підвищення кваліфікації викладачів / Н. В. Морзе, А. Б. Кочарян // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014, –, Том 42, – №2. – С. 118–130.

165. Морзе Н. В. Е-портфоліо як інструмент відкритості та прозорості освітньої діяльності сучасного університету / Н. В. Морзе, Л. О. Варченко-Троценко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2016, –, Том 52, – №2. – С. 62–80.

166. Морзе Н. В. Формування навичок ефективної співпраці студентів під час використання вікі-порталу / Н. В. Морзе, Л. О. Варченко-Троценко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014, –, Том 40, – №2. – С. 92–106.

167. М'ясоїд П. Володимир Роменець: від психології творчості до творчості у психології / П. М'ясоїд // Психологія і суспільство. – 2011. – №2 (44). – С. 64–91.

168. Назаров И. Ф. Стать воспитателем : заметки о педагогическом мастерстве и путях овладения им / И. Ф. Назаров. – Алма-Ата : МЕКТЕП, 1980. – 120 с.

169. Негус К. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / К. Негус, М. Пикеринг ; пер. с англ. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, – 2011. – 300 с.
170. Ніцше Ф. Людське, надто людське: Книга для вільних умів / Ф. Ніцше ; пер. з нім. – Львів : Астролябія, 2012. – 408 с.
171. Огнев'юк В. О. Людина – культура – історія / В. О. Огнев'юк, П. А. Кравченко. – Київ : «Гене́за», 1999. – 157 с.
172. Огнев'юк В. О. Культуротворчий потенціал історії та виховання молоді : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. О. Огнев'юк. – Київ, 1996. – 23 с.
173. Оконь В. Основы проблемного обучения / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.
174. Оконь В. Процесс обучения / В. Оконь ; пер. с польск. ; [под ред. М. А. Данилова]. – М. : Учпедгиз, 1962. – 172 с.
175. Ордіна Л. Л. Культуротворче середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5720/1/Ordina.pdf>
176. Ортега-і-Гассет Х. «Місія Університету». Ідея Університету : антологія / [упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 67–107.
177. Основы андрогоники : учеб. пособ. / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая [и др] ; [под ред. И.А. Колесниковой]. – М. : «Академия», 2003. – 240 с.
178. Основы вузовской педагогики : учеб. пособ. / [ред. кол. : Н. В. Кузьмина (отв. ред.) и И. А. Уркин]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 311 с.
179. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія / В. І. Осьодло. – Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. – 463 с.

180. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.] ; [за ред. І.А.Зязюна]. – 2-е вид., допов. і перероб. – Київ : Вища школа, 1997. – 349 с.

181. Петрарка Ф. О средствах против всякой судьбы / Ф. Петрарка // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения : сборник ; пер. с латин. ; [вступ. статья и ред. С. М. Стама]. Ч. I. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1984. – С. 98–137.

182. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.

183. Платон. Сочинения в четырех томах / Платон ; пер. с древнегреч ; [под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса]. Т. 1. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; Изд-во Олега Абышко, – 2006. – 632 с.

184. Платон. Сочинения в четырех томах / Платон ; пер. с древнегреч ; [под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса]. Т. 2. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; Изд-во Олега Абышко, – 2007. – 626 с.

185. Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) / [под ред. А. А. Бодалева, Н. В. Васиной]. – СПб. : Речь, 2005. – 324 с.

186. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – 3-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 368 с.

187. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – Київ : 2007. – 144 с.

188. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика : монография / Я. А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.

189. Послушник и школяр, наставник и магистр. Средневековая педагогика в лицах и текстах / [сост. П. Уваров, Т. Матулис, В. Безгоров]. – М. : РОУЖ, 1996. – 414 с.

190. Поташник М. М. Педагогическое творчество : проблемы развития и опыт : пособ. для учителя / М. М. Поташник. – Киев : Рад. шк., 1988. – 187 с. – (Пед. б-ка).

191. Практическая педагогика: учебно-методическое пособие на основе метода case-study / [М. Р. Варданян, Н. А. Палихова, И. И. Черкасова, Т. А. Яркова]. – Тобольск : ТГСПА им. Д. И. Менделеева, 2009. – 188 с.

192. Про вищу освіту : Закон України від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

193. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. № 1176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/4487-nakaz-ministerstva-1176-vid-14082013>

194. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25. 06. 2013 р. № 344/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

195. Про освіту : Закон України від 05. 09. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>

196. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saiup.org.ua/>

197. Профессиональная педагогика : учебник / [под ред. С. Я. Батышева, А. М. Новикова]. – 3-е изд., перераб. – М. : Из-во ЭГВЕС, 2009. – 456 с.

198. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни [и др.] ; пер. с фр. – М. : Когито-центр, 2009. – 215 с.

199. Психолого-педагогический практикум ротного политработника : в 2-х ч. Ч. II : военная педагогика : учеб.-метод. пособ. – Донецк, 1989. – 366 с.

200. Психологический словарь / [под общ. ред. А. Петровского, М. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
201. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
202. Рижкова С. Творення, трансляція, інтерпретація та споживання культури : монографія / С. Рижкова, І. Кузнєцова, І. Шевченко. – Київ : НАКККиМ, 2010. – 475 с.
203. Романюк І. М. Використання елементів технології дистанційного навчання для формування професійної компетенції / І. М. Романюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип .5 (36). – С. 102–107.
204. Романюк І. М. Використання ігрових технологій у вищій школі / І. М. Романюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. Вип. 6 (37). – С. 131–136.
205. Романюк І. М. Інтерактивна технологія презентації патріотичних образів у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України / І. М. Романюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. Вип. 3 (40). – С. 144–148.
206. Роменець В. Історія психології ХХ століття : навч. посібник / В. Роменець, І. Маноха ; [вст. ст. В. Татенка, Т. Титаренко]. – Київ : Либідь, 1998. – 992 с.
207. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии»).
208. Руденко Ю. Чи був Антон Макаренко педагогом-гуманістом? / Ю. Руденко // Українське слово. – 2013. – № 36. – 4–10 верес.– С. 12–13.
209. Руссо Ж.-Ж. Избранные сочинения в 3 т. ; пер. с фр. / Ж.-Ж. Руссо Т 1 : Рассуждения о науках и искусствах. – М. : Гос. издательство худ. литературы, 1961. – С. 41–61.

210. Савельева М. Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов : учебно-метод. пособ. / М. Г. Савельева. – Ижевск : УдГУ, 2013. – 94 с.
211. Святитель Иоанн Златоуст. Творения : в 12-ти т. Т. 4. Кн. 2-я : Беседы на книгу Бытия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://krotov.info/library/08_z/zlatoust/00_zlatou.html
212. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. / Г. К. Селевко. Т. 1. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с. – (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).
213. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – Київ : Вища школа, 2004. – 336 с.
214. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч. метод. посіб. / С. О. Сисоєва. – Київ : ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.
215. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – Київ : Міленіум, 2006. – 344 с.
216. Ситуационная методика обучения: Теория и практика / [сост. А. И. Сидоренко, В. И. Чуба]. – Киев : Центр инноваций и развития, 2001. – 256 с.
217. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / [под ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурмина]. – Киев : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
218. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода ; пер. М. Кашуба ; пер. поезії В. Войтович. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.
219. Сластенин В. А. Педагогика : учебное пособие / В. А. Сластенин. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 576 с.
220. Сметанський М. І. Порівняльний аналіз педагогічних ідей А. Макаренка і В. Сухомлинського / М. І. Сметанський // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Серія : Педагогічні науки. – Полтава : Вид-во ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2008. – Вип. 4. – С. 55–64.

221. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 4. : Сто порад учителям. – Київ : Рад. школа, 1976. – 520 с.

222. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия / Ю. Г. Татур. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 18 с.

223. Теоретико-методологічні засади модернізації змісту гуманітарної освіти у вищій школі України: монографія / К. Є. Балабанова, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська [та ін.] ; [за заг. ред. Г. В. Онкович]. – Київ : Педагогічна думка, 2013. – 282 с.

224. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / [за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 284 с.

225. Теория и практика педагогического эксперимента : монография / [под ред. А. И. Пискунова, Г. В. Воробьева]. – М. : Педагогика, 1979. – 208 с.

226. Технологія створення дистанційного курсу : навч. посіб. / В. Ю. Биков, В. М. Кухаренко, Н. Г. Сиротинко [та ін.]. – Київ : Міленіум, 2008. – 324 с.

227. Тонкович И. Н. Компетентностный подход в высшем образовании : содержательно-логический анализ / И. Н. Тонкович // Инновационные образовательные технологии. – 2011. – № 3. – С. 33–38.

228. Ушинский К. Д. Собр. соч. : в 11 т. / К. Д. Ушинский / [сост. В. Я. Струминский]. Т. 2 : Пед. статьи 1857-1861 гг. – М-Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 656 с.

229. Федь В. А. Культуротворче буття: функції та загальні принципи розвитку / В. А. Федь // Схід. – 2012. – № 1 (115). – С. 170–173.

230. Федь В. А. Методологічні підходи до аналізу категорій «культуротворчість» та «культуротворче буття» / В.А. Федь // Мультиверсум. Філософський альманах – 2008. – Вип. 67. – С. 89–98.

231. Феномен університету в контексті «суспільства знань» : монографія (рукопис) / [В. П. Андрущенко, І. М. Предборська, Є. А. Пінчук, І. В. Степаненко [та ін]. – Київ, 2014. – 256 с.

232. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г.Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Книга, 2005. – 528 с.

233. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України : європейський вимір / авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний [та ін]. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 220 с.

234. Философский словарь / [автор и состав. И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А.В. Шуба]. – Київ : А. С. К., 2006 – 1056 с.

235. Фитхе И. Г. Сочинение в двух томах / И. Г. Фитхе ; [сост. и прим. В. Волжского]. Т. II. – СПб. : Мифрил, 1993. – 798 с.

236. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 352 с. – (Серія «Альма-матер»).

237. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособ. / А. Я. Флиер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : МГУКИ, 2009. – 705 с.

238. Фрейре П. Педагогіка душі / П. Фрейре ; пер. з анг. І. Корунця ; [дод. А. М. Араужо Фрейре]. – Київ : Веселка, 2003. – 103 с.

239. Фурман А. В. Ідея професійного методологування : монографія / А. В. Фурман. – Ялта-Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 208 с.

240. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання : принципи, умови, забезпечення : монографія / А. В. Фурман. – Київ : Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.

241. Хёйзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / Й. Хёйзинга / [сост., предисл. и пер. с нидерл. Д. В. Сильвестрова ; коммент., указатель Д. Э. Харитоновича]. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.

242. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. / Л. Л. Хоружа. – Київ : «Академвидав», 2012. – 208 с.

243. Хорунжий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти / Г. Ф. Хорунжий. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 320 с.

244. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированой парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

245. Цицерон. Философские трактаты / Цицерон ; [ответств. ред., сост. и автор вступ. статьи доктор философ. наук Г. Г. Майоров] ; перевод з латин. М. И. Рижского. – М. : Наука, 1985. – 384 с.

246. Черепанова С. О. Культуротворчий потенціал філософії освіти: особистість – наука – мистецтво : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / С. О. Черепанова. – Київ, 2012. – 39 с.

247. Черепанова С. О. Філософія освіти і феномен культуротворчості: методологічні основи дослідження / С. О. Черепанова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського : науковий журнал. Серія «Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія». – Сімферополь : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. – 2013. – Том 24 (65). – №1-2. – С. 213–220.

248. Чернилевский Д. В. Креативная педагогика и психология : учеб. пособ. / Д. В. Чернилевский, А. В. Морозов. – М. : МГТА, 2001. – 301 с.

249. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ / М. А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.

250. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер ; пер. с нем. А. В. Денежкина, А. Н. Малинкина, А. Ф. Филлипова. – М. : Гнозис, 1994. – 490 с.

251. Шеллинг Ф. Философия искусства / Ф. Шеллинг. – М. : Мысль, 1966 – 496 с.

252. Шиллер Ф. Собрание сочинений в семи томах / Ф. Шиллер. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1957. – Том 6. – 791 с.

253. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер ; пер. с нем. А. Л. Вольского / [науч. ред. Н. О. Гучинская]. – СПб. : «Европейский Дом», 2004. – 242 с.

254. Шлейермахер Ф. Д. Речи о религии к образованным людям её презирующим. Монологи / Ф. Д. Шлейермахер ; пер. с нем. С. Л. Франк. – СПб. : Алетея, 1994 – 334 с.

255. Шпенглер О. Падіння Заходу / О. Шпенглер // Основа. – 1995. – № 6 (28). – С. 57–150.

256. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2000. – 400 с.

257. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6871>

258. Ямбург Е. А. Педагогический декамерон / Е. А. Ямбург. – М. : Дрофа, 2008. – 367 с.

259. Ясперс К. Психологія світоглядів / К. Ясперс ; пер. з нім. О. Кислюк, Р. Осадчук. – Київ : Юніверс, 2009. – 464 с. – («Філософська думка»).

260. Bühler Ch. Basic theoretical concepts of humanistic psychology / Bühler Ch. – Amer. Psychol., 1971, v. 26, No. 4.

261. Dodge, B. WebQuest Taxonomy: A Taxonomy of Tasks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webquest.sdsu.edu/taxonomy.html>

262. Glover, G., Ronning, R., & Reynolds, C. (Eds.). (1989). Handbook of creativity: Perspectives on individual differences. –New York: Plenum, – 447 pp.

263. Harrington Ch. Anthropology and education: Issues from the issues / Ch. Harrington // *Anthropology & Education Quarterly*. – 1982. – № 13(4). – P. 323–335.

264. Herreid F. The Future of Case Study Teaching in Science [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ccce.divched.org/sites/www.ccce.divched.org/files/pl_herreid.pdf

265. Kando Th. M. Leisure and Popular Culture in Transition / Th. M. Kando. – 2nd ed. – St. Louis : The C.V. Mosby Co., 1980. – 343 p.

266. Parkinson J. Case Studies And How They Are Used / J. Parkinson *Journal of Business Case Studies*. – York University, Canada, –December 2008. – Volume 4, Number 12. – C. 1–6.

267. Peacock J. L. Durkheim and the Social Anthropology of Culture / J. L. Peacock // *Social Forces*. – 1981. – T. 59, № 4. – P. 996–1008.

268. Swartz D. Culture and Power : The Sociology of Pierre Bourdieu / D. Swartz. – Chicago : University of Chicago Press, 1997. – 333 p.

269. West P. C. Status Group Processes, Leisure Behavior and Regional Recreation Demand Projections : A Sociological Approach / P. C. West. – New York : American Sociological Association, 1976. – 258 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича

Вашій увазі пропонуються два переліки цінностей (А і Б), з яких необхідно побудувати власну модель, виходячи з принципів актуальної значущості та пріоритетної перспективи. Проранжуйте подані нижче цінності в порядку зниження їх вагомості для вас.

Перелік А. Термінальні цінності

№ з/п	Цінності
	– активна життєва позиція;
	– життєва мудрість;
	– здоров'я;
	– цікава робота;
	– краса природи і мистецтва;
	– любов;
	– матеріально забезпечене життя;
	– наявність хороших та вірних друзів;
	– суспільне визнання;
	– пізнання;
	– продуктивне життя;
	– розвиток;
	– розваги;
	– свобода;
	– щасливе родинне життя;
	– щастя інших;
	– творчість;
	– впевненість у собі.

Перелік Б. Інструментальні цінності

№ з/п	Цінності
	– акуратність;
	– вихованість;
	– високі запити;
	– життєрадісність;
	– старанність, дисциплінованість;
	– незалежність;
	– непримиренність до недоліків у собі та інших;
	– освіченість;
	– відповідальність;
	– раціоналізм;
	– самоконтроль;
	– сміливість у відстоюванні своєї думки, власних поглядів;
	– тверда воля;
	– терпимість;
	– широта поглядів;
	– чесність, правдивість, відвертість;
	– успішність у справах, працелюбність;
	– чуйність.

Додаток Б

Методика діагностування соціально-психологічної адаптації**К. Роджерс та Р. Даймонд**

Оцініть наведені нижче оціночні судження на предмет їх відповідності/невідповідності Вашим особистісним властивостям та з'ясуйте рівень цієї відповідності, використовуючи шкалу відповідей:

- «0» – це до мене зовсім не відноситься;
- «2» – маю сумніви, що це може відноситись до мене;
- «3» – не відважуюсь віднести це до себе;
- «4» – це схоже на мене, але немає впевненості;
- «5» – це на мене схоже;
- «6» – це точно про мене.

№ з/п	Оціночні судження	Відповідь
1.	Відчуває незручність, коли вступає з кимось у розмову.	
2.	Не має бажання розкриватися перед іншими.	
3.	У всьому полюбляє змагання, боротьбу.	
4.	Висуває до себе високі вимоги.	
5.	Часто дорікає собі за зроблене.	
6.	Часто відчуває себе приниженим.	
7.	Сумнівається, що може комусь подобатися.	
8.	Завжди виконує свої обіцянки.	
9.	Має теплі, добрі відносини з оточуючими.	
10.	Є людиною стриманою, замкненою, тримається осторонь.	
11.	У власних невдачах звинувачує себе.	
12.	Є людиною відповідальною, на яку можна покластися.	

13.	Відчуває, що не здатен нічого змінити, всі зусилля даремні.	—
14.	На все дивиться очима однолітків.	
15.	Приймає у цілому ті правила й вимоги, яких слід дотримуватись.	
16.	Власних переконань і правил не вистачає.	
17.	Легко віддається мріям, важко повертається від мрій до реальності.	
18.	Завжди готовий до захисту і нападу.	
19.	Уміє керувати собою і власними вчинками.	
20.	Часто псується настрій.	
21.	Байдужий до інших, егоцентричний.	
22.	Люди, як правило, йому подобаються.	
23.	Не соромиться своїх почуттів, відверто їх виражає.	
24.	Відчуває певну самотність у людському натовпі.	
25.	Має бажання кудись утекти, сховатися.	
26.	Зазвичай знаходить спільну мову з оточенням.	
27.	Відчуває значні труднощі у боротьбі із своїми недоліками.	
28.	Напружує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.	
29.	Оптиміст, вірить у майбутнє.	
30.	Людина непохитна, вперта.	
31.	Критично ставиться до людей.	
32.	Зазвичай відчуває себе не тим, хто веде, а тим, кого ведуть.	
33.	Викликає позитивне ставлення до себе з боку оточення.	
34.	Іноді відвідують думки, якими не хочеться ділитися з іншими.	

35.	Має привабливу зовнішність.	
36.	Відчуває себе безпорадним, потребує чиеїсь присутності.	
37.	Прийнявши рішення, слідує йому.	
38.	Приймає, здавалося б, самостійні рішення, але не може звільнитися від впливу інших людей.	
39.	Переживає відчуття провини навіть без підстав.	
40.	Відчуває відразу до тих, хто його оточує.	
41.	Всім задоволений.	
42.	Часто буває розгубленим, не може зібратися.	
43.	Відчуває в'ялість.	
44.	Врівноважений, спокійний.	
45.	Розлютившись, нерідко втрачає над собою контроль.	
46.	Часто відчуває себе ображеним.	
47.	Нестриманий.	
48.	Дозволяє собі пліткування.	
49.	Не дуже довіряє своїм почуттям, які його іноді підводять.	
50.	Доволі складно бути самим собою.	
51.	Перш ніж щось зробити, подумає.	
52.	Схильний до надумування, надмірного фантазування.	
53.	Виявляє терпимість до інших людей.	
54.	Намагається не думати про власні проблеми.	
55.	Вважає себе цікавою людиною.	
56.	Сором'язливий.	
57.	Потребує постійного нагадування, поштовху, щоб довів справу до завершення.	
58.	У душі відчуває перевагу над іншими.	
59.	Немає нічого, у чому б виразив себе, проявив свою	

	індивідуальність, своє Я.	
60.	Боїться того, що подумують про нього інші.	
61.	Честолюбний.	
62.	Людина, у якої зараз усе заслуговує на презирство.	
63.	Діяльний, енергійний, ініціативний.	
64.	Пасує перед труднощами і ситуаціями, що загрожують ускладненнями.	
65.	Недостатньо цінує себе.	
66.	За характером – лідер, уміє впливати на інших.	
67.	Ставиться до себе у цілому добре.	
68.	Наполегливий.	
69.	Не любить, коли з кимось псуються відносини.	
70.	Тривалий час не може ухвалити рішення, а потім сумнівається в його правильності.	
71.	Перебуває у стані розгубленості.	
72.	Задоволений собою.	
73.	Невдачливий.	
74.	Людина приємна, викликає симпатію до себе.	
75.	Не має, можливо, приємної зовнішності, але подобається як людина, як особистість.	
76.	Зневажає осіб протилежної статі, всіляко уникає спілкування з ними.	
77.	Відчуває постійний страх перед виконанням будь-якої справи.	
78.	Спокійний, урівноважений.	
79.	Уміє наполегливо працювати.	
80.	Відчуває, що дорослішає, зростає: змінюється сам і змінює ставлення до навколишнього світу.	
81.	Трапляється, що говорить про те, у чому зовсім не	

	розбирається.	
82.	Завжди говорить тільки правду.	
83.	Стривожений, стурбований, напружений.	
84.	Щоб змусити його щось зробити, треба наполягти, і тоді він поступиться.	
85.	Відчуває невпевненість у собі.	
86.	Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватися й обґрунтовувати свої вчинки.	
87.	Поступливий, піддатливий, м'який у відносинах з іншими.	
88.	Людина розумна, полюбляє міркувати.	
89.	Інколи полюбляє похвалитись.	
90.	Ухвалює рішення і тут же їх змінює; зневажає себе за брак волі, але нічого не може вдіяти із собою.	
91.	Намагається покладатись на власні сили, не розраховує на сторонню допомогу.	
92.	Ніколи не спізнюється.	
93.	Відчуває скутість, внутрішню несвободу.	
94.	Виділяється посеред інших.	
95.	Не надто надійний товариш.	
96.	Добре розуміє себе.	
97.	Товариська, відкрита людина, легко сходиться з іншими.	
98.	Сили і здібності повною мірою відповідають тим завданням, які доводиться вирішувати; з усім здатен упоратись.	
99.	Не цінує себе, ніхто серйозно його не сприймає.	
100.	Турбується, що особи протилежної статі надто займають його думки.	
101.	Усі свої звички вважає добрими.	

Додаток В

Методика «Q-сортування» Вільяма Стефансона

Визначити власну відповідність поданим нижче твердженням, розподілити їх за групами «найбільш характерні» (1) та «найменш характерні» (-1).

№ з/п	Оціночні судження	Відповідь
1.	Критичний до оточуючих товаришів.	
2.	Відчуває тривогу, коли у групі виникає конфлікт.	
3.	Схильний слідувати порадам лідера.	
4.	Не схильний створювати надто близькі відносини з товаришами.	
5.	Подобається дружелюбність у групі.	
6.	Схильний суперечити лідеру.	
7.	Симпатизує одному-двом членам групи.	
8.	Уникає зустрічей та зібрань у групі.	
9.	Подобається похвала лідера.	
10.	Незалежний у судженнях і манері поведінки.	
11.	Готовий стати на чийсь бік у суперечці.	
12.	Схильний керувати товаришами.	
13.	Радіє спілкуванню з одним-двома друзями.	
14.	Зберігає зовнішній спокій під час прояву ворожнечі з боку членів групи.	
15.	Схильний підтримувати настрій своєї групи.	
16.	Не надає значення особистим якостям членів групи.	

17.	Схильний відволікати групу від її цілей.	
18.	Відчуває задоволення, протиставляючи себе лідеру.	
19.	Хотів би зблизитися з деякими членами групи.	
20.	Зберігає нейтралітет у суперечці.	
21.	Подобається, коли лідер активний і добре керує.	
22.	Прагне тверезо обговорювати розходження у поглядах.	
23.	Недостатньо стриманий у вираженні почуттів.	
24.	Прагне згуртувати навколо себе однодумців.	
25.	Незадоволений надто формальними відносинами.	
26.	Коли звинувачують – губиться й мовчить.	
27.	Погоджується з основними напрямками у групі.	
28.	Прив'язаний до групи більше, ніж до окремих товаришів.	
29.	Схильний затягувати та загострювати суперечку.	
30.	Прагне бути у центрі уваги.	
31.	Хотів би бути членом більш вузького угруповання.	
32.	Схильний до компромісів.	
33.	Відчуває внутрішнє занепокоєння, коли лідер вчиняє всупереч його очікуванням.	
34.	Хворобливо ставиться до зауважень товаришів.	
35.	Може бути підступним..	
36.	Схильний прийняти на себе керівництво групою.	
37.	Відвертий у групі.	
38.	Виникає нервові занепокоєння під час групових розбіжностей.	
39.	Віддає перевагу тому, щоб лідер брав на себе відповідальність під час планування робіт.	
40.	Не схильний відповідати на прояви дружелюбності.	
41.	Схильний сердитися на товаришів.	
42.	Намагається вести інших проти лідера.	

43.	Легко знаходить знайомства поза межами групи.	
44.	Намагається уникати участі у суперечках.	
45.	Легко погоджується із пропозиціями інших членів групи.	
46.	Чинить спротив утворенню угруповань у колективі.	
47.	Глузливий та іронічний, коли роздратований.	
48.	Демонструє неприязнь до тих, хто намагається виділитись.	
49.	Надає перевагу меншій, але більш інтимній групі.	
50.	Намагається не показувати свої справжні почуття.	
51.	Стає на бік лідера при групових розбіжностях.	
52.	Ініціативний у встановленні контактів.	
53.	Уникає критики на адресу своїх товаришів.	
54.	Прагне звертатись до лідера частіше, ніж до інших.	
55.	Не є прихильником фамільярних відносин у групі.	
56.	Полюбляє ініціювати суперечки.	
57.	Прагне втримати свій високий статус у групі.	
58.	Схильний втручатися у контакти між товаришами і порушувати їх.	
59.	Схильний до конфліктів.	
60.	Схильний висловлювати незадоволення лідером.	

Методика діагностування спрямованості особистості Б. Басса

Виберіть із пропонованих варіантів той, що в більшій або меншій мірі стосується Вас.

№ з/п	Оціночні судження	Відповідь
1.	<p>Найбільше задоволення я отримую від:</p> <p>а) схвалення моєї роботи;</p> <p>б) усвідомлення того, що роботу виконано добре;</p> <p>в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.</p>	
2.	<p>Якщо б я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то хотів би бути:</p> <p>а) тренером;</p> <p>б) відомим гравцем;</p> <p>в) обраним капітаном команди.</p>	
3.	<p>На моє переконання, кращим педагогом є той, хто:</p> <p>а) виявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;</p> <p>б) викликає інтерес до предмету, так що учні із задоволенням поглиблюють свої знання з цього предмета;</p> <p>в) створює у колективі таку атмосферу, за якої ніхто не боїться висловлювати свою думку.</p>	
4.	<p>Мені подобається, коли люди:</p> <p>а) радіють виконаній роботі;</p> <p>б) із задоволенням працюють у колективі;</p> <p>в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.</p>	

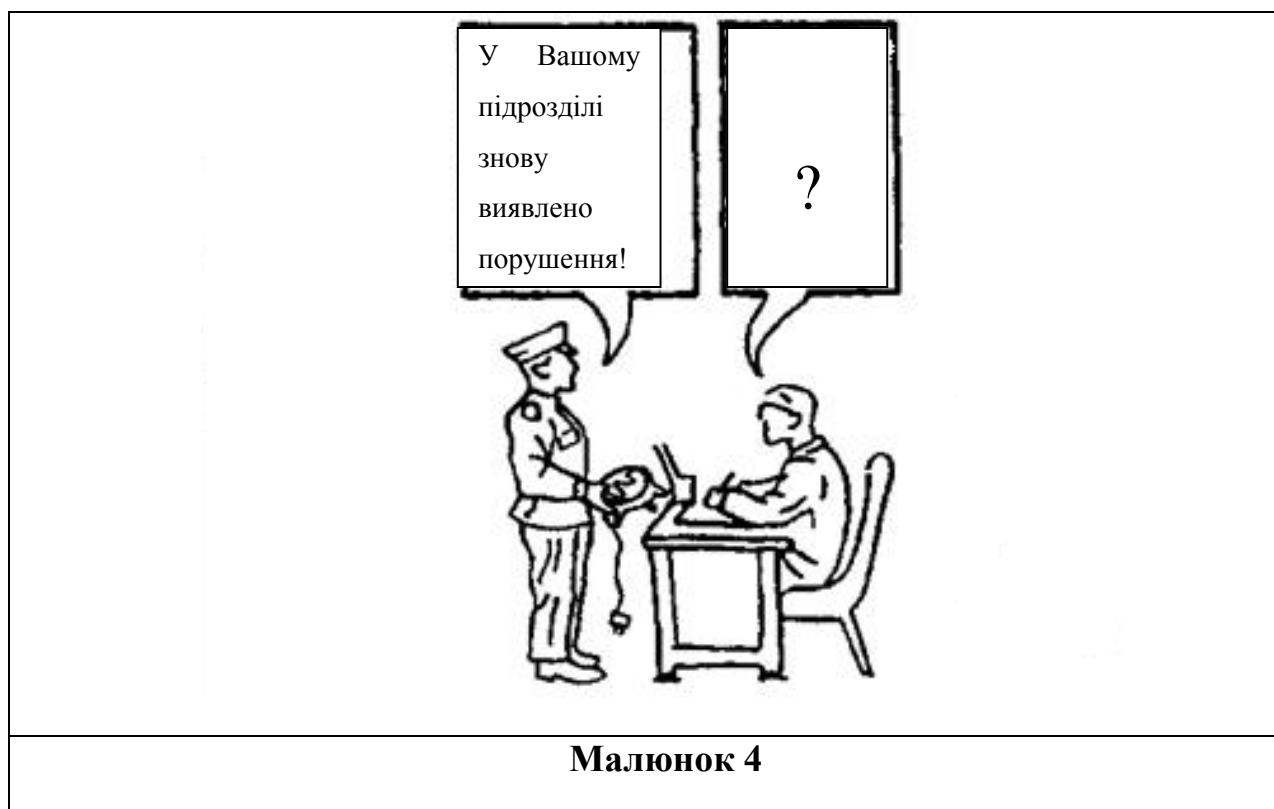
5.	<p>Я волів би, щоб мої друзі:</p> <p>а) були чуйними і допомагали людям, коли для цього виникають можливості;</p> <p>б) були вірними та відданими мені;</p> <p>в) були розумними та цікавити мені.</p>	
6.	<p>Кращими друзями я вважаю тих:</p> <p>а) з ким складаються добрі стосунки;</p> <p>б) на кого завжди можна покластися;</p> <p>в) хто здатен багато чого досягти у житті.</p>	
7.	<p>Понад за все я не люблю:</p> <p>а) коли в мене щось не виходить;</p> <p>б) коли псуються відносини з товаришами;</p> <p>в) коли мене критикують.</p>	
8.	<p>На мій погляд, найгірше за все, коли педагог:</p> <p>а) не приховує, що деякі учні йому не симпатичні, сміється та жартує з них;</p> <p>б) викликає дух суперництва у колективі;</p> <p>в) недостатньо добре знає свій предмет.</p>	
9.	<p>У дитинстві мені найбільше подобалося:</p> <p>а) проводити час із друзями;</p> <p>б) відчуття виконаної справи;</p> <p>в) коли мене за будь-що хвалили.</p>	
10.	<p>Я хотів би бути схожим на тих, хто:</p> <p>а) досяг успіху в житті;</p> <p>б) по-справжньому захоплений своєю справою;</p> <p>в) відзначається дружелюбністю та доброзичливістю.</p>	
11.	<p>У першу чергу школа повинна:</p> <p>а) навчити розв'язувати задачі, котрі ставить життя;</p> <p>б) розвивати перш за все індивідуальні здібності учнів;</p> <p>в) виховувати якості, які допомагають взаємодіяти з</p>	

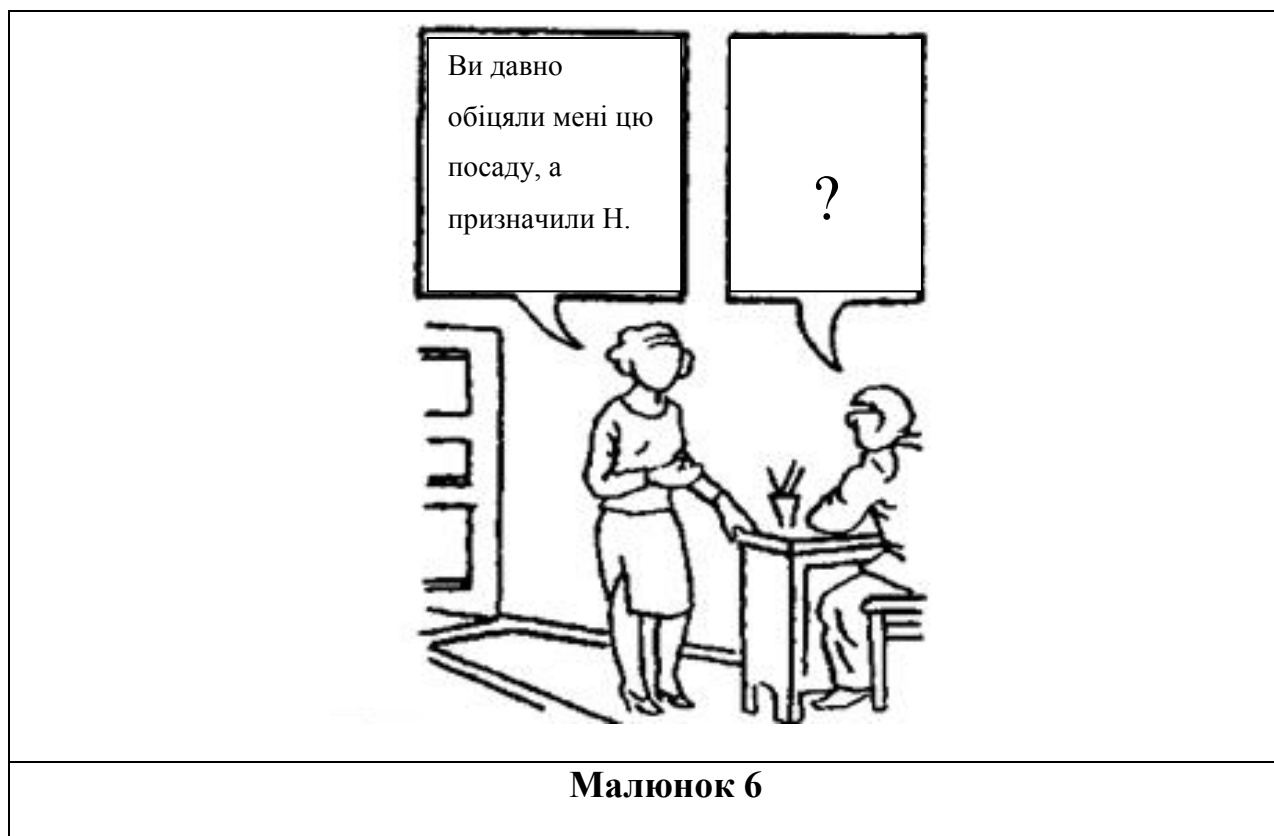
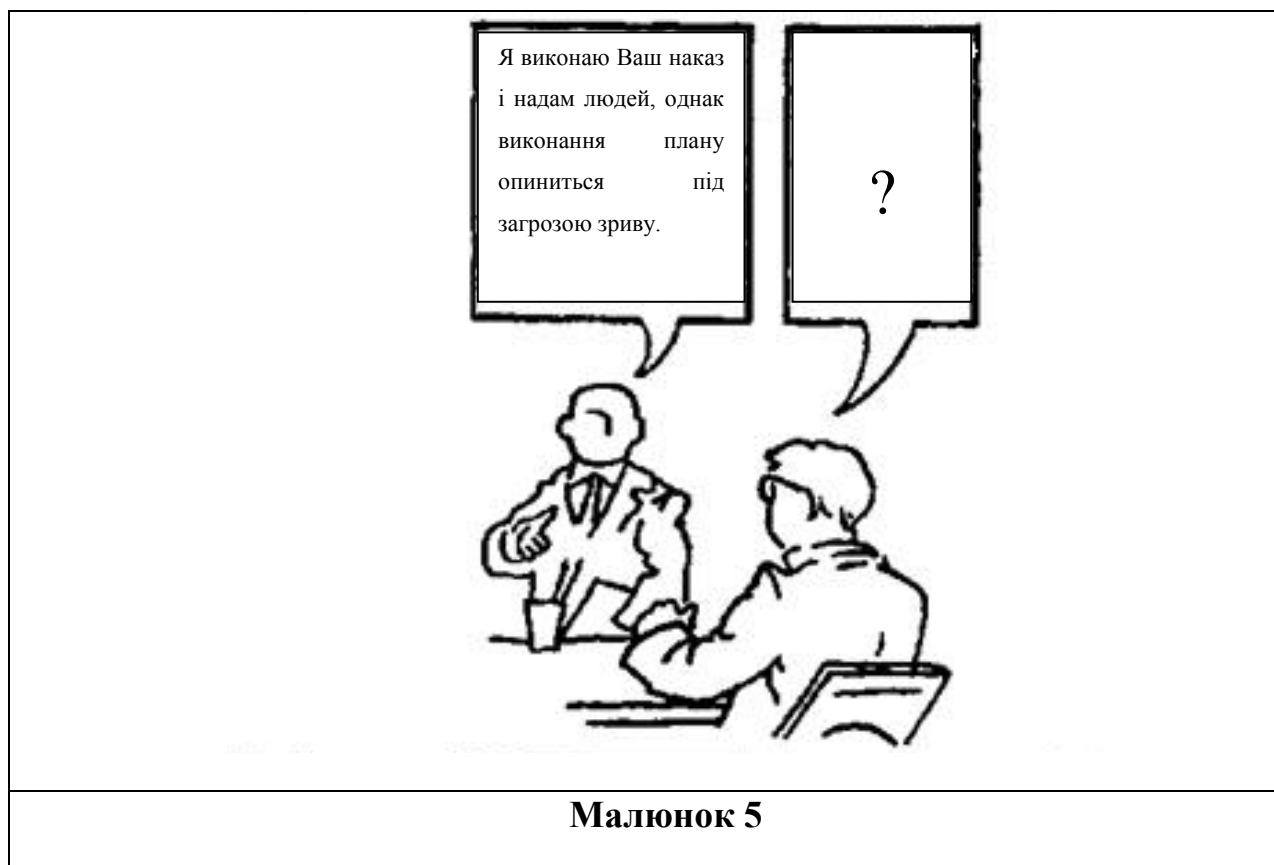
	людьми.	
12.	<p>Якщо б у мене було б більше вільного часу, я використовував би його</p> <p>а) для спілкування із друзями;</p> <p>б) для відпочинку й розваг;</p> <p>в) для своїх улюблених справ і самоосвіти.</p>	
13.	<p>Найбільших успіхів я досягаю, коли:</p> <p>а) працюю з людьми, яким симпатизую;</p> <p>б) у мене цікава робота;</p> <p>в) мої зусилля отримують належну винагороду.</p>	
14.	<p>Мені подобається, коли:</p> <p>а) інші люди мене цінують;</p> <p>б) відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;</p> <p>в) приємно проводжу час із друзями.</p>	
15.	<p>Якщо б про мене вирішили написати у газеті, мені хотілося б, щоб:</p> <p>а) розповіли б про якусь цікаву справу, пов'язану з навчанням, роботою, спортом тощо, у якій мені довелося брати участь;</p> <p>б) написали б про мою діяльність;</p> <p>в) обов'язково розповіли б про колектив, у якому я працюю.</p>	
16.	<p>Краще за все я навчаюсь, коли викладач:</p> <p>а) має до мене індивідуальний підхід;</p> <p>б) зможе викликати в мене інтерес до предмета;</p> <p>в) влаштовує колективне обговорення проблем, що вивчаються.</p>	
17.	<p>Для мене не має нічого найгіршого, ніж:</p> <p>а) образа особистої гідності;</p> <p>б) невдача при виконанні важливої справи;</p>	

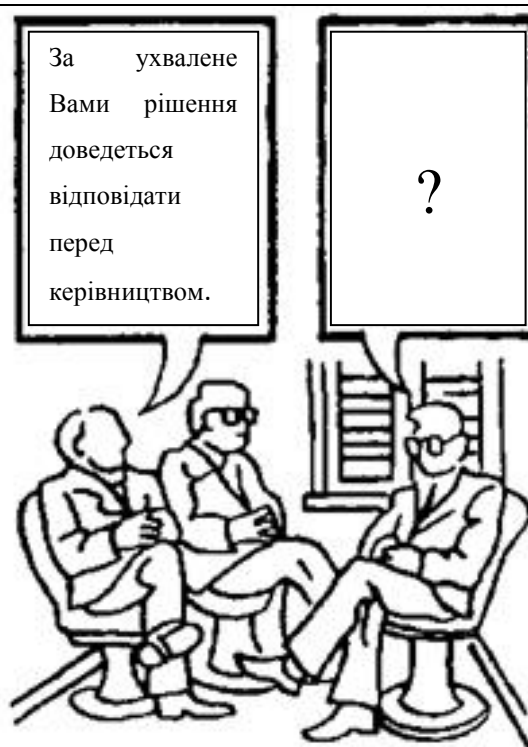
	в) втрата друзів.	
18.	Понад усе я ціную: а) успіх; б) можливості гарної спільної роботи; в) здоровий практичний розум та кмітливість.	
19.	Я не поважаю людей, котрі: а) вважають себе гіршими за інших; б) часто сваряться та конфліктують; в) виступають проти всього нового.	
20.	Мені приємно, коли: а) працюєш над важливою для всіх справою; б) маєш чимало друзів; в) викликаєш захоплення та всім подобаєшся.	
21.	По-моєму, керівник повинен перш за все бути: а) доступним; б) авторитетним; в) вимогливим.	
22.	У вільний час я охоче прочитав би книги: а) про те, як заводити друзів та підтримувати добрі стосунки з людьми; б) про життя славетних і цікавих людей; в) про останні досягнення науки і техніки.	
23.	Якщо б у мене були музичні здібності, я волів би бути: а) диригентом; б) композитором; в) солістом.	
24.	Мені хотілося б: а) придумати цікавий конкурс; б) перемогти у конкурсі;	

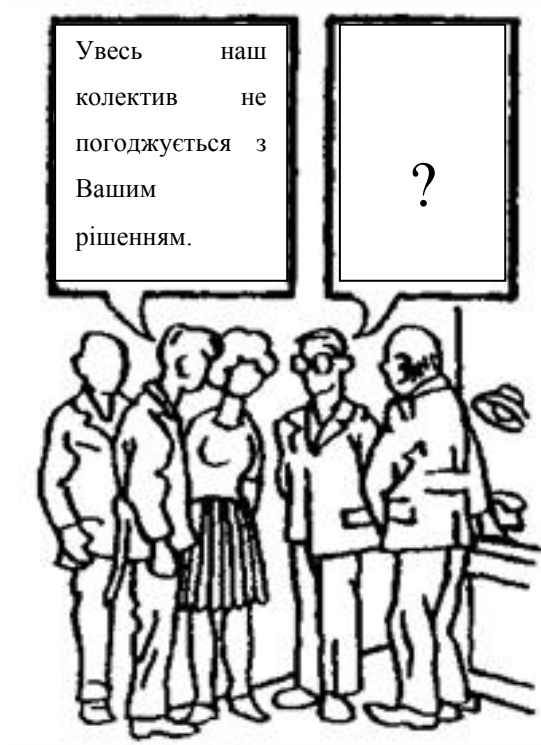
	в) організувати конкурс і керувати ним.	
25.	Для мене найважливіше за все: а) що я хочу зробити; б) як досягти мети; в) як організувати людей для досягнення мети.	
26.	Людина повинна прагнути до того, щоб: а) інші були нею задоволені; б) перш за все виконати свою задачу; в) їй не треба було б дорікати за виконану роботу.	
27.	Краще за все я відпочиваю у вільний час: а) у спілкуванні із друзями; б) продивляючись розважальні фільми; в) займаючись своєю улюбленою справою.	

Ситуативний тест на основі методики «Ділові ситуації» Н.Г. Хитрової

Малюнок 7**Малюнок 8**

Малюнок 9

Малюнок 10

5. До яких видів мистецтва ви найчастіше звертаєтесь у процесі викладання?
- а) музика;
 - б) образотворче мистецтво;
 - в) література;
 - г) театр;
 - д) кіно;
 - е) свій варіант.
6. З якою метою ви використовуєте мистецькі твори у своїй роботі?
- а) для ілюстрування навчального матеріалу, що викладається;
 - б) для зацікавлення курсантів (слухачів);
 - в) для збагачення культурологічних знань та естетичного досвіду вихованців;
 - г) для подолання втоми під час занять;
 - д) для розв'язання проблемних ситуацій;
 - е) свій варіант.
7. Які завдання ви найбільш успішно вирішуєте за допомогою культурологічного контексту?
- а) навчальні;
 - б) розвивальні;
 - в) виховні;
 - г) розважальні;
 - д) комплексні.
8. Коли ви вважаєте більш раціональним звернення до інтерактивних технологій навчання і творів різних видів мистецтва?
- а) на лекціях і групових заняттях під час викладення нового матеріалу;
 - б) на практичних і семінарських заняттях у процесі відпрацювання умінь;
 - в) на етапі узагальнення та систематизації викладеного навчального матеріалу;

г) на підсумкових заняттях;

д) під час індивідуальних занять;

е) свій варіант.

9. Чи маєте ви можливість ділитися досвідом використання сучасних технологій навчання і культурологічних матеріалів із колегами?

а) так;

б) ні;

в) рідко.

10. На які результати ви розраховуєте, використовуючи на заняттях інтерактивні технології навчання і твори різних видів мистецтва?

а) високий рівень засвоєння освітнього змісту;

б) активізація навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів);

в) розвиток комунікативних умінь;

г) актуалізація естетичного досвіду, підвищення інтересу до навчання;

д) свій варіант.

11. Які з наведених нижче інтерактивних технологій дозволяють ефективно поєднати теоретичне навчання і практичну підготовку, аудиторні заняття і самостійну роботу, проблемність із пошуковою діяльністю курсантів (слухачів)?

а) «Карусель», «Коло ідей», «Акваріум»;

б) «Мікрофон», «Мозковий штурм», кейс-технологія;

в) рольова гра, ділова гра;

г) «Обери позицію», дискусія, дебати.

**Анкета № 2 для слухачів курсів підвищення кваліфікації
(біполярна шкала вимірювання)**

Оберіть з наведених тверджень прийнятне для вас і надайте йому певне числове вираження за рівнем вагомості.

1. Місце і роль інтерактивних технологій навчання у системі підготовки військових фахівців.

Інтерактивні технології відзначаються високим рівнем ефективності порівняно з іншими технологіями навчання військовослужбовців	5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5	Інтерактивні технології відзначаються низьким рівнем ефективності порівняно з іншими технологіями навчання військовослужбовців
--	------------------------------	--

2. Зумовленість навчальної успішності курсантів (слухачів) ВВНЗ від їхньої готовності до інтерактивної комунікації та взаємодії

Рівень навчальної успішності курсантів (слухачів) ВВНЗ значною мірою залежить від їхньої готовності до інтерактивної комунікації та взаємодії	5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5	Рівень навчальної успішності курсантів (слухачів) ВВНЗ найменшою мірою залежить від їхньої готовності до інтерактивної комунікації та взаємодії
---	------------------------------	---

3. Здатність викладача ВВНЗ організовувати інтерактивне навчання, налагоджувати міжособистісну навчальну кооперацію

Викладач ВВНЗ повинен володіти культурою інтерактивного спілкування, вміннями організовувати інтерактивне навчання, сприяти налагодженню міжособистісної навчальної кооперації	5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5	Викладач ВВНЗ не повинен володіти культурою інтерактивного спілкування, вміннями організовувати інтерактивне навчання, сприяти налагодженню міжособистісної навчальної кооперації
--	------------------------------	---

4. Місце і роль культурологічного контексту в підвищенні ефективності інтерактивного навчання

Інтерактивне навчання підвищує свою ефективність завдяки використанню культурологічного контексту	5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5	Інтерактивне навчання втрачає свою ефективність через використання культурологічного контексту
---	------------------------------	--

5. Вплив кейс-технології на розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ

Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ набуває належної продуктивності в разі застосування кейс-технології	5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5	Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ не залежить від застосування кейс-технології
--	------------------------------	---

**Кейс «В Україні є Надія, і Слава, і Воля до Перемоги!» (з дисципліни
«Міжнародне право»)**

Надія Савченко – українська військова льотчиця, штурман-оператор вертольота Мі-24 16-ї окремої бригади армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України, старший лейтенант. Понад 10 років прослужила у ЗСУ, у 2004-2005 рр. у складі українського миротворчого контингенту брала участь у місії в Іраку, де прослужила шість місяців на «чоловічій» посаді – як стрілець третьої роти 72-го окремого механізованого батальйону. Коли на Сході України почались активні бойові дії, Надія Савченко брала участь в антитерористичній операції як доброволець батальйону «Айдар». 17 червня 2014 р. під час боїв біля селища Металіст (Луганська область) вона потрапила в полон до терористів, які спочатку вирішили обміняти дівчину на чотирьох своїх полонених поплічників.

Проте 8 липня стало відомо, що терористи силоміць вивезли Надію Савченко на територію Росію (м. Воронеж) [3], де проти неї Слідчий комітет Російської Федерації сфабрикував справу: «...Під час воєнних дій у районі Луганська у червні цього року Савченко вступила до батальйону «Айдар». Довідавшись про координати розташування групи російських журналістів ВДТРК та інших цивільних осіб під Луганськом, вона передала ці координати бойовикам. Потім саме за цими координатами було здійснено минометний постріл, у результаті якого загинули співробітники ВДТРК Ігор Корнелюк і Антон Волошин» [2]. Таким чином Надії Савченко було висунуто офіційне обвинувачення щодо «скоєння злочину, передбаченого ч.5 ст.33, п.п. «а,б,е,ж,л» ч.2 ст.105 КК РФ (підсобництво у вбивстві двох або більше осіб у зв'язку із здійсненням службової діяльності, у загальнонебезпечний спосіб з мотивів політичної ненависті, скоєне групою осіб)» [2]. За словами адвоката Іллі Новікова, «...Надію прийняли із рук на

руки на території Росії від озброєних людей в масках російські силові органи. Від неї вимагали дати показання на керівництво батальйону «Айдар», на деяких політичних діячів України, яких вона завідомо не могла знати. І коли стало ясно, що вона таких показань не дасть, її призначили підозрюваною у справі про загибель двох журналістів» [5].

16 вересня 2014 р. російські спецслужби розпочали кампанію з дискредитації української льотчиці, яку звинуватили в тому, що вона «особисто брала участь в тортурах полонених та хотіла їх здати на органи» [6].

24 вересня 2014 р. Надію Савченко етапували з воронезького до Москви. 13 жовтня за рішенням Басманного суду викрадену українську льотчицю доправили до однієї з московських лікарень для проходження «стаціонарної психолого-психіатричної експертизи», про що офіційно заявив голова слідчого комітету Росії Володимир Маркін [3].

З кінця 2014 р. Надія Савченко оголосила про безстрокове голодування на знак протесту проти незаконного ув'язнення. Станом на кінець січня – початок лютого 2015 р. Надія Савченко перебуває під арештом у московському СІЗО «Печатники», де вже 51 день триває акція голодування (на 1 лютого 2015 р.). Чисельні звернення керівництва України, представників зарубіжних країн, міждержавних установ та організацій, зокрема Парламентської асамблеї Ради Європи залишились проігнорованими російською владою і не допомогли Надії Савченко повернути довгоочікувану свободу. Таким чином очевидним є конфлікт між світовою спільнотою і керівництвом країни-агресора, яке грубо порушує права людини і відкрито зневажає думкою цивілізованого демократичного світу.

Проблема

Порушення прав українських громадян представниками незаконних військових формувань і правоохоронних органів Російської Федерації, їхній захист на міждержавному рівні.

Основні питання

1. У чому полягають причини виникнення «справи Надії Савченко»?
2. Дайте оцінку діям правоохоронних органів Російської Федерації на предмет їхньої відповідності міжнародному праву.
3. Уявіть себе на місці адвоката Надії Савченко і сформулюйте перелік своїх першочергових завдань щодо захисту прав незаконно ув'язненої української льотчиці.
4. Підготувати письмовий запит до керівництва Слідчого комітету РФ, Генерального прокурора РФ щодо незаконного утримання під вартою громадянки України Надії Вікторівни Савченко.

Рекомендовані джерела

1. Адвокат: Надія Савченко потрапила в полон ще до загибелі російських журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/25/7035750/>
2. Гражданке Украины Надежде Савченко предъявлено обвинение в пособничестве в убийстве журналистов ВГТРК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sledcom.ru/news/item/523081/>
3. Гражданка Украины Надежда Савченко, обвиняемая в пособничестве в убийстве российских журналистов, доставлена для прохождения стационарной психолого-психиатрической экспертизы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sledcom.ru/news/item/523979/>
4. Льотчиця Савченко розповіла, як її з мішком на голові вивезли на територію Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/lotchicya-savchenko-rozpovila-yak-yiyi-z-mishkom-na-golovi-vivezli-na-teritoriyu-rosiyi-359411.html>
5. Надію Савченко взяли в полон випадково, – адвокат Новиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://24tv.ua/news/showNews.do?nadiyu_savchenko_vzyali_v_polon_vipadkovo__advokat_novikov&objectId=472425

6. На Надію Савченко хочуть «повісити» ще й торгівлю органами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2014/09/16/na_nadiyu_savchenko_khochut_quotpo_visytyquot_sche_y__torhivlyu_orhanamy
7. Ястремська І. Військовий льотчик Надія Савченко. Розповідь про льотчицю Надію Савченко. Програма «ДМБ» № 4 (06.03.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=6GWePLY1T-M>

Кейс: «Гендерна рівність у Збройних Силах України: рівні права чи рівні можливості?» (з дисципліни «Соціологія»)

Ситуація

Майор Олена К. була єдиною жінкою-військовослужбовцем серед майбутніх військових педагогів оперативно-тактичного рівня. Тому коли її одногрупники розподіляли завдання для підготовки до семінарського заняття з соціології, де мало розглядатися питання гендерної рівності у Збройних Силах України, вона охоче погодилася підготувати доповідь з порушеної проблеми. У своєму виступі Олена К. наголосила на тому, що на сучасному етапі військові однострої вже неможливо уявити без представниць слабкої статі. З її слів, «станом на 1 червня 2016 року у Збройних Силах України проходять військову службу і працюють 49552 жінки. Серед них 17147 військовослужбовців (5.3%), 14607 солдатів і сержантів (9,4%) та 32405 жінок на цивільних посадах. За час проведення антитерористичної операції на Сході України 1509 жінок вже отримали статус «Учасника бойових дій» [6, с. 238]. На переконання слухачки, наведені статистичні дані спонукають до оптимізму і дають можливість стверджувати, що зовсім скоро прийде той час, коли жінки зможуть обіймати керівні посади у Збройних Силах на рівні із чоловіками.

Після доповіді Олени, власними спостереженнями щодо порушеного питання поділилися слухачі. На думку більшості присутніх, жінки-військовослужбовці справді потрібні на військовій службі, адже їх присутність допомагає викоринити негативні явища, які є в армійському побуті та створити психологічну стабільність у військовому колективі. На переконання виступаючих, враховуючи фізичну слабкість жінок, вони можуть обіймати посади «фемінізованих» спеціальностей: медпрацівників, фінансистів, логістів, зв'язківців тощо. Відтак, жінки-військовослужбовці не

повинні розраховувати на найвищі посади, які потребують додаткових фізичних навантажень у вигляді нічних чергувань, несення караулів, виконання обов'язків, що супроводжуються постійним ризиком для життя. Таким чином виникла дискусія між прибічниками і противниками фемінізації сучасної армії.

Проблема

Забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України: рівні права чи рівні можливості?

Запитання і завдання для роботи з кейсом

1. Що спричинило дискусію на семінарському занятті та зумовило її неконструктивний характер? Чию позицію ви поділяєте і чому?
2. Уявіть себе на місці викладача, який проводив семінарське заняття. Які правові документи регламентують гендерні процеси у Збройних Силах України?
3. Як ви вважаєте, чи дотримується принцип гендерної рівності у Збройних Силах України?
4. Охарактеризуйте якості, якими, на ваш погляд повинні володіти жінки-військовослужбовці.
5. Чи виникали у вашій військово-професійній діяльності конфлікти з колегами-жінками через невиконання ними додаткових фізичних навантажень?
6. На вашу думку, які посади можуть сьогодні обіймати жінки-військовослужбовці?
7. Підготуйте презентацію, яка висвітлює питання про соціальні права та гарантії жінок-військовослужбовців.
8. Напишіть есе на тему: «Якщо моїм командиром буде жінка...»

Рекомендовані джерела

1. Актуальні проблеми гендерної політики у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб. / В. П. Кротиков, В. Л. Топальський,

В. М. Малюга [та ін.] ; [за заг. ред. Б. П. Андресюка]. – Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2011. – 112 с.

2. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську : монографія / [за заг. ред. В. Ф. Баранівського]. – Київ : Золоті ворота, 2014. – 235 с.

3. Гендерний портрет українського суспільства: Аналітичне дослідження / [за заг. ред. Н. Світайло, В. Павленко, А. Костенко]. – Суми : вид-во СумДУ, 2009. – 58 с.

4. Громадська молодіжна організація «Жінка». Жінка в армії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/ukrajinska-zhinka/zhinka-v-armiji/342-chy-potribni-zhinky-na-viini.html>

5. Ильин Е. П. Пол. и гендер / Е. П. Ильин – СПб. : Питер, 2010. – 688 с. – (Серия «Мастера психологии»).

6. Крimeць Л. В. Гендерна компетентність військового керівника: проблеми формування та досвід АТО / Л. В. Крimeць // Військова освіта : зб. наук. пр. – Київ, 2016. – № 2 (34). – С. 138–146.

7. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учеб. пособ. / Р.Г. Петрова. – 5 – е изд., перераб. и доп. – М. Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.

8. Тикнер Дж. Э. Мировая политика с гендерных позиций. Проблемы и подходы эпохи, наступившей после, холодной войны / Дж. Э. Тикнер ; пер. с англ. ; [под. ред. Д. И. Польшанного]. – М. : Культурная революция, 2006. – 336 с.

9. Чи є майбутнє у жінок в українській армії? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravda.if.ua/print.php?id=45277>

Програма спецкурсу для дистанційного навчання «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології технології ситуативного аналізу»

I. Цільова настанова

Дистанційний спецкурс «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології технології ситуативного аналізу» розрахований на залучення військових педагогів до культуротворчої діяльності в процесі неперервної професійної освіти.

Мета дистанційного спецкурсу полягає у підготовці викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ до продуктивної педагогічної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі курсантами (слухачами) на основі гуманістичних цінностей, професійних знань, умінь і навичок, естетичного досвіду, творчих здібностей та способів професійної діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

1. Забезпечити засвоєння викладачами гуманітарних дисциплін ВВНЗ ґрунтовних знань основних етапів розвитку української і зарубіжної культури, цілісне уявлення про найвищі досягнення людства в духовній та матеріальній сферах.
2. Відпрацювати вміння аналізувати явища культури і мистецтва, порівнювати їх між собою, давати культурним і мистецьким явищам, артефактам обґрунтовану власну оцінку.
3. Удосконалити вміння планувати власну діяльність, поєднувати пасивні способи навчання (читання, опрацювання джерел, виконання репродуктивних завдань тощо) з активними методами пізнання (постановка проблем, пошук шляхів і прийомів їх вирішення, генерування ідей тощо).

4. Поглибити естетичний досвід викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, сформувавши сталу потребу у спілкуванні з прекрасним.
5. Розвинути творчі здібності (креативність; гнучкість і нестандартність мислення; легкість виникнення творчого стану; спроможність створювати оригінальні образи, сюжети, рішення; заражальність).
7. Збагатити культуру педагогічного спілкування викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, гуманістичні ідеали і цінності (любов та повага до людини, шанобливе ставлення до культурної спадщини власного народу і культурних здобутків інших народів світу; сповідування та пропагування найвищих духовних цінностей світової цивілізації).

II. Організаційно-методичні вказівки

Дистанційний спецкурс «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу» орієнтований на активізацію навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів військово-педагогічного процесу, розвиток умінь налагоджувати діалогічну взаємодію, рефлексивне мислення, емпатії, збагачення системи цінностей військових фахівців у процесі вирішення проблемних ситуацій, що викладені у кейсах.

Дистанційний спецкурс передбачає залучення викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ до ґрунтовного вивчення спеціально розроблених кейсів різної структури, які містять реальні проблемні ситуації, що можуть виникнути у майбутній професійній діяльності. Використання кейсів, складених на основі педагогічних ситуацій і культурологічних матеріалів, забезпечує набуття військовими педагогами культуротворчої компетентності, яка дозволить їм оперативно, цілісно та гнучко розв'язувати професійні проблеми, досягати ефективних результатів у процесі підготовки військових кадрів.

Специфіка кейсів, які пропонуються для аналізу, полягає в поступовому ускладненні освітньо-професійних завдань, у підвищенні рівня проблемності, самостійності, оперативності їх вирішення у системі вузівського викладання гуманітарних дисциплін.

Так, на початковому етапі роботи над кейсами, пропонується використовувати «мертві» кейси із традиційною структурою, які містять ситуацію, запитання та завдання для роботи з кейсом, контекст ситуації, авторський коментар ситуації та список рекомендованих джерел. Такий підхід дозволить слухачам курсів підвищення кваліфікації набути необхідних знань і вмінь для подальшої продуктивної творчої діяльності над кейсами більш складної структури.

На наступному етапі пропонується використовувати «живі» кейси, які відзначаються стислим описом проблемної ситуації без її розв'язання. Навчальні завдання «живих» кейсів спрямовані на практичне оволодіння викладачами гуманітарних дисциплін ВВНЗ прогностичними вміннями, на розвиток здатності до пошуку нових знань, самостійного виявлення проблем та знаходження шляхів їх вирішення.

Змістовно матеріал у кейсах представлений проблемними ситуаціями з протиріччями, які можуть виникнути у військово-професійній діяльності. Зокрема, у кейсах порушуються актуальні проблеми військової освіти, розвитку лідерських якостей у офіцерів, взаємовідносин у військовому колективі, педагогічної етики, духовного розвитку особистості.

На вивчення дистанційного спецкурсу відводиться 30 годин, в тому числі 8 годин під керівництвом викладача, 22 години – на самостійну роботу слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Дистанційний спецкурс «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу» складається із трьох розділів:

Розділ 1.

Вступне заняття

Кейс як інтерактивна технологія, її основні ознаки (4 години).

Розділ 2. Цілеспрямоване набуття викладачами гуманітарних дисциплін ВВНЗ культуротворчої компетентності під час самостійного оволодіння кейс-технологією (22 години).

Розділ 3. Презентація педагогічного портфоліо (4 години).

Механізм реалізації кінцевої мети, досягнення необхідного рівня знань та сформованості вмінь ґрунтується на організації самоосвітньої підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ. Для успішного виконання завдань у процесі самостійної роботи над кейсами викладачі гуманітарних дисциплін ВВНЗ повинні виявити вміння планувати власну діяльність, поєднувати репродуктивні методи навчання (читання, опрацювання джерел, виконання репродуктивних завдань тощо) з активними методами пізнання (постановка проблем, пошук шляхів і прийомів їх вирішення, генерування ідей тощо).

Важливим етапом самостійної роботи є консультування викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із питань організації самостійної роботи над кейсом, виконання передбачених за ним завдань, що з урахуванням специфіки цієї форми навчання набуває переважно віддаленого інтерактивного характеру.

Підсумковий контроль засвоєння змісту дистанційного курсу здійснюється під час презентації індивідуальних досягнень слухачів курсів підвищення кваліфікації, розміщених у персональній папці портфоліо

Критерії оцінювання слухачів курсів підвищення кваліфікації з дистанційного курсу «Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу».

Визначення рівнів розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ має здійснюватись на основі розробленої системи критеріїв:

1. Сформованість ґрунтовних культурологічних знань, володіння інтерпретаційними вміннями.

2. Начитаність, наявність цілісного глядацького досвіду, прагнення до його постійного збагачення та поглиблення.
3. Емоційна заражальність, здатність передавати вихованцям позитивний настрій, налаштованість на творчу взаємодію.
4. Натхненність, постійна потреба у творчій діяльності.
5. Легкість виникнення творчого задуму у процесі педагогічної взаємодії.
6. Здатність до педагогічної імпровізації, вироблення нестандартних рішень педагогічних ситуацій (проблем).
7. Асоціативність, креативність мислення.
8. Здатність до інтерактивної педагогічної комунікації.

III. Зміст спецкурсу

№ з/п	Тема заняття	Основні питання	Види навчальних завдань	Культурологічне забезпечення
1	2	3	4	5
1	Розділ 1 Вступне заняття Кейс як інтерактивна технологія, її основні ознаки. 4 год.	1. Класифікація і структура кейсів. 2. Шляхи і способи оптимізації освітнього процесу на основі кейсів різних типів. 3. Особливості організації аудиторної і самостійної роботи слухачів (курсантів) із кейсами.	1. Вивчення тематики спецкурсу. 2. Ознайомлення зі структурою кейсу. 3. Обговорення методів і прийомів навчання, що входять до кейс-технології. 4. Вироблення навичок пошуку та представлення інформації у мережі Інтернет.	
2	Розділ 2 24 години «В офіцера все має бути прекрасним...» 4 год.	1. Зміст та професійна підготовка військових фахівців 2. Естетичне виховання слухачів (курсантів)	1. Вибіркове читання окремих фрагментів кейсу. 2. Колективне обговорення проблемної ситуації. 3. Аналіз «тіла»кейсу, робота над запитаннями та завданнями, вміщеними до кейсу. 4. Формулювання проблеми, викладеної у кейсі. 5. Моделювання варіантів вирішення проблеми. 6. Навчальна дискусія.	А.Моруа «Фіалки щосередини», Л.Костенко «Вже почалось, мабуть, майбутнє», Огюст Ренуар. Репродукції картин

1	2	3	4	5
3	«Крим – це Україна!» 2 год.	1. Гуманістичне мислення слухачів (курсантів) ВВНЗ. 2. Ціннісні орієнтири як основа педагогічної культури.	1. Виявлення емоційних реакцій на проблемну ситуацію. 2. Аналіз сюжетної основи кейсу, обговорення подій на основі пропонованої у кейсі системи завдань і запитань, інсценування. 3. Виокремлення та обговорення проблеми, викладеної у кейсі. 4. Розроблення варіантів вирішення проблемної ситуації. 5. Публічний захист групами власного варіанта вирішення проблеми.	Дж. Б. Шоу «Цезар і Клеопатра», Р. Бредбері «4510 за Фаренгейтом», О. Ірванець «Пісні війни», І. Славінська «Пряма мова» Репродукції картин Г. Грос «Муштра», Ж.Л. Жером «Клеопатра VII і Гай Юлій Цезар»
4	«Поспішай творити добро...» 2 год.	1. Встановлення міжособистісної взаємодії у процесі виконання професійних завдань 2. Розвиток уяви та рефлексивного мислення	1. Обговорення за системою запитань і завдань, які передбачають як аналіз драматичних подій із життя учасника викладеної ситуації. 2. Встановлення асоціативних зв'язків з аналогічними історіями із творів сучасних українських прозаїків. 3. Колективне обговорення висловлених думок та ухвалення спільних рішень.	Е. М. Ремарк «Три товариші», Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні» Ірен Роздобудько «Смайлик в кінці тунелю», С. Лойко. Фотовиставка «Легендарні «кіборги»

1	2	3	4	5
5	«Культура. Шлях до перемоги» 2 год.	1. Національна свідомість та культурна ідентичність особистості 2. Розвиток креативного мислення слухачів (курсантів) ВВНЗ	1. Перегляд документального фільму «Ціна демократії», визначення головних культурних подій, які відбувалися впродовж Революції Гідності. 2. Читання та аналіз оповідання Галини Кирпи «Мій тато став зіркою?». З'ясування символічного сенсу назви твору. 3. Підготовка матеріалу для власного онлайн-повідомлення (виступу) згідно встановленого часу. 4. Проведення онлайн-дискусії.	Галина Кирпа «Мій тато став зіркою», поезія Євромайдану, фото подій Євромайдану; документальний фільм «Ціна демократії»
6	«Честь офіцера» 2 год.	1. Професійний і громадянський обов'язок офіцера 2. Формування само-свідомості та відповідальності за результатами професійної діяльності	1 Відбір, узагальнення інформації у мережі Інтернет. 2. Обговорення завдань, пов'язаних з вибором способу діяльності у проблемних ситуаціях в онлайн-режимі за допомогою локальної або глобальної мережі та засобів телекомунікації. 3. Підготовка мультимедійної презентації про подвиги героїв Небесної Сотні та АТО «Герої не вмирають!»	Юрій Сорока «Майдан. Кохання. Вічність», фото подій Євромайдану

1	2	3	4	5
7	«Чому віддати перевагу: педагогічній дії чи педагогічній рефлексії?» 4 год.	1. Культурологічний досвід (глядацький, слухацький, виконавський) слухачів (курсантів) ВВНЗ. 2. Розвиток рефлексивного мислення військових фахівців.	1. Читання запропонованого уривку художнього твору. 2. Визначення фрагментів, які відображають його складний емоційний стан. 3. Схарактеризувати емоційний стан педагога. 4. Відтворити плин думок А.С.Макаренка на шляху до кімнати, де відбувалась бійка. 5. Прокоментувати поведінку відомого педагога, використовуючи окремі цитати з його «Педагогічної поеми».	А. С. Макаренко «Педагогічна поема»
8	«Безцінний досвід» 2 год.	1. Педагогічна майстерність офіцера. 2. Методичні прийоми організації педагогічної взаємодії у військовому колективі.	1. Скласти професійний портрет А.С. Макаренка періоду його педагогічної діяльності в колонії імені Максима Горького. 2. Розробити проект інтернет-сторінки «Педагогічна спадщина А.С. Макаренка у сучасному науковому дискурсі». 3. Підготувати сценарій заочної екскурсії до меморіального музею А.С. Макаренка з можливістю використання інтернет-навігації.	А.С.Макаренко «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», фотоілюстрації до твору «Педагогічна поема»

1	2	3	4	5
9	Любов врятує світ... 2 год.	1. Розвиток рефлексивного мислення, здатностей до співпереживання. 2. Налагодження діалогічної взаємодії у міжсуб'єктних взаємовідносинах.	1. Визначити та проаналізувати проблему, порушену у кейсі. 2. Пояснити власне розуміння висловлювання. 3. Написати есе «Любов врятує світ». 4. Проаналізувати поетичні рядки Л. Костенко (вірш «Між іншим»).	О. Генрі «Дари волхвів...», Л. Костенко «Між іншим», Г. Вдовиченко «Госпіталь. Розвантажувальні дні», П. Дж. Лінч.
10	За покликом серця 2 год.	1. Культура педагогічного спілкування слухачів (курсантів) ВВНЗ. 2. Розвиток креативних здібностей викладачів ВВНЗ.	1. Самостійно охарактеризувати проблему, порушену у кейсі. 2. Ознайомитися із запропонованими репродукціями та вказати, як на картинах втілений цей духовний зв'язок. 4. Провести заочну подорож на прем'єру вистави за п'єсою Е. Йонеско «Урок». 5. Написати есе: «Традиційне чи вільне виховання: проблема вибору»	Альберт Анкер репродукції картин «Песталоцці з сиротою», «Сільські сироти»
11	Розділ 3. Презентація педагогічного портфоліо 4 години			

Проблемні ситуації для проведення контрольних зрізів**Проблемна ситуація № 1**

Під час викладення лекційного матеріалу за Вашою найулюбленішою темою ви помітили, що один із курсантів вас не слухає і про щось замріяно думає. При цьому його відстороненість викликає посмішки і глумливі зауваження з боку інших курсантів, що унеможлиблює ігнорування такого прикрого факту. Як Ви реагуватимете на нього і на яку реакцію курсанта (всієї аудиторії курсантів) розраховуєте?

Проблемна ситуація № 2

Повертаюсь увечері додому, у салоні переповненого пасажирями тролейбуса Ви помітили одного із своїх вихованців, який займав місце, призначене для людей похилого віку, і при цьому через гучномовець мобільного телефону слухав музику. Всі зауваження курсант проігнорував, поводити себе зверхньо, демонстративно прибрав навушники в кишеню і навіть не зменшив гучність. Як Ви діятимете в такій ситуації? Якою буде Ваша реакція в тому випадку, якщо пасажирі, які дізнаються про Вашу причетність до виховання курсанта, висловлять певні претензії на Вашу адресу?

Проблемна ситуація № 3

Перевіряючи контрольну модульну роботу, Ви раптово з'ясували, що один із курсантів виконав найпростіші завдання з усіх варіантів, тоді як до виконання більш складних завдань навіть не приступив. При цьому в зошиті курсант залишив таке звернення до Вас, в якому пояснив власний вчинок: «Вибачте, не захотів розчарувати Вас своїми невдачами, а тому обрав найлегший шлях. Обіцяю якнайшвидше виправитись і згодом взяти «свою висоту». Сподіваюсь, що в мене буде такий шанс». Якими будуть Ваші реакція та дії? Яку відповідь слід очікувати курсантові на висловлені ним сподівання?

Проблемна ситуація № 4

Після ознайомлення з результатами контрольної роботи один із курсантів, який отримав незадовільну оцінку, розчаровано заявив, що у нього знову нічого не вийшло і він приречений займати останню позицію в рейтингу. «Мабуть, я просто невдаха», – гучно вимовив він на всю аудиторію з тим, щоб усі почули його. При цьому курсант шукав зорового контакту з Вами, немовби сподіваючись на щось. Як Ви зреагуєте на такі дії вихованця? На що він може сподіватись при цьому: на Ваші співчуття, підтримку, поступки, засудження, пораду?..

Додаток Н

Контрольні тестові завдання для визначення рівнів сформованості культурологічних знань

1. З якого твору і кому належать такі повчальні слова: «На війну вийшовши, не лінуйтеся, не покладайтеся на воєвод; ні питву, ні їді не попускайте, ні спанню; і сторожів самі споряжайте, і вночі, розставивши скрізь [сторожу], біля воїв самі лягайте, а рано вставайте; а оружжя не спішіть із себе знімати, не роздивившись, бо з-за лінощів раптово чоловік гине. Лжі остерігайтеся, і п'янства, і блуду, бо в них гине душа і тіло. Куди б ви не йшли і якими шляхами по своїх землях, не давайте отрокам чинити пакості, ні своїм, ні чужим, ні в селах, ні в житлах, щоб не почали вас проклинати. Куди не підете і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний, чи посол. Якщо не можете [пошанувати його] дарами, то їжею і питвом: бо вони мимоходом прославлять чоловіка по всіх краях або добрим, або злим. Хворого відвідайте, покійного проведіть, бо всі ми смертні. І чоловіка не минайте, не привітавши, доброго слова не сказавши. Жінку свою любіть, але не давайте їм над собою влади. Це ж і кінець всьому: страх Божий майте над усе» («Повчання Володимира Мономаха»).

2. Де промовляла Ярославна, головна героїня поеми «Слово о полку Ігоревім», такі слова:

«Плаче-тужить Ярославна <...>

Словами промовляючи:

«Сонце світле, трисвітле!

Для всіх ти тепле і красне!

Чому ж, сонце-господарю,

Простерло гаряче своє проміння

На воїнів мого милого

У полі безводному,

Спрагою їм луки посушило,

Тугою сагайдаки склепило!» («...в Путивлі на валу...»).

3. За кого великий князь Київський Ярослав Мудрий віддав заміж свою доньку – Анну Ярославну? (За французького короля Генріха I Капетинга).

4. Як називалась збірка стародавнього руського права, складена в Київській Русі у XI–XII ст.? («Руська Правда»).

5. Образ якого народного героя відтворюється в наступних поетичних рядках:

«...на козакові шапка-бирка —

Зверху дірка,

Травою пошита,

Вітром підбита,

Куди віє, туди й провіває,

Козака молодого прохолоджає»? (Козака Голоти).

6. Як називались навчальні заклади в Україні у XVI-XVIII ст., створені при громадських організаціях православних міщан з метою зміцнення і захисту православної віри, поширення освіти серед широких верств? (Братські школи).

7. Хто із видатних українців був наприкінці XV ст. одним із ректорів найстарішого вишу Західної Європи та світу – Болонського університету? (Юрій Дрогобич, Котермак).

8. У якому з відомих музеїв світу зберігається картина Леонардо да Вінчі «Джоконда» («Мона Ліза»)? (У Луврі).

9. Кому із шекспірівських героїв належать такі слова:

«Бути чи не бути — ось питання.

В чім більше гідності: терпіти мовчки

Важкі удари навісної долі

Чи стати збройно проти моря мук

І край покласти їм борнею?» (Гамлету).

10. Коли, де і ким уперше було видано Біблію церковнослов'янською мовою? (1581 р. у м. Острог за ініціативою і підтримкою князя Костянтина Василя Острозького друкарем Іваном Федоровим).

11. Хто із видатних філософів, якого називали «українським Сократом», заповів вибити такий напис на своїй могилі: «Світ ловив мене, але не спіймав»? (Григорій Сковорода).

12. Героїня якої відомої п'єси так себе характеризує:

«...Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
Но я люблю Петра дуже,
А до других мні байдуже.
Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.
Я з Петром моїм щаслива,
І весела, і жартлива,
Я Петра люблю душею,
Він один владієть нею»?

(Наталка Полтавка з однойменної п'єси Івана Котляревського)

13. Хто увійшов в історію як перший український композитор-універсал, якого Михайло Вербицький називав «українським Моцартом»? (Дмитро Бортнянський).

14. Кого вважають засновником «театру корифеїв», першого професійного українського театру? (Марка Кропивницького).

15. Назвати автора і твір, з якого наведено наступні поетичні рядки:

«І возвеличимо надиво

І розум наш і наш язык...
 Та й де той пан, що нам закаже
 І думать так і говорить?
 — Воскресну я! — той пан вам скаже, —
 Воскресну нині! Ради їх,
 Людей закованих моїх,
 Убогих, нищих... Возвеличу
 Малих отих рабов німих!
 Я на сторожі коло їх
 Поставлю слово»?

(Тарас Шевченко. «Подражаніє 11 псалму»).

16. Яка картина відомого російського художника Карла Брюллова допомогла викупити видатного українського поета Тараса Шевченка з неволі? («Портрет В.А. Жуковського», 1838 р.).

17. Яка найвидатніша споруда, що входить до семи чудес світу, збереглася до наших днів? (Піраміда Хеопса).

18. Хто у фільмі кінорежисера Юрія Іллєнка «Молитва за гетьмана Мазепу» виконав головну роль? (Богдан Ступка).

19. Яку назву отримала кінострічка режисера Сергія Мокрицького, присвячена жінці-снайперу, Герою Радянського Союзу Людмилі Павличенко? («Незламна»).

20. Вірш якого відомого українського поета завершується такими словами:

«Можна все на світі вибирати, сину,
 Вибрати не можна тільки Батьківщину»?

(Василя Симоненка. «Лебеді материнства»).

Контрольні завдання для вивчення естетичного досвіду

1. Скласти рейтинг найвідоміших кінострічок світу.
2. Перерахувати художні фільми, присвячені різноманітним темам з української історії.
3. Назвати українських акторів, які створили на театральній сцені і в кіно образ гетьмана Богдана Хмельницького.
4. Написати есе на тему: «На прикладах з яких мистецьких творів мусимо виховувати патріотів і захисників України?».
5. Скласти рецензію на найулюбленіший твір про школу і вчительське покликання.

**Контрольні завдання для визначення вмінь добирати
культурологічний контент**

1. На одному із диспутів, присвяченому проблемі вибору сучасними офіцерами життєвих ідеалів і цінностей, вам задали запитання про те, чи поділяєте ви погляди на щастя героїв фільму радянського режисера Станіслава Ростоцького «Доживемо до понеділка» (1967). Як ви відповідатимете на поставлене запитання?
2. Уявіть педагогічну ситуацію, в якій би звернулись до повісті Валентина Распутіна «Уроки французької» і поставили б у приклад її головну героїню – вчительку французької мови Лідію Михайлівну. Поясніть власний вибір.
3. За яких обставин доцільно пригадати образи педагогів, створених кінематографом: учителя історії Іллі Семеновича Мельникова з фільму «Доживемо до понеділка» (1967), вчитель історії Нестор Петрович Северов з фільму «Велика перерва» (1973), вчителька літератури Марія Миколаївна Стурженцова з кінострічки «Доброта» (1977), Галина Петрівна, завуч школи і вчителька біології з фільму «Це ми не проходили» (1975). До кого з цих персонажів і в якій частині відноситься вислів А. Дистервега: «Де шкільна справа в занепаді, винний у цьому вчитель; де вона добре поставлена, там вона цим зобов'язана вчителеві»?

ДОДАТОК С.**АКТИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Замотаєвої Наталії Володимирівни

«Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології)» зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник начальника
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського
генерал-лейтенант

“ 5 ” квітня 2017 року

АКТ

**впровадження в освітній процес
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
результатів дисертаційного дослідження
ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни
“Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних
дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням
кейс-технології”**

Комісія у складі:

голови комісії – начальника центру перепідготовки та підвищення кваліфікації полковника Лісуна О. Я.;

членів комісії:

заступника начальника центру перепідготовки та підвищення кваліфікації кандидата військових наук, старшого наукового співробітника, полковника Антонова А. О.;

начальника навчальної частини центру перепідготовки та підвищення кваліфікації полковника Цибанюка Д. Ю.;

начальника курсу центру перепідготовки та підвищення кваліфікації полковника Сокурєнка В. В.;

старшого помічника начальника навчальної частини центру перепідготовки та підвищення кваліфікації підполковника Волосяна В. І.,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Замотаєвої Наталії Володимирівни “Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології” впроваджено в освітній процес Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.

Комісія встановила, що наукові положення, розроблені особисто Н.В.Замотаєвою, а саме: теоретична модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, кейси, дидактичні матеріали – проходили апробацію у системі післядипломної освіти (на курсах підвищення кваліфікації та професійного рівня з питань педагогіки вищої військової школи) викладачів гуманітарних дисциплін Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.

Зокрема, теоретично обґрунтована та розроблена авторська модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології впроваджена у системі курсової підготовки, педагогічного стажування та під

час самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ відповідно до їх освітньо-професійних та наукових інтересів, пріоритетів, прагнень.

Практична реалізація авторської моделі дозволяє суттєво підвищити рівень культурологічних знань викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, поглибити й розширити естетичний досвід, відпрацювати вміння добирати культурологічний контент для ефективного розв'язання проблемних педагогічних ситуацій.

Отримані результати дослідження підтверджують ефективність запропонованої методики у порівнянні з традиційною та можуть бути рекомендовані для подальшого впровадження у системі підвищення кваліфікації, неперервної педагогічної освіти викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ.

Голова комісії:
полковник

О. Я. ЛІСУН

Члени комісії:
полковник
полковник
полковник
підполковник

А. О. АНТОНОВ
Д. Ю. ЦИБАНЮК
В. В. СОКУРЕНКО
В. І. ВОЛОСЯН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Військової академії (м. Одеса)
генерал-майор

О.В.ГУЛЯК

“ 28 ” грудня 2016 р.

АКТ

**впровадження в освітній процес
результатів дисертаційного дослідження
ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни**

**“Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних
дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням
кейс-технології”**

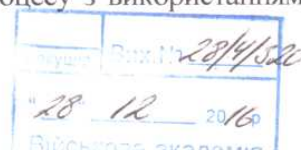
Комісія у складі:

голови — заступника начальника академії з навчальної роботи — начальника навчального відділу, кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника, полковника Маслія Олега Миколайовича, членів комісії — заступника начальника кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидата наук з державного управління, підполковника Моторного Володимира Олександровича; професора кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидата педагогічних наук, доцента, працівника ЗСУ Сарафанюка Едуарда Івановича; старшого викладача кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидата воєнних наук, доцента, працівника ЗСУ Манойло Олександра Григоровича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Замотаєвої Наталії Володимирівни “Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології” впроваджено в освітній процес Військової академії.

Комісія встановила, що наукові положення, розроблені особисто Н.В. Замотаєвою, а саме: теоретична модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, кейси, дидактичні матеріали — проходили апробацію у системі післядипломної освіти викладачів гуманітарних дисциплін Військової академії.

Реалізація запропонованої авторської моделі дозволила суттєво підвищити результативність самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін, досягти продуктивного розвитку в них культуротворчої компетентності, необхідної для успішного вирішення освітньо-виховних цілей, налагодження педагогічної комунікації, оволодіння інтерактивними технологіями навчання.

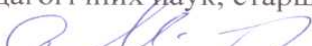
Практичне впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Н.В. Замотаєвої, а також авторського навчального посібника-практикума “Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням

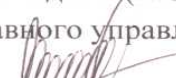
кейс-технології” здійснювалось на курсах підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників Військової Академії, під час самоосвітньої підготовки, проведення навчальних занять з навчальних дисциплін “Актуальні проблеми педагогіки вищої військової школи”, “Педагогічна майстерність викладача вищої школи”.

Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої Н.В. Замотаєвою моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології, засвідчили її суттєві переваги для системи післядипломної освіти порівняно із традиційною методикою.

Голова комісії:

Заступник начальника військової академії з навчальної роботи –
начальник навчального відділу Військової академії (м.Одеса),
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
полковник О.М.МАСЛІЙ

Члени комісії:

Заступник начальника кафедри гуманітарних та соціально-економічних
дисциплін Військової академії (м.Одеса),
кандидат наук з державного управління
підполковник В.О.МОТОРНИЙ

Професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Військової академії (м.Одеса)
кандидат педагогічних наук, доцент,
працівник ЗСУ Е.І.САРАФАНЮК

Старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних
дисциплін Військової академії (м.Одеса),
кандидат військових наук, доцент
працівник ЗСУ О.Г.МАНОЙЛО

ЗАТВЕРДЖУЮ

ТВО першого заступника начальника
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
кандидат історичних наук, доцент

полковник

А.В. СЛЮСАРЕНКО

2 " березня 2017 р.

АКТ

впровадження в освітній процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного результатів дисертаційного дослідження ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни "Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології"

Комісія у складі:

голови — начальника навчального відділу Національної академії сухопутних військ, кандидата технічних наук, доцента ЗІРКЕВИЧА Валентина Миколайовича, членів комісії — заступника начальника кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника МАЦЕВКА Тараса Михайловича, професора кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, кандидата мистецтвознавства, доцента СИДОРЕНКО Любави Вікторівни, начальника науково-організаційного відділу Національної академії сухопутних військ, кандидата політичних наук ІВАХІВА Олега Степановича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни "Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології" впроваджено в освітній процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Комісія встановила, що наукові положення, розроблені особисто Н.В. ЗАМОТАЄВОЮ, а саме: теоретична модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ, кейси, дидактичні матеріали - проходили апробацію у системі післядипломної освіти викладачів гуманітарних дисциплін Національної академії сухопутних військ.

Впровадження розробленої автором теоретичної моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології та авторського дистанційного спецкурсу "Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу" має практичну значущість і дозволяє суттєво актуалізувати особистісні якості викладачів ВВНЗ, що охоплює їх цінності і

переконавання, креативність, ініціативність, комунікабельність, прагнення до активної перетворювальної діяльності.

Практичне впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Н.В. ЗАМОТАЄВОЇ, а також авторського дистанційного спецкурсу “Підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ із використанням технології ситуативного аналізу” та навчального посібника-практикума “Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології” здійснювалось на Курсі підвищення кваліфікації і стажування “Освітня діяльність науково-педагогічного працівника ВВНЗ” (для викладачів зі стажем науково-педагогічної діяльності менше 5-ти років) науково-педагогічних працівників Національної академії сухопутних військ, під час самоосвітньої підготовки, проведення навчальних занять за темами:

Тема 4. “Методичні основи педагогіки вищої військової школи”.

Заняття 3. Методи навчання курсантів (студентів, слухачів) у ВВНЗ.

Заняття 6. Форми навчання у вищій військовій школі.

Заняття 12. Групові та індивідуальні заняття у ВВНЗ.

Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої Н.В. ЗАМОТАЄВОЮ моделі розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології та дозволяють оптимізувати процес професійної підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ освіти порівняно із традиційною методикою.

Голова комісії:

начальник навчального відділу Національної академії сухопутних військ,
к.т.н., доцент

В.М. ЗІРКЕВИЧ

члени комісії:

заступник начальника кафедри Морально-психологічного забезпечення
діяльності військ, к.психол.н., с.н.с.

Т.М. МАЦЕВКО

професор кафедри Морально-психологічного забезпечення діяльності військ,
к.мист., доцент

Л.В. СИДОРЕНКО

начальник науково-організаційного відділу Національної академії
сухопутних військ, к.політ.н.

О.С. ІВАХІВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Харківського
національного університетуПовітряних Сил імені Івана Кожедуба
з наукової роботи

доктор технічних наук, професор

полковник

13.04.2017

Г.В. ПІСВЦОВ

АКТ

про реалізацію результатів дисертаційного дослідження

Замотаєвої Н.В. «Розвиток культуротворчої компетентності викладачів
гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із
використанням кейс-технологій»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Комісія у складі: голови – начальника кафедри психології та педагогіки
кандидата філософських наук, доцента В.А. Кротюка

та членів комісії: професора кафедри філософії, доктора філософських
наук, професора О.Ю. Панфілова та професора кафедри психології та
педагогіки кандидата педагогічних наук, доцента Н.Б. Щокіної

цим актом засвідчує, що матеріали та результати дисертаційної роботи
Замораєвої Н.В. пройшли апробацію у 2016 - 2017 навчальному році та були
впроваджені в освітній процес Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

У освітній процес була впроваджена теоретична модель розвитку
культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих
військових навчальних закладів із використанням технології ситуативного
аналізу, розроблена Н.В. Замотаєвою. Були впроваджені організаційно-
педагогічні умови удосконалення змісту навчальних програм та створення
навчально-методичного комплексу підготовки військових педагогів у системі
неперервної педагогічної освіти.

Запропонована теоретична модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ з використанням кейс-технологій та уточнені структурні компоненти професійної компетентності викладачів реалізовані у процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба у професійно-орієнтованих дисциплінах, а саме:

– дисципліна «Педагогіка вищої школи» у блоці змістових модулів 1.2 «Сучасні концепції вищої військової освіти», 2.1. «Перспективи вдосконалення методики навчання і контролю рівня підготовленості», 2.2. «Військово-педагогічний процес та його характеристика», 2.3. «Педагогічна культура викладача»;

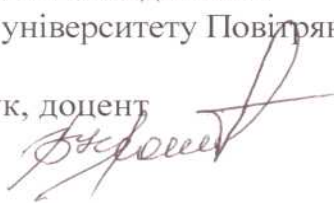
– дисципліна «Психологія вищої школи» у блоці змістових модулів 1.2 «Психологічні характеристики освітнього процесу у ВВНЗ», 2.1 «Педагогічні техніки військового викладача. Педагогічна майстерність», 3.2 «Розвиток когнітивних здібностей у процесі навчання».

Результати впровадження дисертаційного дослідження Н.В. Замотаєвої «Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технологій» були обговорені на засіданні кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Протокол № 9 від 10 квітня 2017 року.

Голова комісії:

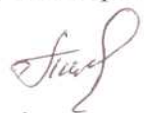
Начальник кафедри психології та педагогіки
Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
кандидат філософських наук, доцент
полковник

В. А. КРОТЮК

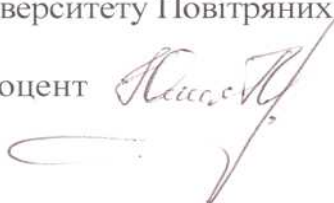
Члени комісії:

Професор кафедри філософії
Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
доктор філософських наук, професор

О. Ю. ПАНФІЛОВ

Професор кафедри психології та педагогіки
Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба
кандидат педагогічних наук, доцент

Н.Б. ЩОКІНА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Житомирського військового
інституту імені С. П. Корольова
заслужений діяч науки і техніки України,
кандидат військових наук, професор

генерал-майор

“24” 04 2017 року

АКТ

впровадження в освітній процес
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова
результатів дисертаційного дослідження
ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни

“Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін
вищих військових навчальних закладів із використанням
кейс-технології”

Комісія у складі: голови – ТВО заступника начальника військового інституту з наукової роботи кандидата технічних наук, старшого наукового співробітника підполковника Дзюбчука Р. В., членів комісії – ТВО заступника начальника військового інституту з навчальної роботи підполковника Рибачука Р. І., професора кафедри суспільних наук кандидата психологічних наук, доцента працівника Збройних Сил України Староконя С. Г., завідувача кафедри іноземних мов кандидата педагогічних наук працівника Збройних Сил України Тарасенко С. М. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Замотаєвої Наталії Володимирівни “Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології” впроваджено у Житомирському військовому інституті імені С. П. Корольова в системі самоосвітньої (індивідуальної) підготовки викладачів гуманітарних дисциплін.

У процесі апробації експериментального дослідження встановлено, що робота має практичне значення: розроблена авторська модель розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології дозволила на практиці встановити переваги запропонованої методики, у порівнянні з традиційною.

Практична реалізація авторської моделі дозволяє суттєво підвищити рівень культурологічних знань викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів, поглибити й розширити естетичний досвід, відпрацювати

вміння добирати культурологічний контент для ефективного розв'язання проблемних педагогічних ситуацій.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Замотасвої Н. В. має важливе теоретичне, практичне, методичне значення і може бути впроваджене у процес післядипломної педагогічної освіти викладачів гуманітарних дисциплін.

Голова комісії:

підполковник

Р. В. ДЗЮБЧУК

Члени комісії:

підполковник

Р. Л. РИБАЧУК

працівник ЗС України

С. Г. СТАРОКОНЬ

працівник ЗС України

С. М. ТАРАСЕНКО

760

Заступник начальника Національного
університету оборони України
імені Івана Черняховського
з наукової роботи
генерал-майор **І.І.ТИМОШЕНКО**
“ 5 квітня 2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження **ЗАМОТАЄВОЇ Наталії Володимирівни**

**“Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних
дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням
кейс-технології” в науково-дослідну роботу “Моніторинг в системі
підготовки офіцерів запасу для Збройних Сил України” шифр “Резерв”,
№ держреєстрації № 0301U000629**

Комісія в складі: голови – декана факультету підготовки офіцерів запасу Національного університету оборони України імені Івана Черняховського працівника ЗС України Марценківського В. Т., членів комісії – професора кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки факультету підготовки офіцерів запасу, доктора філософських наук працівника ЗС України Цюрупи М. В., доцента кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки факультету підготовки офіцерів запасу, кандидата технічних наук працівника ЗС України Моїсєєнко О.М., доцента кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки факультету підготовки офіцерів запасу, кандидата педагогічних наук працівника ЗС України Цікри І. О., доцента кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки факультету підготовки офіцерів запасу, кандидата політичних наук працівника ЗС України Ясинської В. С., розглянувши матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняховського працівника ЗС України Замотаєвої Наталії Володимирівни на тему: “Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів із використанням кейс-технології”, зазначає, що вони знайшли своє відображення в розділі 1 підрозділу 1.2 – “Основні теоретико-методологічні положення організації підготовки офіцерів запасу”, розділу 2 підрозділу 2.1.2 – “Поняття та принципи формування професійної компетентності офіцерів запасу за ВОС” та підрозділу 2.1.3 – “Сучасні педагогічні технології в навчально-виховному процесі військової підготовки” зазначеної науково-дослідної роботи. Дисертантом проаналізовано теоретичні засади та сучасний стан розвитку професійної компетентності військових фахівців, визначено педагогічні умови розвитку професійної компетентності у системі

інтерактивного навчання, обґрунтовано сучасні підходи до підготовки майбутніх військових фахівців на основі кейс-технології.

Основні положення, які склали основу розробленого відгуку, мають суттєве практичне значення для організації військово-педагогічного процесу у ВВНЗ, зорієнтованого на набуття фахової компетентності майбутніми військовими фахівцями Збройних Сил України.

Голова комісії:

працівник ЗС України

В. Т. МАРЦЕНКІВСЬКИЙ

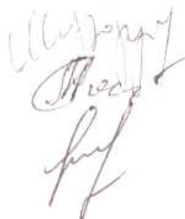
Члени комісії:

працівник ЗС України

працівник ЗС України

працівник ЗС України

працівник ЗС України

М. В. ЦЮРУПА

О. М. МОІСЕЄНКО

І. О. ЦІКРА

В. С. ЯСИНСЬКА

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Навчальні посібники

1. Замотаєва Н. В. Культурологічне забезпечення військово-педагогічного процесу з використанням кейс-технології : навч. посіб.-практикум / Н. В. Замотаєва. – Київ : Альфа Реклама, 2016. – 180 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Замотаєва Н. В. Активізація самоосвітньої підготовки викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ із використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Військова освіта : зб. наук. праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. – Київ : НУОУ. – 2017. – № 1. – С. 53–61.

3. Замотаєва Н. В. Аналіз результатів педагогічного експерименту з розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів / Н. В. Замотаєва // Міжнародний науковий журнал «Science Rise: Pedagogical Education». – Харків : НВП ПП «Технологічний Центр». – 2017. – № 3(11). – С. 15–19.

4. Замотаєва Н. В. Місце і роль викладача в організації самостійної роботи з використанням кейс-технології / Н. В. Замотаєва // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – Вип. 33. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ, 2017. – С. 136–145.

5. Замотаєва Н. В. Наукові засади розвитку культуротворчої компетентності слухачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – № 6 (31). – С. 66–71.

6. Замотаєва Н. В. Особливості використання кейсів у процесі розвитку культуротворчої компетентності викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Вісник Національного авіаційного університету. – Вип. 1(8). – Серія: Педагогіка. Психологія. – Київ : НАУ, 2016. – С. 36–42.

7. Замотаєва Н. В. Розвиток культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін вищих військових навчальних закладів: психолого-педагогічні умови. / Н. В. Замотаєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Серія: Педагогічні науки. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – № 1–2 (50–51). – С. 50–56.

8. Замотаєва Н. В. Теоретико-методологічні засади культуротворчого підходу до підвищення професійної компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Наукові записки – Вип. 156. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2017. – С. 151–156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Замотаєва Н. В. Культуротворчі аспекти підготовки військових фахівців / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 березня 2013 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2013. – С. 42.

10. Замотаєва Н. В. Культуротворчий підхід до підготовки викладачів ВВНЗ (до постановки проблеми) / Н. В. Замотаєва // Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України : матеріали наук.-практ. конф., 24 квітня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2014. – С. 156–157.

11. Замотаєва Н. В. Практика використання технології ситуативного аналізу у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих

навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : матеріали міжвід. наук.-практ. конф., 16 грудня 2015 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2015. – С. 197–199.

12. Замотаєва Н. В. Практика розвитку культуротворчої компетентності викладачів гуманітарних дисциплін ВВНЗ / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 23 березня 2017 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2017. – С. 64–65.

13. Замотаєва Н. В. Практичне використання технології ситуативного аналізу на заняттях різних видів / Н. В. Замотаєва // Використання методів активного навчання у навчально-виховному процесі підготовки офіцерів запасу : матеріали наук.-практ. семінару 28 жовтня 2014 р., м. Київ. – Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2014. – С. 13–16.

14. Замотаєва Н. В. Розвиток професійної компетентності військових педагогів в умовах інтерактивного навчання / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 17 березня 2016 р., м. Київ. – Київ : НАУ, 2016. – С. 65–67.

15. Замотаєва Н. В. Філософські аспекти культуротворчої діяльності / Н. В. Замотаєва // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукр. наук. конф., 29-30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 77–79.